

- A'e rupi heremiamutar katu
ukwaw katu ko ma'e a'e.
Ni amo nuzapo kwaw ikatu 'ym
ma'e ihewe wà nehe. Ipyro katu
pyr romo aiko.
- 11 Xàrumàw wereko amo uwà tyw
Ma'aw-Amon tawhu pe.
Wexaexak uma'ereko ma'e wà,
hehe wamuzekaiw kar pà wà.
— Emur miw temetarer tàtà parat
iapo pyrer ihewe nehe,
i'i wanupe pitàitàigatu.
- 12 Ihe areko uwà tyw ihe no.
Azapo heremimutar izupe.
Xàrumàw, ezur miw
neremetarer tàtà ipyhyk
pà nehe.

Uma'ereko ma'e wà, pezur 200
temetarer tàtà ipyhyk pà nehe,
pema'ereko awer hekuzaromo nehe.

Awa

- 13 Heremiamutar katu, herehe we har
ipurenu wer nerehe wà.
Hepurenu wer nerehe neze'eg mehe
hema'etymaw pupe ihe no.

Kuzà

- 14 Ezur na'arewahy nehe,
heremiamutar katu.
Ezàn arapuha kazer ài nehe,
àràpuhàrànete hehaite ma'e
kor ma'e ài nehe.
Opoopor ywytyr hyàkwegatu
ma'e i'aromo a'e.
Upaw kwez kury.

IZAI

1 1 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
umume'u amo uze'eg Izai Amoz ta'yr pe
a'e, Uzi tuwihawete romo heko mehe a'e,
Zotàw tuwihawete romo heko mehe a'e no,
Akaz tuwihawete romo heko mehe a'e no,
Ezeki tuwihawete romo heko mehe a'e no.
Zuta ywy rehe har wanuwihawete romo
wanekon wà. Na'aw Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e ize'eg Zuta rehe har Zeruzarez
rehe har xe ko pape rehe kury.

Tupàn uze'eg Izaew wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e rehe kury

- 2 Pezeapyaka katu nehe,
o ywak.
Peme'egatu nehe, o ywy,
ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e uze'eg a'e xe.
Uze'eg nezewe a'e.
— Amuzehu kar hera'yr
ihe wà. Azekaiw wanehe.
Nezewe rehe we uzeapo
heàmàtry'yymar romo wà.

- 3 Tapi'ak ukwaw uzar.
Zumen izar umuapyk hemi'u ràmm
imono izupe. Zumen ukwaw
imuapyk àwàm a'e.
Heremiaiuh nukwaw kwaw
ma'e wà.
Teko Izaew izuapyapyr nukwaw
pixik kwaw ma'e wà, i'i Tupàn.
- 4 Kwa, iaiw a'e teko ikatu 'ym ma'e wà.
Tynehem wemiapo kwer ikatu 'ym
ma'e pupe wà.
Iaiw upaw rupi wà.
Iaiw ma'e iapo haw ikatu
wanupe upaw rupi.
Utyryk Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e wi wà.
Weityk Tupàn Ikatuahy Ma'e
Izaew wazar wà.
Weruwak ukupe kwer izupe wà.
- 5 Mâràzàwe tuwe pezapo wiwi
ikatu 'ym ma'e peiko.
Aipo peputar wera'u peneh
Tupàn izepyk àwàm.

- Heta peperew peàkàg rehe.
Upaw rupi pezemunikahy.
- 6 Peàkàg wi te pepy rehe,
penetekwer paw rehe heta pepetek awer.
Heta tetea'u pekixi awer. Heta tetea'u
peperew huwy ma'e no.
Ni amo nuhez kwaw pekixi awer wà,
peperew wà.
Ni amo nomono kwaw pàn xig ma'e
peperew rehe wà iwànw romo wà.
Ni amo numukatu kwaw uri kawer
pupe wà.
- 7 Peywy iaiw.
Tata umumaw tawhu peneko haw wà.
Penenataromo amo ywy rehe har
umuaiw peywy wà.
Naheta kwaw ikatu ma'e a'e
ywy rehe kury.
Amo ywy rehe har umumaw peywy wà.
- 8 Xo Zeruzarez zo numumaw kwaw wà.
Nuzawy kwaw uwà rehe ume'egatu
ma'e hàpuzràn uwà tyw myter pe har.
Nuzawy kwaw tàpuz pixika'i
ma'e zàràkàxihu zàwenugar tyw
myter pe har.
Nuzawy kwaw tawhu. A'e pe har
wàmàtry'yymar umàmàn tawhu
iwyw wà.
- 9 Aze mo Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e Ikàg Wera'u Ma'e
numuigo kar iwer mo amo a'e pe har wà,
nuzawy iwer mo Xotom tawhu
kwehe arer.
Zaiko mo tawhu Komor imumaw
pyrer kwehe arer ài.
- 10 Pe tuwihaw Zeruzarez pe har wà,
pezeapyaka katu Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e ze'eg rehe nehe.
Pe tawhu pe har wà,
pezekaiw katu zanezar ipurumu'e
haw rehe nehe.
- 11 Nezewe uze'eg Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e.
— Naputar kwaw ma'ea'yr tetea'u
wazuka haw hemuwete haw
romo ihe.

- Tuweharupi pezuka ma'ea'yr
herenataromo pe wà.
Uhyk àràpuhàrànete ihewe wà. Uhyk
ma'ea'yr ikyra katu ma'e ihewe wà.
Uhyk ma'ea'yr hapy pyr ihewe wà.
Hehuhuk wer tapi'aka'yr hexak mehe ihe.
Naputar kwaw àràpuhàràn hawitu
ma'e ihe wà kury. Naputar kwaw
àràpuhàrànete ihe wà kury.
- 12 Herenataromo pezur mehe nehe,
mo uzapo kar a'e ma'e paw peme.
Mo uzapo kar a'e ma'e heràpuzuhu
izywyw katu haw pe.
- 13 Aze perur ma'e ihewe nehe,
napurumuawyze kwaw ihe nehe.
Yhyk hyàkwegatu ma'e
herenataromo penemiapy a'e,
iro ihewe a'e.
Pepynykawhu zahy pyahu mehe har
iroahy ihewe wà. Mynkaw mytu'u
haw 'ar mehe har iro ihewe wà.
Amogwer mynkaw iro ihewe wà no,
ta'e penemiapo kwer ikatu 'ym ma'e
umumaw a'e ma'e herenataromo har
iapo pyr upaw rupi a'e xe.
Amogwer 'ar rehe nahemuwete
kwaw pe.
- 14 Mynkaw zahy pyahu mehe har a'e,
amo 'ar imonokatu pyr mehe
har a'e wà no,
hehuhuk wer wanexak mehe ihe.
Hekene'ogatu wanexak ire.
- 15 Pepo hupir mehe ihewe peze'eg mehe,
name'e kwaw penehe nehe.
Pepuner ihewe peze'eg tetea'u haw
rehe nehe.
Nezewe rehe we napeinu kwaw nehe,
ta'e penemiapo kwer ikatu 'ym ma'e
pemuigo kar ipo ipiw ma'e ài a'e xe.
- 16 Pezahak peho pezemukatu pà nehe.
Pekatu 'ymaw na'ikatu kwaw ihewe.
Pepytu'u ikatu 'ym ma'e iapo re nehe.
- 17 Pezemu'e ikatu ma'e iapo haw rehe nehe.
Pereko katu amogwer pe wà nehe.
Pepytywà teko ma'e hereko 'ymar wà
nehe.

- Pezekaiw kwarer tu 'ym ma'e wà nehe, kuzàtài ihy 'ym ma'e wà nehe. Pepyro kuzà imen umàno ma'e kwer katu 'ymaw wi pe wà nehe, i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e.
- 18 Nezewe uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e.
— Pezur xe nehe. Zaze'eg putar zanzeupeupe ko ma'e rehe nehe. Penemiapo kwer ikatu 'ym ma'e nuzawy kwaw pemupinipinimaw ipiràg ma'e. Zawaiw katu imuhem kar haw.
Ipiràg ipihun wewer a'e.
Nezewe rehe we ihe apumukatu putar uzahak ma'e ài ihe nehe.
Pekatu haw nuzawy kwaw amanezu ixigatu haw nehe.
Pekatu haw nuzawy kwaw àràpuhàràn hawitu ma'e hawer ipuez re nehe.
- 19 Aze peiko wiko wera'u 'ym ma'e ài nehe, aze hereruzar pe nehe, pe'u putar ma'e ywy wi hezuz ma'e ikatu ma'e nehe.
- 20 Aze peiko hereruzar 'ymar romo nehe, aze peiko wiwi heze'eg heruzar 'ymar romo nehe, aze hereityk pe nehe, zauxiapekwer pezuka putar zeàmàtry'y'mawhu pe wà nehe. Ihe, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ihe, aze'eg kwez ihe kury, i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e.
- Purupyro haw, zepykaw no**
- 21 Amo 'ar rehe Zeruzarez tawhu pe har weruzar katu Tupàn a'e wà.
Ko 'ar rehe nuzawy kwaw kuzàwyzài wà. Amo 'ar rehe heta teta'u teko ikatu ma'e iapo har a'e pe wà, imunar 'ym ma'e wà.
Ko 'ar rehe xo puruzuka ma'e zo upyta a'e pe wà kury.
- 22 Zeruzarez, amo 'ar rehe ereiko parat ikatuahy ma'e ài ne.

- Ko 'ar rehe ereiko heityk pyrer ài kury. Ko 'ar 'ym mehe ereiko win ikatu wera'u ma'e ài.
Ko 'ar rehe ereiko win 'y inuromo imupyràn pyrer ài.
- 23 Tuwihaw wiko iaiw ma'e romo wà. Uzemuryarypar ma'e rehe imunar ma'e wanehe we wà.
Tuweharupi teko omono temetarer a'e tuwihaw wanupe wà. Omono ma'e wanupe wà no.
Nezewe mehe tuwihaw numume'u kwaw a'e teko wanehe uze'eg àwàm wà.
Nuzekaiw kwaw tu 'ym ma'e wanehe wà.
Na'ima'enukwaw kwaw kuzà imen umàno ma'e kwer ma'erahy wanemipuraraw rehe wà.
- 24 A'e rupi, pezeapyaka katu Zanezar ize'eg mehe nehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ikàg Wera'u Ma'e romo Izaew wazar Ikàg Ma'e romo hekon a'e.
Nezewe uze'eg wemiaihu wanupe.
— Azepyk putar penehe nehe, heàmàtry'y'mar wà.
Amekuzar putar penemiapo kwer ikatu 'ym ma'e peme nehe.
- 25 Hekwahy haw rupi azepyk putar penehe nehe.
Xo nezewe mehe zo pekatuahy putar nehe.
Peiko putar itaper tata pupe imukatu pyrer ài nehe.
- 26 Amono putar tuwihaw kwehe arer zàwenugar peme ihe wà nehe.
Amono putar pureruze'eg ma'e ikatu ma'e kwehe arer zàwenugar peme ihe wà nehe no.
A'e rupi teko uze'eg putar nezewe Zeruzarez pe wà nehe, — Tawhu ikatu haw heta haw, i'i putar izupe wà nehe. — Tawhu Tupàn rehe zeruzar haw heta haw, i'i putar izupe wà nehe, i'i Tupàn.

- 27 Tupàn Ikatauahy Ma'e upyro putar Xiàw a'e nehe. Upyro putar upaw rupi a'e pe wiko ma'e wà, aze uzemumikahy wemiapo kwer rehe Tupàn henataromo wà nehe.
- 28 Umumaw putar ize'eg heruzar 'ymar paw wà nehe, ikatu 'ym ma'e iapo har paw wà nehe no. Umumaw putar uzewi utyryk ma'e paw wà nehe no.
- 29 A'e 'ar mehe pamaranugar putar ywyrá penemimuwete wanuwake har wanehe nehe. Kwehe mehe ikatauahy a'e ywyrá peme wà. Pezapo ma'etymaw tupàn a'ua'u penemimuwete waiwyr. Ikatauahy peme. Amo 'ar mehe pepytu'u putar hehe pezeruzar ire nehe.
- 30 Peiko putar ywyrá huwer uxinig ma'e kwer ài nehe, ma'e 'yw imuàkym pyr 'ym ài nehe.
- 31 Teko upuner ma'e nuzawy kwaw ka'a uxinig ma'e wà. Wanemiapo kwer nuzawy kwaw tata pirik ma'e. Tata umumaw putar a'e upuner ma'e a'e wà nehe, wanemiapo kwer inuinuromo a'e wà nehe. Naheta kwaw wapyro àràw wanupe wà nehe.

Tupàn pureruze'egaw ikatauahy ma'e

2 ¹ Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u amo uze'eg Izai Amoz ta'yr pe Zuta ywy rehe Zeruzarez tawhu rehe a'e.

- ² Amo 'ar mehe ywytyr Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hàpuzuhu hereko har iaiha wera'u putar amo ywytyr paw wanuwi a'e nehe. Upyta putar amogwer ywytyr wa'aromo nehe. Teko ywy nànnàr uzàn putar oho a'e pe wà nehe.

- ³ Uze'eg putar nezewe uzeupeupe a'e wà nehe. — Zazeupir ywytyr Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar henaw rehe nehe. Zaha Tupàn Izaew wazar hàpuzuhu pe nehe. Tupàn zanemu'e putar zaneremiapo ràw rehe nehe. Zata putar hape rupi nehe, ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ipurumu'e haw ur Zeruzarez wi a'e xe. Xiàw ywytyr rehe wiko mehe uze'eg wemaiihu wanupe, i'i putar uzeupeupe wà nehe.
- ⁴ Tupàn wiko putar teko ywy nànnàr wanemiapo kwer imume'u har romo nehe. Umume'u putar wanehe zepyk àwàm nehe no. Teko tetea'u oho putar henataromo a'e wà nehe. A'e ae umume'u putar wanemiapo kwer nehe. A'e teko uzapo putar utakihepuku wà nehe, ywy heruwaruwakaw iapo pà wà nehe. Uzapo putar upurukutukaw takihear romo wà nehe no. Teko ywy nànnàr nuzapo pixik kwaw zeàmàtyry'ymawhu a'e wà nehe. Nuzemuàgà'ym pixik kwaw zeàmàtyry'ymawhu pe oho haw rehe wà nehe.

- ⁵ Pezur nehe, Zako izuapyapyr wà, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ize'eg nuzawy kwaw tatainy. Zata tatainy Zanezar hemimur kwer rupi nehe.

Zanezar i'ar

- ⁶ O Tupàn, eretyryk neremaiihu Zako izuapyapyr wanuwi ne, ta'e waiwy tynehm tekwe ikatu 'ym ma'e wanehe uma'ereko ma'e pupe wà xe.

- A'e uze'eg ma'e wiko Pirite ywy
wi ur ma'e kwer romo wà.
Tynehem uzeapo ma'e rà m imume'u
har ywy kwarahy hemaw kutyr har
wi ur ma'e kwer wapupe no.
Neremiaihu uzapo ma'e amo
ae ywy rehe har wazàwe wà.
- 7 Izaew waiwy heta tetea'u itaxig parat.
Heta tetea'u itazu or no.
Teko nupuner kwaw ipapar haw rehe
wà, ta'e heta tetea'u a'e xe.
Heta tetea'u wyyramawa
zèàmàtry'y'mawhu rehe har a'e
ywy rehe wà no. Heta tetea'u
kawaru wà no. Nazapuner kwaw
wapapar haw rehe nehe.
- 8 Heta tetea'u tupàn a'ua'u wanagaw
paw no.
Neremiaihu wapyk upenàràg rehe a'e
tupàn a'ua'u wananataromo wà,
umuwete katu wemiapo kwer wà.
- 9 Amo umuigo kar putar a'e teko paw
ikàg 'ym ma'e romo wà nehe.
Imaranugar putar wà nehe no.
O Tupàn, emunàn zo wanemiapo
kwer ikatu 'ym ma'e nehe.
- 10 Pekar putar pezeàmim àwàm
itakwaruhu pupe nehe.
Pehàwykàz wyykwaw
pezeàmimaw romo nehe, Tupàn
ikwahy haw wi pehem pà nehe,
petyryk putar Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e ipuner haw tuwihawete
romo heko haw wi nehe.
- 11 Ur putar amo 'ar nehe. A'e 'ar mehe
Tupàn umuigo kar putar wiko
wera'u ma'e wà nehe, ikàg 'ym ma'e
romo wà nehe.
Ukàgaw imume'u har wiko putar
ikàg 'ym ma'e romo wà nehe.
A'e 'ar mehe teko umume'u putar
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
ikatu haw wà nehe. Numume'u
kwaw amo wakatu haw wà nehe.
- 12 A'e 'ar mehe Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e, Ikàg Wera'u Ma'e,
umuigo kar putar wiko wera'u
ma'e paw wà nehe, ikàg 'ym ma'e
romo wà nehe.
Uzapo putar nezewe haw upuner haw
imume'u har wanupe nehe no.
— Aiko upuner ma'e romo ihe,
aze amo teko i'i wà nehe, Tupàn
umuigo kar putar a'e teko ikàg 'ym
ma'e romo a'e wà nehe.
- 13 Umumaw putar wyyràkàxigyw iaiha
ma'e uhua'u ma'e Irimano ywy rehe
har a'e wà nehe.
Umumaw putar wyyra kawar her
ma'e Mxà ywy rehe har paw rupi
a'e wà nehe no.
- 14 Umumew putar wyytyruhu iaiha katu
ma'e paw wà nehe no.
Umumew putar wyytyr aiha ma'e
paw wà nehe no.
- 15 Weityk putar tàpuzaiha paw rupi nehe.
Weityk putar pàrirogaw ikàg ma'e
tawhu izywyw har paw rupi nehe no.
- 16 Uzapyypk putar kanuhu uhua'u ma'e
paw rupi nehe.
Uzapyypk putar kanu ipuràg eteahy
ma'e nehe no.
- 17 A'e 'ar mehe wiko wera'u ma'e
uzeapo putar ikàg 'ym ma'e romo
wà nehe.
Ukàgaw imume'u har uzeapo
putar ma'e hereko 'ymar romo
wà nehe no.
Teko umume'u putar Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e ikatu
haw azeharomoete a'e wà nehe.
Numume'u kwaw amo wakatu
haw wà nehe.
- 18 Tupàn a'ua'u wanagapaw ukàzým
putar upaw rupi wà nehe.
- 19 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
izexak kar mehe
ywy rehe har ukyze putar izuwi
azeharomoete wà nehe.
Uzàwehem putar oho itakwar
pupe wà nehe.
Wezyw putar wyykwaw ohoete
ma'e pupe wà nehe no,

Tupàn ikwahy haw wi uhem
pà wà nehe.

Utyryk putar Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e tuwihawete romo heko
haw ikàg ma'e wi wà nehe.

- 20 A'e 'ar mehe teko paw upyhyk putar
tupàn a'ua'u itaxig parat iapo pyrer
wà nehe, itazu or iapo pyrer wà
nehe no.

Upyhyk putar wemiapo kwer
wemimuwete wà nehe.

Na'e wezar putar a'e tupàn a'ua'u
wanagaw paw aguza wanupe anyra
wanupe wà nehe.

- 21 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
izexak kar mehe
ywy rehe har ukyze putar izuwi
azeharomoete wà nehe.
Uzàwehem putar oho itakwar
pe wà nehe.
Wixe putar itahu huawyr pupe wà nehe,
Tupàn ikwahy haw wi uzeàmim
pà wà nehe.
Utyryk putar Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e wi wà nehe,
ta'e tuwihawete ikàg ma'e romo
hekon a'e xe.

22 Pezeruzar zo teko wanehe nehe. Ta'e
amo 'ar mehe umàno ma'e ràm romo
wanekon wà xe. Aipo ikatu wà.

Tupàn uzepyk Zeruzarez pe har wanehe

- 3** ¹Peme'egatu nehe.
Zanezar Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e Ikàg Wera'u Ma'e upyro putar
wanemi'u ràm paw Zeruzarez wi
Zuta ywy wi a'e nehe.
Naheta kwaw ma'e wanupe nehe.
Ni temi'u ni 'y naheta kwaw
wanupe nehe.
- 2 Upyro putar teko ikàg ma'e paw
a'e wi wà nehe:
awa ukyze 'ym ma'e wà,
zauxiapekwer wà,
pureruze'eg ma'e wà,
Tupàn ze'eg imume'u har wà,

ma'e uzeapo ma'e ràm imume'u har
wà, ma'e kwaw katu har wà,

- 3 Zauxiapekwer wanuwihaw wà, teko
wanuwihaw wà, teko waneruze'egar
wà, paze ma'e paw wà.
Upaw rupi upyro putar a'e wi wà nehe.
- 4 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
wexaexak putar kwarer wà nehe,
wemaihu wanuwihaw romo wà nehe.
(Uzapo putar wemimutar kwarer
ài wà nehe. Nupureruze'egatu
kwaw wà nehe).
- 5 Teko paw uzeàmàtyry'y'm putar
wà nehe.
Teko paw imunar putar wapi
har ma'e rehe wà nehe.
Kwàkwàmo nuzeruze'eg kwaw
tua'uhez kwer wanehe wà nehe.
Teko ikatu 'ym ma'e uze'eg
zemueteahy putar teko imunar
'ym ma'e wanehe wà nehe.

6 A'e 'ar mehe amo teko upyhyk putar
wànàm nehe, nezewe izupe uze'eg pà nehe.
— Heta kamir newe. Ezur ureruwihaw
romo nereko pà nehe. Epureruze'eg 'àg
ywytyr tàpuz heityk pyrer romo iapo pyrer
rehe nehe, i'i putar izupe wà nehe. 7 Inugwer
uwazar putar waze'eg wanupe nehe.
— Napuner kwaw nepytywà haw rehe.
Naheta kwaw temi'u ihewe. Ni kamir naheta
kwaw heràpuz me. Nahemuigo kar kwaw
pe zaneànàm wanuwihaw romo nehe, i'i
putar wanupe nehe.

- 8 Zauxiapekwer weityk Zeruzarez
imumaw pà wà.
Zuta ywy rehe weityk taw paw wà.
Teko uzapo ikatu 'ym ma'e wà. Teko
umume'u ikatu 'ym ma'e wà.
Nezewe mehe nuweruzar katu kwaw
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wà.
Ikàg a'e, Ipuràg eteahy a'e no.
Wanemiapo kwer iro henataromo wà.
- 9 Werekò katu amo teko wà.
Nuwerekò katu kwaw amo wà.
Teko nuzuawygatu kwaw
wanenataromo wà.

- A'e rupi xixak wakatu 'ymaw zane.
Nuzeàmim kwaw iaiw ma'e iapo
mehe wà. Nuzawy kwaw Xotom
tawhu parer wà, numim kwaw
ikatu 'ym ma'e wemiapo wà.
Tuwe uzemumikahy wà nehe ta'e
wakatu 'ymaw werur putar Tupàn
zeypkaw wanehe nehe xe.
- 10 Hurywete teko imunar 'ym ma'e wà.
Waneko àwàm ikatuahy putar nehe.
Wanemipyhyk ràmm temetarer uhyk
putar wanupe nehe.
Uma'ereko haw hekuzar uhyk putar
wanupe nehe.
- 11 Tuwe ikatu 'ym ma'e uzemumikahy
wà nehe. Waneko haw na'ikatu
kwaw nehe.
Uzapo ikatu 'ym ma'e amogwer
wanupe wà.
Nezewegatete amogwer uzapo putar
ikatu 'ym ma'e wanupe wà nehe no.
- 12 Kwarearer weruze'eg heremiaiuhu
waiko wà,
kuzàgwer upureruze'eg wà.
Heremiaiuhu wà, penuwihaw hemu'em
waiko peme wà.
Pemuata kar pe ikatu 'ym ma'e
rupi wà.
- 13 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nuapyk
putar wenaw ikatu ma'e rehe nehe.
Umume'u putar wemiaiuhu
wanemiapo kwer nehe, ikatu 'ym
ma'e wanehe uzepyk pà nehe.
- 14 Uze'eg putar nezewe pureruze'eg
ma'e wanupe tuwihaw wanupe
a'e nehe,
wanemiapo kwer imume'u pà
a'e nehe.
— Pe ae pemumaw Izaew pe wà.
Nuzawy kwaw uwà tyw ihewe wà.
Penàpuz tynehem ma'e pupe ko 'ar
rehe. Pemunar a'e ma'e rehe
hemetarer 'ym ma'e wanuwi.
- 15 Mo uzuhaw kar heremiaiuhu peme wà.
Mo pemumunar kar ma'e hereko
'ymar wama'e rehe,
i'i putar wanupe nehe.

Zanezar Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e Ikàg Wera'u Ma'e
uze'eg iko a'e.

**Tupàn uze'eg ahyahy kuzàgwer
Zeruzarez pe har wanehe**

- 16 Nezewe uze'eg Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e.
— Peme'e kuzà Zeruzarez pe har
wanehe nehe. — Hepuràg eteahy ihe,
i'i wà. — Apuner tuwe ihe, i'i wà.
Upir uxi wata pà tuwihaw ài wà.
Uwakahy amo wanehe ume'e mehe wà.
Wata mehe wata pe'ipe'i wà.
Ma'e wapykazaw har ipuipu
wata mehe.
- 17 A'e rupi ihe Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e azepyk putar wanehe
ihe nehe, Azupin putar wàkàg ihe
wà nehe.
Amuigo kar putar iapyterew ma'e
romo ihe wà nehe, i'i Tupàn.
- 18 A'e 'ar mehe zanezar o'ok putar kuzà
Zeruzarez pe har wamupuràg eteahy kar
haw paw wanuwi nehe. Uzàpixipixi a'e ma'e
upyakaza rehe wà, wàkàg rehe wà no, mu'yr
iazuromo har rehe wà no, 19 wanami por no,
wapoapy rehe har no. Upyro putar pàn
wanuwamimaw nehe no. 20 Upyro putar
wazapew nehe. Upyro putar wamupuràgaw
wazywa rehe har nehe no. Upyro putar
waku'aw har nehe, pàn wanetekwer ahaw
paw nehe no. Upyro putar kàpùhàg hyru por
wanuwi nehe. Upyro putar ma'e tekwe
henoz taw wanuwi nehe no. 21 Upyro putar
wakwàku'aw har nehe. Upyro putar iapu'a
ma'e waxi rehe har nehe no. 22 Upyro putar
wanopoz hekuzar katu ma'e wanuwi nehe.
Upyro putar pàn waxi'ywpykaw wanuwi
nehe no. Upyro putar waxi'ywànwaw wanuwi
nehe. Upyro putar wama'e rryru wanemiraha
wanuwi nehe no. 23 Upyro putar wanopoz
uzepyxak katu ma'e nehe no. Upyro putar
pàn irin iapo pyrer nehe. Upyro putar pàn
wàkàg iwànwaw nehe. Upyro putar
waxi'ywànwaw wanuwi nehe no. Upaw rupi
wama'e upyro putar wanuwi nehe.

24 Nuwata kwaw kàpuhàg hyàkwegatu ma'e hereko pà wà nehe. Inemahy putar wà nehe. Numunehew kwaw uku'aw har ikatu ma'e wà nehe. Kyhàhàm iànàm ma'e pupe uzàpìxipìxi putar wopoz wà nehe. Numuguz katu kwaw wà nehe. Iapyterew putar wà nehe. Numunehew kwaw opoz hekuzar katu ma'e wà nehe. Umunehew putar pàn iànàm ma'e ma'e ryru iapo pyr wà nehe. Ko 'ar rehe ipuràg eteahy wà. A'e 'ar mehe iro putar wà nehe. Imaranugar putar upuràg haw 'ym rehe wà nehe.

25 Zauxiapekwer uzuka putar awa Zeruzarez pe har zeàmàtry'ymawhu pe a'e wà nehe, te ipuruzukaiw wera'u ma'e umàno putar wà nehe. **26** Tawhu pe har uzai'o putar wà nehe.

Nuzawy kwaw kuzà heityk pyrer
ywy rehe wapyk ma'e wà nehe.

4 ¹ A'e 'ar mehe ⁷ kuzà upyhyk putar pitài awa izupe uze'eg pà wà nehe. — Urumekuzar putar ureremi'u ràm ure nehe. Urumekuzar putar ureropoz ràm ure nehe no. Xo pitài ma'e urenoz uruiko newe. — Hemen, tuwe uru'e newe nehe. Nezewe mehe nuruiko kwaw kuzà imen 'ym ma'e romo nehe. Nezewe mehe na'uremaranugar kwaw nehe, i'i putar izupe wà nehe.

Zeruzarez pe har hurywete putar wà nehe

2 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e utym putar Ywyrà Hàkàgwer Ipyahu Ma'e a'e nehe. A'e 'ar mehe a'e hàkàgwer hezuz katu putar ikàg ma'e romo ipuràg eteahy ma'e romo wiko pà nehe. Izaew ywy rehe har wikuwe ma'e hurywete putar wà nehe. Wiko wera'u putar wà nehe, ta'e Tupàn omono putar ikatuahy ma'e tetea'u wanupe nehe xe. **3** Tupàn wexaexak putar amo Zeruzarez pe har a'e wà nehe, wikuwe wiwi ma'e romo wamuigo kar pà a'e wà nehe. — Ikatuahy Ma'e wà, i'i putar teko a'e Zeruzarez pe har wanupe wà nehe. **4** Zanezar umume'u putar Xiàw rehe har wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e a'e nehe. Uzepyk putar wanehe nehe. Umukatu putar tawhu paw nehe. Umuhem kar putar iaiw paw a'e wi upaw rupi nehe. Umuhem kar putar puruzuka ma'e paw a'e wi wà nehe no. **5** A'e

'ar mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umuapyk putar ywàkun Xiàw ywytyr rehe nehe. Pyhaw umuapyk putar tata heny haw a'e pe nehe, hàtàxiner rehe we a'e pe nehe no. Tupàn ikàgaw heny katu ma'e a'e nehe, ipuràg eteahy haw heny katu ma'e a'e nehe no, upyk putar hemiaiuh a'e wà nehe. Omonokatu putar hemiaiuh ikatu 'ymaw wi wà nehe. **6** 'Aromo wiko putar i'àgaw zàwenugar romo wanupe nehe, kwarahy haku haw wi wapyk pà nehe. Àmàn ikyr mehe ywytu tur mehe teko uhem putar àmàn wi iwype wà nehe.

Tupàn hemitygwer uwà tyw

5 ¹ Amuzàg putar amo zegar haw hemyrypar pe kury, hemitygwer uwà tyw rehe kury.

Hemyrypar uzutym uwà
'yw ywy katu haw rehe.

2 Uhàwykàz ita henuhem pà.
Uzutym uwà 'yw ikatu wera'u ma'e.
Ko myter pe uzapo tàpuz ime'egatu
haw iaiha ma'e no.

Uzapo kawawhu uwà imuy'e
haw romo no.

Wàro uwà 'yw i'a katu haw.
Xo uwà hazahy ma'e zo hezuz
zepe a'e pe.

3 Na'e hemyrypar uze'eg nezewe kury.
— Zeruzarez pe har wà. Zuta ywy
rehe har wà.

Aipo ihe amuazahy kar uwà.
Aze ru'u, aipo a'e ae hazahy.

4 Azapo ikatu ma'e paw izupe
hepuner haw rupi ihe.
Màràzàwe tuwe i'a kwer hazahy.
Àro uwà hete katu ma'e. Màràzàwe
tuwe i'a kwer nahete katu kwaw.

5 Amume'u putar heremitygwer uwà
tyw pe heremiapo ràm ihe kury.
— Azo'ok putar pari a'e wi nehe.

Aityk putar pàrirogaw imunar ma'e
wamunryk kar haw nehe no.
Amuixè kar putar ma'ea'yr heko
pe wà nehe.

Amumaw kar putar uwà rupaw nehe.

- 6 Kukwer romo uzeapo putar nehe.
Ni amo nomonohok kwaw hàkà
ikatu 'ym ma'e wà nehe. Ni amo
nuweruwaruwak kwaw ywy
wà nehe.
Ka'a hezuz putar a'e pe xu rehe
we nehe.
Aze'eg putar ywàkun pe nehe.
— Emugyr kar zo àmàn heko
rehe nehe, a'e putar izupe nehe.
- 7 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ikàg
Wera'u Ma'e iko uwà tyw izar ài,
uwà Tupàn hemimutar a'e,
wiko Izaew romo teko Zuta ywy
rehe har romo a'e.
Tupàn weruzar kar uze'eg wanupe.
Nuweruzar kwaw wà. Iaiw ma'e
uzapo upuruzuka pà wà.
Wàro ikatu ma'e wanemiapo,
nuexak kwaw. Xo umàno etea'i ma'e
wanehapukaz taw zo wenu a'e.
— Urepytywà pe nehe, i'i wà.
- Tupàn uzepyk ikatu 'ym ma'e
iapo har wanehe***
- 8 Pezemumikahy nehe, tàpuz tetea'u
ime'eg kar har wà.
Tupàn uzepyk putar penehe a'e nehe,
ywy pehegwer tetea'u izar wà.
Nan kwehe tete naheta kwaw waneko
haw amogwer wanupe nehe.
Xo pe zo peiko putar ko ywy
rehe nehe.
- 9 Aenu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
Ikàg Wera'u Ma'e ize'eg mehe.
— Aityk putar tàpuzuhu uhua'u ma'e
ihe wà nehe. Aityk putar tàpuzuhu
ipuràg eteahy ma'e ihe wà nehe no.
Ni amo nuiko kwaw wapupe wà nehe.
- 10 Uwà tyw mokoz inemo hereko har
omono putar ru'u xo 20 zutahyky'a
por win zo a'e nehe.
100 kir ma'eà'yz
omono putar xo 10 kir arozràn nehe.
- 11 Pezemumikahy nehe, 'ar nànàn
kàwiràn i'u har wà.

- 'Ar katu mehe uwà tykwer win i'u
har wà. Pezypyrog izi'itahy.
Xo pyhaw zo pepytu'u i'u re.
Peka'u azeharomoete.
- 12 Pepynykaw pe heta zegar haw
wioràwiràn rehe we har.
Heta imupu pyr. Heta xi'àm.
Heta tetea'u win i'u pyràm no.
Napezekaiw kwaw Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e hemiapo ràm rehe.
Napezekaiw kwaw hemiapo ko 'ar
rehe har rehe no.
- 13 Nahereruzar kwaw heremaihu wà.
A'e rupi amo zauxiapekwer weraha
putar heremaihu waiwy wi wà nehe.
Teko a'e wà nehe, wanuwihaw a'e wà
nehe no, umàno putar uma'uhez pà
wiwez tà a'e wà nehe no.
- 14 Umàno ma'e kwer wapyta haw
nuzawy kwaw zàwàruhu
ima'uhez ma'e nehe.
Uzurupeka putar a'e teko wamokon
pà wanuwihaw wamokon pà nehe.
A'e teko wiko upynyk pà uka'u pà wà.
Wiko iaiw ma'e iapo pà wà no.
- 15 Imaranugar putar upaw rupi wà nehe.
Wiko wera'u ma'e wiko putar ikàg
'ym ma'e romo wà nehe.
- 16 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ikàg
Wera'u Ma'e uzapo putar ikatu
ma'e a'e nehe.
Nezewe mehe wexak kar putar
uhua'u haw ikatuahy haw rehe
we purupe nehe.
Tupàn uzapo xo ikatu ma'e zo a'e,
ikatu 'ym ma'e iapo pixik 'ym pà
teko wazàwe a'e.
Nezewe mehe teko paw ukwaw putar
ikatuahy haw wà nehe.
- 17 Tawhu paw uzeapo putar ma'e ikaika
pyrer romo wà nehe.
Àràpuhàràn hawitu ma'e wexak putar
ka'api'i amo àràpuhàràneta'yr
wanehe we a'e pe wà nehe.
- 18 Tupàn uzepyk putar ikatu 'ym ma'e
wi utryk 'ym ma'e hemu'em ma'e
wanehe nehe.

- Werupuze ukatu 'ymaw heraha hereko uwyramawa ài wà.
- 19 Uze'eg nezewe wà. — Tuwe Tupàn uzapo wemiapo rà m na'arewahy nehe. Nezewe mehe xikwaw putar hemiapo rà m nehe. Tuwe Tupàn Izaew Wazar Ikatuahy Ma'e uzapo wemiapo putar haw nehe. A'e rupi xikwaw putar nehe, i'i wà.
- 20 — Na'ikatu kwaw a'e, aze amo i'i ikatu ma'e rehe nehe, Tupàn uzepyk putar hehe nehe. — Ikatu a'e, aze amo i'i ikatu 'ym ma'e rehe nehe, Tupàn uzepyk putar hehe nehe no. Agwer teko uzapo tatainy ipytunahy haw romo wà, uzapo ipytunahy haw tatainy romo wà no. Uzapo iro ma'e hete katu ma'e romo wà, uzapo hete katu ma'e iro ma'e romo wà no.
- 21 Amo teko uzemume'u ma'ekwaw katu har romo wà. Tupàn uzepyk putar wanehe nehe. — Ma'e paw kwaw katu har romo aiko azeharomoete ihe, aze amo teko i'i uzeupe wà nehe, Tupàn uzepyk putar a'e ma'e imume'u arer wanehe nehe.
- 22 Tupàn uzepyk putar win i'u wera'u har wanehe nehe. Uzepyk putar kàwiahya tetea'u i'u har wanehe nehe no.
- 23 Aze amo tuwihaw upyhyk temetarer wemu'em àwàm hekuzaromo nehe, Tupàn uzepyk putar hehe nehe. Agwer tuwihaw umuhem kar ikatu 'ym ma'e iapo har zemunehew paw wi wà. Uzepyk ikatu 'ym ma'e iapo pixik 'ymar wanehe no.

Tupàn uzepyk putar wemiihu wanehe nehe

- 24 Tata wapy ka'axinig. Tata heny kwer umumaw ka'api'i.

- Nezewegatete pekàzym putar upaw rupi nehe. Peiko putar wywra hapo ipuga ma'e kwer ài nehe. Ywytu weraha ma'eputyr wywra wi ywyku'i kwer ài a'e. Naperuzar kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ikàg Wera'u Ma'e ize'eg. Napezekaiw kwaw Izaew Wazar Ikatuahy Ma'e hemiapo karer rehe.
- 25 A'e rupi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wikwahy wemiihu wanupe. Upyho opo wanehe uzepyk pà. Ywytyruhu uryryryz wà. Zauxiapekwer wezar umàno ma'e kwer wanetekwer nahu rupi heityk pyrer ài wà. Nezewe rehe we Tupàn ikwahy haw nupytu'u kwaw. Upyho opo iko wanehe uzepyk àwàm rehe rihi.
- 26 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upir pàn uwer hereko har. Wenz amo ywy muite har rehe har wamuwà wà. Utymyze'eg a'e teko muite har wamur kar pà. Uzàn wà na'arewahy wà.
- 27 Ni pitài zauxiapekwer a'e ywy rehe har na'ikene'o kwaw wà. Ni pitài zauxiapekwer a'e ywy rehe har nuzepyapi kwaw wà. Nupytu'u kwaw wà. Nuker kwaw wà. Uzemuàgà'ym amo wàmàtyry'ym pà wà. Uzeku'apixi haw umumykahy uzehe wà. Waxapat ihàm nuzemonohok kwaw.
- 28 Wanu'yw hakwa katu. Uhyk waywyrapar ma'ezywà àwàm rehe. Waneimaw kawaru wapyàpe tàtâahy ita ài wà. Ywyramawa iapu'a ma'e nuzawy kwaw wywytu uzewara ma'e.

- 29 A'e zauxiapekwer okororo zàwàruhu iriàw her ma'e ài wà, zàwàruhu ipuruzukaiw ma'e miar izuka har ài wà. Upuze wemizuka kwer imonokatu àwàm me uzemuakyr pà wà. Ni amo nupuner kwaw hemizuka kwer ipyro haw rehe izuwi wà nehe.
- 30 A'e 'ar ihem mehe a'e teko wànoànog putar yryhu ài Izaew wanehe ipuràmàtry'y'm wer pà wà nehe. Aze amo ume'e wyy rehe wà nehe, xo ipytunahy haw zo wexak putar wà nehe. Wexak putar zemumikahy haw wà nehe. Wexak putar ywàkun ipihun ma'e tatainy ipykaw wà nehe.

Eze'eg eho teko wanupe, i'i Tupàn Izai pe

6 ¹Amo kwarahy mehe umàno tuwihawete Uzi a'e. A'e kwarahy mehe aexak Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henawhu rehe iapyk mehe ihe. Ywate henawhu. Amo ae nuapyk pixik kwaw hehe wà. Iapo arer upir katu henawhu wà, Tupàn ipuner haw hexak kar pà wà. Tupàn iaxi'yyw ipykaw heme'yyw uzepepirar hàpuzuhu iwy pe paw rupi a'e. ²Heta hemiruze'eg xerapi her ma'e izywyr wà. Ma'ea'yr zàwenugar teko zàwenugar heny katu ma'e romo wanekon wà. Xerapi pitàitàigatu heta 6 ipepo wà. Upyk uwa mokoz upepo pupe wà. Upyk wetekwer mokoz upepo pupe wà no. Uwewe mokoz upepo pupe tenawhu i'aromo a'e wi uhem 'ym pà wà. ³Uze'eg wahy haw rupi nezewe uzeupeupe wà.

— Ikatuahy, ikatuahy, ikatuahy
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ikàg
Wera'u Ma'e a'e.

Ywy paw tynehem heko haw ikàg ma'e ipuràg eteahy ma'e pupe a'e, i'i wà.

⁴Xerapi waze'egaw iànoànogaw umuryryryz tàpuzuhu paw rupi. Tynehem tàpuzuhu tàtàxiner pupe kury. ⁵Na'e aze'eg nezewe ihe.

— Akyze tuwe ihe. Imumaw pyràm romo aiko. Ta'e hereme na'ikatu kwaw xe. Heaiw Tupàn henataromo ihe. Aiko amo teko heme ikatu 'ym ma'e hereko har wainuinuromo no. Hereha pupe tuwe aexak tuwihawete Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ikàg Wera'u Ma'e kwez ihe kury.

⁶Na'e amo xerapi uwewe wà ihewe. Upyhyk tàtàpyzgwer ma'ea'yr hapy haw wi ipyro pyrer herur pà zepinawhu zàwenugar pupe. ⁷Opokok hezuru rehe tàtàpyz pupe kury. Uze'eg ihewe. — Ko tàtàpyz uhyk nereme rehe kwez kury. Nerehe zepykaw umumaw kwez newi kury. Tupàn umunàn neremiapo kwer ikatu 'ym ma'e paw kwez newi kury, i'i ihewe.

⁸Na'e ainu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ize'eg mehe:

Mo ru'u amono kar putar, mo ru'u wiko putar heremimono kàràw romo.

Na'e Ihe Izai ihe, aze'eg izupe.

— Aiko xe, hemono kar pe nehe.

⁹Na'e uze'eg wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ihewe.

— Eze'eg eho nezewe teko wanupe nehe kury. — Pepuner ma'e rehe pezeapyaka katu haw rehe tuweharupi nehe. Nezewe rehe we napeinu katu kwaw nehe. Pepuner ma'e rehe peme'egatu haw rehe tuweharupi nehe. Nezewe rehe we napexak katu kwaw nehe, ere wanupe nehe, i'i ihewe. ¹⁰Izai, ewàpytym ko teko wama'enukwaw paw nehe. Emuigo kar ma'e henu 'ymar romo ne wà nehe. Emuigo kar ma'e hexak 'ymar romo ne wà nehe. Nezewe mehe nupuner kwaw ma'e hexakaw rehe wà nehe. Nupuner kwaw ma'e henu haw rehe wà nehe. Nupuner kwaw ma'e kwaw paw rehe wà nehe. Aze mo upuner wà, uzewyr mo ihewe wà. Amukatu mo ihe wà.

¹¹— Màràw kwarahy amumaw putar a'e ma'e imume'u pà nehe, a'e izupe hehe hepuran pà.

Uwazar heze'eg ihewe.

— Zauxiapekwer umumaw putar tawhu xe har wà nehe. Naheta kwaw teko xe har wà nehe. Naheta kwaw teko tàpuz wapupe wà nehe. Nahezuz kwaw ma'e ko xe har pupe

nehe. Xo a'e ma'e paw izeapo re erepytu'u putar imume'u re nehe. **12** Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e amono kar putar teko multe ko ywy wi ihe wà nehe. Tawhu uzeapo putar teko heta 'ymaw romo wà nehe. **13** Aze upyta màràràràn teko xe wà nehe, zauxiapekwer uzuka putar a'e teko a'e wà nehe no. Upyta ma'e ràn wiko putar ywyrà kawar imonohok pyrer ipy kwer ài wà nehe.

Izypy kwer nuzawy kwaw Tupàn hemiaiuhu umàno 'ym ma'e kwer wà nehe. Heta tetea'u wi putar amo 'ar mehe wà nehe no.

Tuwihawete Akaz pe ze'egaw

7 ¹ Amume'u putar amo ma'e uzeapo ma'e kwer peme kury. Kwehe mehe Akaz Zotàw ta'yr Uzi hemimino wiko tuwihawete romo Zuta ywy rehe a'e. Hezi wiko Xir ywy rehe har wanuwihawete romo. Pek Hemari ta'yr wiko Izaew ywy rehe har wanuwihawete romo. Hezim a'e, Pek a'e no, omono'og wemiruze'eg zauxiapekwer wà. Na'e uzàmàtyry'ym zepe Zeruzarez tawhu oho wà. Nupunèr kwaw ipyhykaw rehe wà. Nupunèr kwaw imumaw paw rehe wà.

2 Amo umume'u Xir Izaew wanehe we uzemono'og awer oho tuwihawete Akaz pe wà. Henu mehe ukyze tuwe a'e. Teko ukyze tuwe wà no. Uryryryryz ka'akyr ywytu henataromo har izàwe wà. **3** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Izai pe.

— Eraha nera'yr Xear-Zazu tuwihawete Akaz huàwàxi pà nehe. Wiko putar pàn imupiràgar wama'ereko haw pe nehe, pe iwyr nehe. Upyta putar yrykaw iapo pyrer 'y ypaw iapo pyrer tyrapyr har wi herur har huwake nehe. **4** — Eme'egatu nehe, ere tuwihawete pe nehe. — Eiko zo he'o ma'e ài nehe. Ekyze zo wanuwi nehe, ere izupe nehe. Ezemumikahy zo tuwihawete Hezim iakatuwawahy 'ymaw rehe nehe. Xir ywy rehe har wanuwihawete romo hekon a'e. Ekyze zo Pek rehe nehe. Na'ikàg kwaw wà. Nuzawy kwaw mokoz zepe'aw ukaz ma'e kwer tàtàxiner imuhem kar har wà. Ekyze zo wanuwi nehe. **5** Xir ywy rehe har wà, tuwihawete Pek rehe we wà,

Izaew ywy rehe har wanehe we wà, umume'u tuwihawete Akaz iàmàtyry'ym àwàm waiko uzeupeupe wà. Nezewe uze'eg uzeupeupe wà: **6** — Xiàmàtyry'ym Zuta ywy rehe har wanuwihawete zane nehe. Xityk hemiruze'eg zane wà nehe no. Ximuigo kar Tameaw ta'yr wanuwihawete romo nehe, i'i waiko uzeupeupe wà.

7 — Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ihe, amume'u putar a'e ma'e uzeapo 'ym àwàm newe ihe kury. **8-9** Xir na'ikàg wera'u kwaw Namaz tawhu wi a'e. Xir ywy rehe har wanuwihawete wiko Namaz tawhu pupe a'e. Namaz na'ikàg wera'u kwaw tuwihawete Hezim wi a'e. Izaew ywy na'ikàg wera'u kwaw Xamari wi a'e. Tawhu uhua'u wera'u ma'e Xamari na'ikàg wera'u kwaw tuwihawete Pek wi a'e. **65** kwarahy pawire zauxiapekwer amo ywy rehe har umumaw putar Izaew a'e wà nehe. A'e re naheta kwaw her a'e ywy rehe nehe. Naheta kwaw tuwihawete a'e ywy rehe nehe.

— Aze pezeruzar haw na'ikàg kwaw nehe, napekàg kwaw nehe, i'i Tupàn.

Emanuew: Tupàn wiko zanepyr

10 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e omono kar ko uze'eg tuwihawete Akaz pe kury:

11 — Enoz ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nezar pe nehe. — Ezapo ma'e nekàgaw hexak kar pà ihewe nehe, ere izupe nehe. A'e ma'e upuner umàno ma'e kwer wapyta haw wi ur haw rehe nehe. Upuner ywak ywate har wi ur haw rehe nehe, ere Akaz pe nehe, i'i Tupàn ihewe. Amume'u aha izupe.

12 Uwazar Akaz heze'eg ihewe.

— Naenoz kwaw ikàgaw hexak kar àwàm nehe. Na'agaw kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ihe nehe, i'i ihewe.

13 Na'e uze'eg Izai kury.

— Penu katu nehe, Tawi izuapyapyr wà. Peputupyk teko peiko pe wà. Aipo nuhyk kwaw nezewe haw. Aipo peputupyk putar Tupàn hezar nehe no. **14** Zanezar a'e waxak kar putar amo ma'e peme nehe. Kuzàwaza ipuru'a a'e. Imemyrzexak kar putar nehe. Awa a'e nehe. Omono putar Emanuew her romo a'e

nehe. — Tupàn wiko zanepyr a'e, i'i her zaneze'eg rupi. **15** Itua'ua'i mehe ukwaw putar ikatu ma'e iapo haw nehe. Ukwaw putar ikatu 'ym ma'e wi utyrykaw nehe no. A'e 'ar mehe teko wiko putar ma'ekamy kwer hazahy ma'e i'u pà wà nehe, hàir i'u pà wà nehe no. **16** A'e 'ar 'ym mehe we, o tuwihawete Akaz, a'e mokoz tuwihawete neàmàtry'ym arer waiwy uzeapo putar teko heta 'ymaw romo nehe.

17 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umur kar putar Axir wanuwihawete xe a'e ma'erahy ipuraraw kar pà newe nehe, neànàm wanupe nehe no. A'e ma'erahy ia iw wera'u putar amo ma'erahy Izaew pe ipuraraw kar pyrer wi nehe. Izaew utyryk Zuta wi kwehe mehe. A'e 'ar mehe we te ko 'ar rehe Izaew nupuraraw pixik kwaw agwer ma'erahy iro ma'e a'e wà. **18** A'e 'ar them mehe nehe, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e utymyze'eg putar Ezit ywy rehe har zauxiapekwer wamur pà a'e wà nehe. Nuzawy kwaw meru wanur mehe wà nehe. Ywy yrykawhu Niru her ma'e izywyr har multe wera'u ma'e wi wanur putar wà nehe. Utymyze'eg putar Axir ywy rehe har wanupe nehe no. Nuzawy kwaw hàiru uzemono'ono'og ma'e neywy rehe ur ma'e wà nehe no. **19** Hàiru uzemono'ono'og ma'e weko àwàm hekar har ài ur putar wà nehe. Upytu'u putar ywyàpyznaw ohoete wera'u ma'e rehe wà nehe. Upytu'u putar itahu huawyr pupe wà nehe no. Wapyk putar xu myter pe wà nehe. Upyta putar tapi'ak wai'u haw nànàn wà nehe no.

20 A'e 'ar mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e werur kar putar amo yrykaw Ewparat ikupe pe har a'e nehe. Axir wanuwihawete romo hekon a'e. Nuzawy kwaw amutaw ipinar Izaew wanupe nehe. Ur putar wamutaw ipin pà nehe, i'aw ipin pà nehe no, hawer hetekwer rehe har ipin pà nehe no.

21 A'e 'ar mehe aze amo heta tapi'aka'yr wà nehe, aze heta mokoz àràpuhàrànete wà nehe, **22** heta tetea'u putar wakamy kwer nehe. Ikurer hazahy putar. Teko u'u putar hazahy ma'e wà nehe. Wikuwe ma'e a'e ywy

rehe har u'u putar ma'ekamy kwer hàir inuromo wà nehe.

23 Ko 'ar rehe heta amo uwà tyw a'e pe. Heta miw uwà 'yw a'e pe. Aze mo amo ume'eg kar a'e ko wà, omono mo 11,5 kir itaxig parat hekuzaromo wà. A'e 'ar mehe a'e ywy uzeapo putar kukwer xu heta haw romo nehe. **24** Xu upyk putar a'e ywy paw nehe. Amo awa oho putar a'e ywy rehe uzemi'ikar pà ywyrapar u'yw heraha pà wà nehe. **25** Ko 'ar rehe heta tetea'u ma'etymaw ywytyr rehe. A'e 'ar mehe ka'a upyk putar a'e ywytyr nehe. Xu upyk putar a'e ywytyr nehe no. Ni amo noho kwaw a'e pe wà nehe, ta'e ukyze putar wà nehe xe. Xo tapi'ak wà, Xo àràpuhàràn hawitu ma'e wà, xo a'e zo oho putar a'e pe ka'api'i i'u pà wà nehe.

Izai ta'yr her ikwaw paw imume'u haw

8 ¹ Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg ihewe a'e.

— Epyhyk ywyapypepapw ze'eg imuapykaw romo iapo pyrer nehe. Emuapyk ko ze'eg hehe nehe ikair haw uhu ma'e pupe nehe. — Maer Xarar Az Maaza, imuapyk pà hehe nehe. — Munar haw àrew 'ym ma'e, i'i. **2** Heta mokoz awa ikatu ma'e wà. Awa ipy a'e, xaxeto Uri her romo a'e. Inugwer awa Zakari Zemeri ta'yr her romo a'e. Ekar eho ne wà nehe. Wiko putar heremiapo rà m neremimuapyk hexakar pyrer romo wà nehe, i'i Tupàn ihewe.

3 Amo 'ar pawire heremireko a'e no, Tupàn ze'eg imume'u har a'e, ipuru'a a'e. U'ar mehe uzexak kar imemyr awa. Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg ihewe.

— Emono Maer Xarar Az Maaza her romo nehe, i'i ihewe. **4** Amo 'ar mehe, ukwaw putar papaz u'e haw nehe, ukwaw putar màmàz u'e haw nehe no. A'e 'ar 'ym mehe we Axir wanuwihawete weraha putar ma'e hekuzar katu ma'e Namaz tawhu pe har paw ikatu ma'e a'e pe har paw wanehe we nehe, Xamari rehe har paw nehe no, i'i ihewe.

5 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg wi ihewe:

6 — Aw teko nuputar kwaw 'y ikatu ma'e yrykaw Xiroe her ma'e rupi har a'e wà. Ukyze tuwihawete Hezim wi wà. Ukyze tuwihawete Pek wi wà no. Uryryryryz waiko ukyze haw rehe wà. 7 A'e rupi ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ihe, arur putar Axir wanuwihawete xe ihe nehe. Arur putar hemiruze'eg zauxiapekwer ikàg ma'e xe ihe wà nehe no. Uzàmàtry'y'm putar 'aw teko wà wà nehe. Wanur haw nuzawy kwaw Ewparat yrykawhu tynehemaw nehe. Tynehem putar 'y yrykaw a'e yrykawhu kutyr uwryryk ma'e paw wa'aromo nehe. 8 Wixe putar Zuta ywy rehe wà nehe no. Nuzawy kwaw 'y ma'e paw ipykaw wà nehe. Uzeupir a'e 'y zaneazu'yw ipyk pà.

Nezewe rehe we Tupàn wiko wemiai hu wanehe we. Umupuzaz upepo ywy imume'u pyrer ipyk pà ipyro pà. Typy putar tuwe nehe.

9 Pezemono'og nehe, teko ywy nànanàr wà. Pekiye nehe.

Pezeapyaka katu, teko ywy muite har rehe har wà.

Pezemuàgà'y'm zeàmàtry'y'mawhu rehe nehe. Nezewe rehe we peàmàtry'y'mar peneityk putar wà nehe.

Azeharomoete, pezemuàgà'y'm zeàmàtry'y'mawhu rehe nehe.

Nezewe rehe we peàmàtry'y'mar peneityk putar wà nehe.

10 Pemume'u penemiapo rà m nehe.

Napezapo kwaw a'e ma'e nehe.

— Xiapo ma'e nehe, peze putar nehe.

Napepuner kwaw a'e ma'e iapo haw rehe nehe,

ta'e Tupàn wiko urerehe we a'e xe.

***Ekyze zo nehe, i'i Tupàn
Uze'eg imume'u har pe a'e***

11 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e opokok herehe opo ikàg ma'e pupe a'e. — Peiko zo teko wazàwe nehe, pezapo zo wanemiapo

zàwenugar nehe: i'i ihewe. Uze'eg nezewe heremiruze'eg wanupe no. Nezewe uze'eg a'e.

12 — Uzuka putar tuwihawete a'e wà nehe, i'i putar teko peme wà nehe. Aze ru'u nuzuka kwaw wà nehe. Pepytuhegatu zo nehe. Teko ukyze amo ma'e wi wà. Pekiye zo a'e ma'e wi wazàwe nehe. 13 Pepytuhegatu herehe nehe. Pekiye ihewi nehe ta'e ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ihe xe, Ikàg Wera'u Ma'e romo Ikatuahy Ma'e romo aiko ihe xe. 14 Aiko putar tàpuzuhu pemim àwàm romo ihe nehe. Aiko putar ita romo nehe, itahu romo nehe. Teko Zuta ywy rehe har wà, Izaew ywy rehe har wà no, uze'epi putar a'e ita rehe wà nehe. Aiko putar ywykwaw ài nehe. Aiko putar kyhàhàm tapi'ak iàpixi haw ài nehe. Apyhyk putar Zeruzarez pe har ihe wà nehe. 15 Teko tete'u uze'epi putar u'ar pà wà nehe. Zauxiapekwer uzuhazuhaw putar a'e teko a'e wà nehe. Uze'epi putar oho purupyhykaw zàwenugar pupe wà nehe.

16 Aze'eg nezewe heremiruze'eg wanupe. — Pemonokatu ko ze'eg pepy'a pe nehe. Pema'enukwaw katu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ipurumu'e haw ihewe imur pyrer rehe nehe. 17 Nuzexak kar kwaw wemiai hu wanupe a'e. Ihe azeruzar hehe ihe. Azeruzar tuwe hehe ihe.

18 Aiko xe hera'yr Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemimur kwer wanehe we ihe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ikàg Wera'u Ma'e Xiàw rehe wiko ma'e, uremono kar Izaew wamupytuhegatu kar har romo uremuigo kar pà a'e.

19 — Pepuranu peho uzeapo ma'e rà m imume'u har wanehe nehe, i'i putar amo peme wà nehe. — Pepuranu peho tekwe wanupe uze'eg ma'e wanehe nehe, i'i putar peme wà nehe. Hewowo a'e tekwe wanehe upuranu ma'e uze'eg pà wà. — Aze tekwe umume'u ma'e zanewe wà nehe, ikatu putar zanewe nehe. Umànò ma'e kwer waneko awer zanemu'e amo ma'e rehe, i'i putar peme wà nehe. 20 Peze'eg nezewe a'e teko wanupe nehe. — Ximugeta Tupàn ze'eg nehe. Xikwaw ipurumu'e haw nehe, peze wanupe nehe. Tekwe wanehe upuranu ma'e

wanemimume'u kwer a'e, na'ikatu pixik kwaw a'e, peze wanupe nehe.

'Ar ma'erahy ipuraraw paw

21 Teko wata e putar amo taw wi amo ae taw pe wà nehe. Uzemumikahy putar wà nehe. Ima'uhez putar wà nehe no. Wama'uhez haw umuikwahy kar putar teko wà nehe. Umume'u putar ze'egaiw uwihawete rehe imur kar pà wà nehe. Umume'u putar ze'egaiw Tupàn uzar rehe wà nehe no. Ume'e putar ywak rehe wà nehe. 22 A'e re ume'e putar ywy rehe wà nehe no. Xo ma'erahy ipuraraw paw zo wexak putar wà nehe. Xo ipytunahy haw zo wexak putar wà nehe. Xo zemumikahy haw zo wexak putar wà nehe. Nupuner kwaw a'e iaiw paw wi uhemaw rehe wà nehe.

**Zaneruwihawete Ur Ma'e ràmm
zeàmàtry'y mawhu imumaw àràmm**

9 1 Nezewe rehe we ma'erahy ipuraraw par wanemipuraw upaw putar nehe. Amo kwarahy rehe kwehe mehe Tupàn uzepyk Zemurom ywy rehe a'e. Uzepyk Napitari ywy rehe a'e no. Amo 'ar mehe umukàg kar putar a'e ywy nehe. Teko tetea'u ukwaw putar waner wà nehe. Uzypyrog a'e ywy Mezitehàn yryhu pe. Oho ywy Zotàw yrykaw ikupe pe har pe. Karirez a'e ywy her romo a'e. Zutew 'ym wiko a'e ywy rehe wà.

2 Teko ipytunaw rehe wata ma'e wexak tatainy heny katu ma'e wà.

Tatainy uhyape katu teko ipytunaw rehe wata ma'e wanupe wà.

3 Ne, O Tupàn, eremueteta tetea'u kar a'e teko ne wà.

Eremurywete kar tuwe ne wà. Teko hurywete arozràn ipo'o mehe wà.

Nezewegatete a'e teko hurywete neremiapo kwer rehe wà.

Teko hurywete ma'e tetea'u zeàmàtry'y mawhu pe imono'og

pyrer imuza'aza'ak mehe uzeupeupe wà.

Nezewegatete a'e teko hurywete neremiapo kwer rehe wà.

4 Wiko amo pe uma'ereko e ma'e romo wà. Eremonohok kyhàhàm tàtà ma'e wàpixixixi haw ne.

Wazar unupà wyyra pupe wà. Erezuhaw a'e wyyra ne.

Wàmàtry'y mar wiko wazar romo wà. Eremumaw wazar ne wà.

Nezewegatete kwehe mehe eremumaw Minià izuapyapyr wà.

5 Tata umumaw putar zauxiapekwer waxapat wànoànog ma'e paw rupi nehe.

Imumaw paw pemurywete kar pà nehe.

Umumaw putar wakamir tuwykwer hereko har paw rupi nehe no.

6 Heta turywete haw ta'e uzexak kar amo kwarer a'e xe.

Tupàn umur kar amo kwarer zanewe a'e.

Wiko putar zaneruwihawete romo a'e nehe.

Nako her ràmm xe wà nehe:

Pureruze'eg Ma'e, Pureruze'eg Ma'e Ma'ekwaw Katu Wera'u Har.

Tupàn Ikàg Ma'e, Zaneru Tuweharupi Wiko Ma'e, Zaneruwihawete Ur Ma'e ràmm zeàmàtry'y mawhu imumaw àràmm.

7 Tuwihawete Tawi izuapyr a'e, Tuwihawete romo heko mehe ipuner haw uhua'u wera'u putar oho iko tuweharupi nehe.

Naheta kwaw zeàmàtry'y mawhu tuwihawete romo heko mehe nehe.

Upureruze'eg putar ukatu haw rupi nehe. Upureruze'eg putar ukatuahy haw rupi nehe. Nezewe mehe teko wiko putar ikatu ma'e iapo har romo wà nehe.

Izypy mehe nehe, tuweharupi nehe no.

- Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
Ikàg Wera'u Ma'e upuruamutar
katu tuwe a'e.
A'e rupi uzapo kar putar a'e
ma'e paw a'e nehe.
- Tupàn wikwahy Izaew wanupe**
- 8 Tupàn umume'u teko Izaew wanehe
uzepyk àwàm a'e kury.
Zako izuapyapyr romo wanekon wà.
9 Teko Izaew paw wà,
Xamari pe har paw wà no,
Ukwaw hemiapo ràm a'e wà.
Wiko wera'u ma'e romo wanekon wà,
umume'u upuner haw oho waiko
purupe wà. Nezewe uze'eg wà:
- 10 — Tàpuz ywy imuàtà pyrer iapo
pyrer u'ar wà.
Urerur putar ita a'e tàpuz iapo
wi pà nehe.
Zauxiapekwer omonohok tàpuz
izyta ywyrà pi 'yw ka'a pe har iapo
pyrer wà.
Urerur putar ywyràkàxigyw tàpuz
izyta ràm iapo wi pà nehe, i'i wà.
- 11 A'e rupi Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e umur kar putar
wàmàtry'y-mar a'e wà kury.
— Pezàmàtry'y-mar Izaew pezuwà pe
wà nehe, i'i putar wanupe kury.
- 12 Xir ywy kwarahy hemaw kutyr
tuz a'e.
Pirite ywy kwarahy heixe haw
kutyr tuz a'e. Uzurupeka zàwàruhu
ài teko Izaew wa'u pà wà.
Nezewe rehe we nahakuir
kwaw Tupàn ikwahy haw,
upir wiwi opo wanehe uzepyk pà.
- 13 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
Ikàg Wera'u Ma'e uzepyk
wemaihu wanehe.
Nezewe rehe we nuweityk kwaw
ukatu 'ymaw wà.
Nuzewyr kwaw Tupàn pe wà.
- 14 A'e rupi pitài 'ar mehe Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e

- omonohok putar Izaew iàkàg nehe,
omonohok putar huwaz nehe no.
Wereko putar miar ài a'e wà nehe:
weityk putar inàzàràn 'yw paw nehe:
weityk putar teko ka'api'i popok
zàwenugar nehe no.
- 15 Awa tua'uhez ma'e imuawate pyr a'e
wà, nuzawy kwaw Izaew iàkàg wà.
Tupàn ze'eg imume'u mua'u har
nuzawy kwaw huwaz wà.
- 16 Weraha tuwihaw teko pe iaiw
ma'e rupi wà.
A'e rupi teko wata e ukàzým
ma'e ài wà.
- 17 Zanezar nupuhareko kwaw kwàkwàmò
wà nehe, nupuhareko kwaw
kuzàwaza wà nehe.
Nupuhareko kwaw tu 'ym ma'e wà
nehe. Nupuhareko kwaw imen
umàno ma'e kwer wà nehe,
ta'e ni amo nuzeruzar kwaw Tupàn
rehe wà xe.
Na'ikatu kwaw upaw rupi wà. Uze'eg
he'o ma'e ài wà.
Nezewe rehe we nahakuir kwaw
Tupàn ikwahy haw.
Upir wiwi opo wanehe uzepyk pà.
- 18 Tata wapy ka'a. Wapy xu.
Nezewegatete teko wakatu 'ymaw
ukaz tata ài.
Nuzawy kwaw tata uhua'u
ma'e ka'a pe har.
Umuzepir kar tàtàxiner tetea'u.
- 19 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ikàg
Wera'u Ma'e wikwahy a'e kury.
A'e rupi umumaw a'e ywy hereko
tata pupè imunykaw ài.
Umumaw teko wanereko zepe'aw
tata rehe heityk pyr zàwe wà.
Ni amo nupuhareko kwaw
amogwer wà.
- 20 Te wa'yr wano'o kwer u'u wà.
Pitàitàigatu u'u wyzài ma'e
wemipykyk kwer wà.
Nezewe rehe we ima'uhez
we waiko wà.

- 21 Manaxe izuapyapyr uzàmàtry'yim
Eparai izuapyapyr oho wà.
Eparai uzàmàtry'yim Manaxe
oho wà no.
Uzemono'og oho Zuta izuapyapyr
wàmàtry'yim pà wà no.
Nezewe rehe we nahakuir kwaw
Tupàn ikwahy haw.
Upir wiwi opo wanehe uzepyk pà.
- 10** 1 Amo tuwihaw uzapo kar ikatu
'ym ma'e teko wanupe wà.
Tupàn uzepyk putar wanehe nehe.
Pemunar teko wama'e rehe ta'e
peiko wanuwihaw romo pe xe.
- 2 Napezekaiw kwaw hemetarer 'ym
ma'e wanehe.
Napepytywà kwaw ma'e hereko
'ymar pe wà.
Pemunar kuzà imen umàno ma'e
kwer wama'e rehe. Pemunar tu 'ym
ma'e wama'e rehe.
- 3 Ma'e pezapo putar zepykaw 'ar
mehe nehe.
A'e 'ar mehe zauxiapekwer ur putar
ywy muite har wi iaiw paw herur
pà peme wà nehe.
Mo pe penoz putar pepytywà
àwàm nehe.
Ma'e pe pezumim putar penemetarer
nehe, pema'e hekuzar katu ma'e.
- 4 Zauxiapekwer peneraha putar
wemipyhyk kwer romo wà nehe.
Pezuka putar zeàmàtry'yimawhu
pe wà nehe.
Nezewe rehe we nahakuir kwaw
Tupàn ikwahy haw.
Upir wiwi opo peneha uzepyk pà.

Tupàn umuzepyk kar

**Axir ywy rehe har
wanuwihawete Izaew wanehe**

- 5 Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e uze'eg nezewe.
— Tuwe Axir ywy rehe har
wanuwihawete
uzemumikahy nehe.

- Nuzawy kwaw wywràihàg hepo pe
har. Aikwahy heremaihu wanupe.
Anupànupà putar heremaihu ipupe
nehe, ta'e aikwahy wanupe xe.
- 6 Azàmàtry'yim kar amo teko herehe
uzeruzar 'ym ma'e a'e tuwihawete
pe ihe wà.
Aikwahy a'e teko wanupe.
— Epyro wama'e paw heraha pà
wanuwi nehe, a'e iteko izupe.
— Epyropyrog wanehe to'om nahu
rupi har ài nehe.
- 7 Axir wanuwihawete uputar amo
ma'e a'e.
A'e ae umume'u wemiapo rà m uzeupe.
Ipurupyhyk wer ywy tetea'u wanehe.
Ipurumumaw wer ywy nà n à n.
- 8 Nezewe uze'eg a'e. — Zauxiapekwer
wanuwihaw herehe we har paw
upuner katu tuwihawete zàwe wà.
- 9 Aityk tawhu tetea'u ihe.
Na'aw waner xe wà: Kaw, Karakemi,
Amat, Arapaz.
Apyro Xamari ywy no.
Apyro Namaz tawhu no.
- 10 Aityk herehe uzeruzar 'ym ma'e
wanuwihawete wanemiruze'eg
ihe wà.
Umuwete katu tupàn a'ua'u tetea'u wà.
Tupàn a'ua'u waneta haw uha'u
wera'u Zeruzarez pe har tupàn
a'ua'u waneta haw wi, Xamari pe
har tupàn a'ua'u waneta haw wi no.
- 11 Amumaw Xamari ihe. Amumaw
wazar tupàn a'ua'u ihe wà no.
Azapo putar nezewe haw Zeruzarez
pe nehe no, tupàn a'ua'u a'e pe
har wanupe nehe no,
i'i Axir wanuwihawete.
- 12 Tupàn Zanezar umumaw putar
wemiapo rà m nehe Xiàw ywy rehe
Zeruzarez tawhu pe nehe. A'e re uzepyk
putar Axir wanuwihawete rehe nehe.
Tuwihawete wiko wera'u a'e. Umume'u
tuwe upuner haw amo wanupe. 13 Nezewe
uze'eg tuwihawete a'e.

- Azapo a'e ma'e paw hekàgaw rupi ihe.
 Azapo a'e ma'e paw hema'ekwaw katu haw rupi, ta'e akwaw katu tuwe ma'e ihe xe.
 Amunryk kar ywyzaw ihe.
 Apyhyk wanemeterer paw, wama'e hekuzar katu ma'e.
 Aiko tapi'ak awa ài. Apyrog a'e ywy rehe har wanehe.
- 14 Araha ywy nànnànar wanemeterer paw ihe.
 Teko upyhyk ma'erupi'a haity heityk pyrer wi wà. Nazawaiw kwaw heraha haw wanupe. Nezewegatete araha teko wama'e paw ihe no. Ni amo nuzeagaw kwaw hemupytu'u kar pà wà.
 Nuzawy kwaw wiràmiri upepozaz 'ym ma'e wà.
 Nuzemuakyr kwaw wà, i'i tuwihawete uzeupe.
- 15 Aipo itazy ikàg wera'u uzar wi a'e ywyrà imonohokar wi a'e. Aipo wyyrakixi haw ukixi ywyrà uzar ipo pe wiko 'ym mehe. Aipo ywyrà upuner awa hupir haw rehe. Nan.
- 16 A'e rupi zanezar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ikàg Wera'u Ma'e omono kar putar amo ma'eahy haw zauxiapekwer Axir parer ikàg ma'e wanehe nehe.
 Upyro putar wakàgaw wanuwi nehe. Omono kar putar haku haw tata zàwenugar wanehe nehe.
 Ukaz putar wanetekwer wà nehe.
- 17 Tupàn Ikatuahy Ma'e a'e, Izaew wanupe tatainy zàwenugar a'e, wiko putar tata romo a'e nehe. Pitài 'ar rehe wapy putar ka'a xu rehe we nehe.
 Umumaw putar Axir parer zauxiapekwer wà nehe.
- 18 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umumaw putar tuwe

ka'aete paw nehe.
 Imumaw paw
 nuzawy kwaw ma'eahy haw puruzuka ma'e a'e.
 19 Xo màràn ywyrà zo numumaw kwaw wà nehe.
 Te kwarer upuner waneta haw wapapar haw rehe wà.

**Amogwer uzewyr putar
 Tupàn pe wà nehe**

20 A'e 'ar mehe amo Izaew izuapyapyr wikuwe putar a'e wà rihi. A'e teko nuzeruzar kwaw Axir wanehe wà nehe. Axir wiko Izaew wanupe ma'erahy ipuraraw kar arer romo wà. Uzeruzar putar tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ikatuahy Ma'e rehe wà nehe. 21 Amogwer Izaew ywy rehe arer uzewyr putar Tupàn Ikàg Ma'e pe wà nehe. 22 Ko 'ar rehe teko Izaew waneta haw nuzawy kwaw ywyxig yryhu iwyr har heta haw wà. A'e 'ar mehe xo amogwemogwer zo uzewyr putar ywy weko awer pe wà nehe: i'i Tupàn uzeupe. Wanehe izepykaw ur putar 'y ywy imynehem àràm ài nehe. 23 Ta'e Zanezar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ikàg Wera'u Ma'e umume'u ko ywy inumaw pàwàm a'e xe. A'e rupi umumaw putar nehe. 24 A'e rupi uze'eg Zanezar Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e teko wemiaiuhu Xiàw rehe har wanupe kury.
 — Heremiaiuhu wà, pekyze zo Axir wanuwi nehe. Kwehe mehe Ezit ywy rehe har zepyk penehe ikatu 'ym ma'e iapo pà peme wà. Nezewegatete Axir zepyk putar penehe a'e wà nehe no. Uzapo putar ikatu 'ym ma'e peme wà nehe no. 25 Nan kwehe tete apytu'u putar penehe hezepyk ire nehe. Hekwahy haw rupi amumaw putar Axir ihe wà nehe. 26 Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ikàg Wera'u Ma'e ihe, azepek putar Axir wanehe hepurupetekaw pupe nehe. Kwehe mehe azapo nezewe haw Minià izuapyapyr wanupe, itahu Orew her ma'e huwake ihe. Azepek Ezit rehe kwehe mehe. Nezeyk putar Axir wanehe nezewegatete nehe no. 27 A'e 'ar mehe apuyro putar wapo wi ihe nehe. Axir

omono putar ipuhuz katu ma'e pekupe pe nehe. Apyro putar a'e ma'e pekupe wi nehe. Apumupytu'u kar putar wanupe uma'ereko e ma'e romo peneko re nehe.

Axir ywy rehe har uzàmàtry'y'm wà

- Peàmàtry'y'mar ur waiko Himon wi wà.
- 28 Upyro Az tawhu kwez wà kury. Ukwaw Migirom tawhu huwake wà. Wezar uma'e Mikimaz tawhu pe wà.
- 29 Wahaw ywyàpyznaw ywytyr wamyter pe har wà. Pyhaw upytu'u Zew tawhu pe uker pà wà. Hama tawhu pe har uryryryryz waiko ukyze pà wà kury. Zimea tawhu pe har tuwihawete Xau heko awer pe har uzàwehem kwez weko haw wi wà.
- 30 Pehapukaz nehe, Kari tawhu pe har wà. Peinu wanepukaz mehe nehe, Arai tawhu pe har wà. Pewazar waze'eg wanupe nehe, Anatot tawhu pe har wà.
- 31 Mamen tawhu pe har uzàwehem oho waiko wà. Zemi tawhu pe har uzàwehem oho waiko wà no.
- 32 Kutàri wàmàtry'y'mar uhem putar No tawhu pe wà nehe kury. A'e pe wiko mehe ima'enukwaw Xiàw ipyro àwàm rehe wà, Zeruzarez tawhu ipyro àwàm rehe wà.
- 33 Teko omonohok wywra hàkà ywate har wà. Omonohok wywra iaiha ma'e wà no. Nezewegatete Zanezar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ikàg Wera'u Ma'e weityk putar Axir ywy rehe arer wiko wera'u ma'e a'e wà nehe. Upyro putar wakàgaw wanuwi nehe.
- 34 Omonohok putar wywra ka'a pe har itazy pupe nehe. A'e wywra u'ar putar wà nehe, wywra ipuràg ma'e Irimano ywy rehe har wa'ar haw ài wà nehe.

Pureruze'egaw ikatu haw

- 11 ¹ Ur putar amo tuwihawete Tawi Zeze ta'yr izuapyr a'e nehe. Nuzawy kwaw hàkà wywra ipykwer wi hezuz ma'e nehe. Nuzawy kwaw wywra'i wywra hapo kwer wi hezuz ma'e nehe.
- 2 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Hekwe wiko putar hehe we nehe. Ukwaw katu kar putar ma'e izupe nehe. Uzapo kar putar ma'e izupe nehe. Omono putar ukàgaw izupe nehe no. Ukyze putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wi nehe. Ukwaw putar hemiapo putar haw nehe no.
- 3 Hurywete putar heruzar mehe nehe. Nume'e kwaw teko wanexakaw rehe nehe. Nuzepyaka kwaw teko amo teko wanehe ikatu 'ym ma'e imume'u mehe nehe.
- 4 Tupàn ze'eg rupi zo umume'u putar hemetarer 'ym ma'e wanemiapo kwer nehe. Ize'eg upyro putar a'e wà nehe. Uzekaiw putar ma'e hereko 'ymar wanehe nehe. Ize'eg nuzawy kwaw wywraihàg. Ipupe uzepyk putar ko ywy rehe har wanehe nehe. Upytuhemaw pupe uzuka putar ikatu 'ym ma'e wà nehe.
- 5 Weruze'eg putar wemiaiuhu ukatu haw rupi wà nehe, umunar 'ymaw rupi wà nehe no.
- 6 Awarahu wiko putar àràpuhàràn hawitu ma'e wainuinuromo wàmàtry'y'm 'ym pà wà nehe. Zàwàruhu ereopar her ma'e wiko putar àràpuhàràneta'yr wainuinuromo uzeàmàtry'y'm 'ym pà wà nehe no. Upytu'u putar zehezehe we wà nehe. Tapi'aka'yr umai'u putar zàwàruhu iriàw wainuinuromo wà nehe no.

Kwarer pixika'i ma'e weraha putar a'e miar pe rupi wà nehe.

- 7 Tapi'ak kuzà u'u putar ka'api'i zàwàruhu kuzà uruxu her ma'e wainuinuromo wà.

Wamemyr upytu'u putar pitài wyy pehegwer rehe wà nehe. Zàwàruhu iriàw u'u putar ka'api'i tapi'ak ài wà nehe.

- 8 Kwarera'i uzemazar putar mozaiw wanuwake wà nehe. Nuxi'u kwaw moz kwarera'i wà nehe.

Aze kwarera'i umuixe opo wyykwar moz ipyta haw rupi nehe, nuxi'u kwaw wà nehe.

- 9 Xiàw wyytyr ikatu ma'e rehe teko nuzapo kwaw ikatu 'ym ma'e uzeupeupe wà nehe. Numumaw kwaw amo wama'e wà nehe.

Ikatauhy putar a'e pe nehe. 'Y umynehem rryhu. Nezewegatete wyy tynehem putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikàgaw ipuràgaw ikwaw paw pupe a'e nehe no.

Tupàn hemiaiuhu wazewyr àwàm

10 A'e 'ar mehe Tawi Zexe ta'yr izuapyr nuzawy kwaw pànuhu tuwihawete her hereko har teko wyy nànnàr wanupe nehe. Teko wiko putar hemiruze'eg romo wà nehe. Tupàn ikàgaw ipuràgaw uhypa katu heko haw tawhu pe a'e nehe. Teko tetea'u wexak putar wà nehe.

11 A'e 'ar mehe Zanezar a'e nehe, opo ikàg ma'e rehe we a'e nehe, umuzewyr kar putar wemiaiuhu amo wyy wi a'e wà nehe. Ko 'ar rehe wiko Axir wyy rehe wà, Ezit wyy rehe wà no, Pat wyy rehe wà, Exio wyy rehe wà no, Eràw wyy rehe wà, Mawiron wyy rehe wà no, Amat wyy rehe wà, Yryhu Mezitehàn her ma'e izywyr rehe wà, yryppo'o rryhu rehe har wanehe wà no. A'e 'ar mehe umuzewyr kar putar wà nehe.

- 12 Tupàn upir putar pànuhu tuwihaw her hereko har nehe.

Hexak mehe teko Izaew wyy rehe arer wà nehe, Zuta wyy rehe arer wà nehe no, uzemono'og putar wà nehe. Ko 'ar rehe wyy nànnà imuhàmuhàz pyrer romo wanekon wà.

Tupàn werur wi putar waiwy rehe wà nehe.

- 13 Teko Izaew wyy rehe àràm nahewyrowyroahy kwaw teko Zuta wyy rehe àràm wanehe wà nehe.

Teko Zuta rehe àràm upytu'u putar Izaew wàmàtry'yymar romo wiko re wà nehe.

- 14 Uzemono'og putar Pirite kwarahy heixe haw kutyr har wàmàtry'yym pà wà nehe.

Weityk putar teko kwarahy ihemaw kutyr har wà nehe no.

Uppyhyk putar wanemetarer uhua'u ma'e wà nehe, wama'e hekuzar katu ma'e ipyro pà wà nehe no.

Weityk putar Enom izuapyapyr wà nehe: weityk putar Moaw izuapyapyr wà nehe no. Weityk putar Amon izuapyapyr wà nehe no.

- 15 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umuwipaw putar rryhu Xuwez her ma'e nehe.

Omono kar putar wyytuaiw yrykawhu Ewparat her ma'e kutyr nehe, imumaw pà nehe.

Xo 7 yrykaw zo heta we putar wà nehe.

Natypy kwaw wà nehe. Wyzài teko upuner putar wanahaw paw rehe wata pà wà nehe.

- 16 Kwehe mehe heta Izaew wanape ràm Ezit wyy wi wahem mehe.

Nezewegatete heta putar wanape ràm ikatu ma'e Axir wyy wi wahem mehe nehe no.

Heremiaiuhu wikuwe ma'e wata putar a'e pe rupi wà nehe.

Teko umuzàg zegar haw Tupàn pe wà

12 1 A'e 'ar mehe teko paw zegar putar nezewe wà nehe.

- Amume'u nekatu haw,
O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e.
Kwehe mehe erekwahy ihewe.
Nekwahy haw upaw kury.
Ko 'ar rehe hemurywete kar iko ne.
- 2 Tupàn wiko hepyro har romo.
Azeruzar hehe.
Nakzyze kwaw nehe ta'e Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e umur
ukàgaw ihewe a'e xe.
Hepyro har romo hekon.
- 3 Teko hurywete putar tuwe wà nehe.
Wanurywete haw nuzawy kwaw
ytyzuzàmaw pe waho haw nehe.
Uwi'u putar 'y pupe wà nehe,
ikatu putar wanupe nehe,
i'i putar uzegar pà wà nehe.
- 4 A'e 'ar mehe teko paw umuzàg
putar ko zegar haw wà nehe.
— Pemume'u Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e ikatu haw nehe.
Pehapukaz pepytywà àwàm henoz
pà Tupàn pe nehe.
Pemume'u hemiapo kwer teko
paw wanupe nehe.
Pemume'u uhua'u haw wanupe nehe no.
- 5 Pemuzàg Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e ikatu haw rehe zegar haw nehe,
ta'e uzapo ikatuahy ma'e a'e xe.
Tuwe teko ywy nànanar ukwaw
hemiapo kwer wà nehe.
- 6 Xiàw rehe har wà, penurywete nehe.
Pemume'u Tupàn ikatu haw nehe,
ta'e Tupàn Izaew wazar Ikatuahy
Ma'e Ikàg Ma'e a'e xe,
wiko wemiailu wainuinuromo a'e xe.

Mawiron ywy rehe har wanehe ze'egaw

- 13** 1 Tupàn uze'eg Mawiron wanehe
a'e, Izai Amoz ta'yr pe ipuahu
mehe a'e.
- 2 — Peupir pànuhu zeàmàtry'ymawhu
pe purenoz taw nehe,
amo wytyr ka'a heta 'ym ma'e rehe
nehe. Nezewe mehe teko paw
upuner hexakaw rehe wà nehe.

- Eze'eg wàmàtry'ymar wanupe nehe.
— Pezàmàtry'ym peho pe wà
nehe, peze wanupe nehe.
- Peupir pepo wanenataromo nehe.
Hexak mehe wixe putar tawhu uhua'u
ma'e pupe ukenaw rupi nehe.
- 3 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
wenzoz wemiruze'eg zauxiapekwer
wanereko a'e wà.
Wenzoz zauxiapekwer
ipuruzukaiwahy ma'e wanereko wà.
Hurywete wàmàtry'ymar
waneityk mehe wà.
Wenzoz wanereko a'e wà. — Pezepyk
ko teko wanehe nehe, ta'e aikwahy
wanupe ihe xe, i'i iko wanupe.
- 4 Peinu iànòanogaw nehe.
Nuzawy kwaw teko tetea'u
ywytyruhu rehe heiheiheim ma'e wà.
Zauxiapekwer tetea'u uzemono'og
ma'e wànòanog waiko wà.
Zauxiapekwer ywy tetea'u rehe har
uzemono'og zeàmàtry'ymawhu
rehe wà.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
Ikàg Wera'u Ma'e umuàgà'ym
zauxiapekwer wanereko
zeàmàtry'ymawhu pe wà.
- 5 Zauxiapekwer ur waiko Per ywy
wi wà. Muitea'u waiwy.
Ywy ahykaw wi wanur waiko wà.
Wikwahy mehe Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e
umumaw kar putar Mawiron a'e
zauxiapekwer wanupe upaw
rupi wà nehe.
- 6 Pezai'o nehe. Pehapukaz nehe.
Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e i'ar uhem iko kury xe.
Purumumaw pàwàm pureityk àwàm
Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e hemimur
kar a'e, namuite kwaw a'e.
- 7 Teko paw wazywa upytu'u ukàg
ire wà nehe.
Wàzà'à ututututuk putar na'arewahy
wera'u ukyze haw rehe wà nehe no.

- 8 Wakyze haw uzeapo putar wazar zàwenugar romo nehe.
Upuraraw putar ma'erahy kuzà imemyrahy ma'e ài wà nehe.
Uzeruwaruwak kuzà umemyrzexak kar ma'e ài wà nehe.
Ume'eme'e putar uzehezehe ma'e wi ukyze haw pupe utynehem ma'e romo wà nehe.
Wanuwa ipiràg putar umaranugar haw rehe wà nehe no.
- 9 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e i'ar uhem wà iko a'e kury.
Iaiw putar a'e 'ar ikwahy haw ipuruzukaiw ma'e herur har nehe.
Umuaiw putar ko ywy nehe.
Uzuka putar ikatu 'ym ma'e iapo har wà nehe.
- 10 Zahytata paw upytu'u putar weny katu re wà nehe.
Uhem ire na'arewahy kwarahy ipihun putar nehe.
Zahy upytu'u weny katu re a'e nehe no.
- 11 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg nezewe.
— Azepyk putar ywy nànànar wanehe wakatu 'ymaw hekuzaromo nehe.
Azepyk putar teko iaiw ma'e wanehe wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e hekuzaromo nehe.
Amo teko wiko wera'u amogwer wanuwi wà. Amupytu'u kar putar nezewe waze'eg ire ihe wà nehe.
— Aiko wera'u amogwer wanuwi ihe, ni'i wi kwaw wà nehe.
Apyro teko ipuruzukaiw ma'e wakàgaw wanuwi ihe.
- 12 Wanehe hezeyyk ire teko wikuwe ma'e naheta tete kwaw wà nehe.
Xo māràn zo heta putar wà nehe.
Wiko putar or zàwenugar romo wà nehe. Naheta tete kwaw or ko ywy rehe a'e no. Or ikatuahy ma'e Opir parer zo pixika'i zo heta.
Nezewegatete naheta tete'u kwaw teko ikatu ma'e a'e wà nehe no.
- 13 Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ikàg Wera'u Ma'e aexak kar putar hekwahy haw hepuruzukaiw paw amo 'ar mehe nehe.
A'e 'ar mehe amuryryryryz kar putar ywak ihe nehe.
Amunryk kar ywy henaw wi nehe no.
- 14 Amo ae ywy rehe arer Mawiron ywy rehe wiko ma'e wà nehe, uzàwehem putar a'e wi wà nehe, uiwy rehe uzewyr pà wà nehe.
Arapuha uzàwehem oho uzuka àràm wanuwi wà. A'e teko uzàwehem putar nezewegatete wà nehe no.
Nuzawy kwaw àràpuhàràn hawitu ma'e wanehe uzekaiw ma'e hereko 'ymar wà nehe.
- 15 Waàmàtry'ymar zauxiapekwer upyhyk putar amo wà nehe, waàpixipixi pà kyhàhàmàtà pupe wà nehe.
Na'e zauxiapekwer uzuka putar a'e teko utakihepuku pupe wà nehe.
- 16 Uzuhazuhaw putar kwarer wanu wananataromo wà nehe.
Wixe putar wanàpuz me wama'e rehe imunar pà wà nehe.
Uzapo putar iaiw ma'e wanemireko wapuhe wà nehe no.
- 17 Amukyze kar putar teko Mawiron ywy rehe har Per ywy rehe har wanuwi ihe wà nehe.
Per rehe har nuputar kwaw itaxig parat wà Itazu or numurywete kar kwaw a'e teko a'e wà.
- 18 Uzuka putar kwàkwàmo u'yw pupe wà nehe. Uzuka putar kuzàwaza u'yw pupe wà nehe no.
Uzuka putar kwarearer wà nehe.
Uzuka putar kuzàtàigwer wà nehe no. Uzuka putar pixika'i ma'e wà nehe no.
Uzuka putar wapuhareko 'ym pà wà nehe.

- 19 — Ikatuahy Mawiron tawhu a'e, i'i a'e pe har wà.
 — Ipuràg eteahy zanereko haw a'e, i'i wà.
 Waneko haw uzeapo putar imumaw pyrer Xotom tawhu zàwenugar romo nehe, Komor tawhu zàwenugar romo nehe no:
 ta'e amumaw putar ihe wà nehe xe a'e tawhu wamumaw pawer zàwegatete ihe wà nehe.
- 20 Mawiron uzeapo putar teko heta 'ymaw romo nehe.
 Ni amo nuiko wi pixik kwaw a'e pe wà nehe.
 Teko Ar her ma'e wata ma'e numuapyk pixik kwaw wàpuzràn a'e pe wà nehe.
 Ni amo àràpuhàràn hawitu ma'e wamono'ogar nueraha pixik kwaw weimaw a'e pe wapož pà wà nehe.
- 21 Miar wywyxiguhu rehe har wiko putar a'e tawhu pupe wà nehe.
 Tàpuz tynehem putar pypy pupe wà nehe no.
 Wiranu wiko putar a'e pe wà nehe.
 Àràpuhàrànete hehaite ma'e opoopor putar a'e pe tàpuz gwer heityk pyrer i'aromo wà nehe.
- 22 Zawar hehaite ma'e ien her ma'e wà nehe, awara wà nehe no,
 Uze'eg putar tàpuzaiha pupe wà nehe, tàpuzuhu pupe wà nehe no.
 Mawiron i'ar uhem wà iko.
 Na'jàrew kwaw kury, i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e.

Teko Izaew ywy rehe har uzewyr putar wà uiwy rehe wà nehe

14 ¹Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upuhareko wi putar Izaew a'e wà nehe. Omonokatu wi putar wemiaiuh romo wà nehe no. Umuzewyr kar putar Izaew waiwy kwehe arer pe wà nehe. Amo ae ywy rehe arer wiko putar a'e pe wainuinuromo wà nehe. ²Teko amogwemogwer ywy rehe har oho putar Izaew wanup waiwy rehe wà

nehe. Tupàn wiko a'e ywy izar romo a'e. A'e teko wiko putar Izaew wanupe uma'ereko e ma'e romo a'e wà nehe. Izaew wazar kwer wiko putar wanupe uma'ereko e ma'e romo wà nehe. Izaew wiko putar uwihaw kwer wanuwihaw romo wà nehe no.

Mawiron wanuwihawete oho umàno ma'e kwer waneko haw pe a'e

³Teko Izaew wà, uhem putar amo 'ar nehe. A'e 'ar mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pepyro putar uma'ereko e ma'e romo peneko haw wi nehe. Pepyro putar ma'erahy penempuraraw wi nehe. Pezar pemuma'erekoahy kar penereko wà. Tupàn pepyro putar wanuwì nehe. ⁴A'e 'ar ihem mehe peze'eg urywahyhy Mawiron wanuwihawete rehe nehe, ko zegar haw imume'u pà nehe.

— Peme'e kury.

Tuwihawete purupe ma'erahy ipuraraw kar arer ukàzym kwez kury.

Peme'e nehe. Upaw ipuruzuka haw kwez kury.

⁵Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upyro wakàgaw a'e, ikatu 'ym ma'e wanuwì a'e.

Uhaw tuwihaw purupe ma'erahy ipuraraw par wakàgaw a'e.

⁶Wikwahy a'e wà, a'e rupi uzapo ikatu 'ym ma'e teko wanupe wà.

Wikwahy tuwe wà, a'e rupi upuraraw kar ma'erahy wemityk kwer wanupe wà.

⁷Ko 'ar rehe naheta kwaw zeàmàtyry'ymawhu ni amo ywy rehe kury.

Teko paw uzegar urywete haw rupi wà.

⁸Ywyrà xip her ma'e wà, ywyràkàxigyw Irimano rehe har wà no, hurywete Mawiron wanuwihawete heityk awer rehe wà.

A'e rupi uze'eg nezewe wà.
 — Amo 'ar mehe upaw a'e.

- A'e 'ar henataromo nuzexak kar kwaw amo zanereityk àrà'm a'e, naheta kwaw zanemumaw àrà'm wà: i'i wà.
- 9 Ywy iwý pe har umàno ma'e kwer wapyta haw pe har, uzemuàgà'ym waiko Mawiron wanuwihawete imuixe katu kar àwàm rehe wà. Ywy rehe arer ikàg ma'e wanekwe ume'e wà kury. Tuwihawete kwehe arer upu'àm uwenaw wi wà no.
- 10 A'e paw uze'eg putar nezewe a'e tuwihawete pe wà nehe.
— Ne no, nekàgaw uhem newi ne no. Ereiko urezàwegatete ne kury.
- 11 — Aiko wera'u pewi, ere urewe kwehe mehe. Ma'e ere iko ko 'ar rehe. Teko umupu uwioràwiràn nerenataromo wà. Upytu'u wà kury. Imupu arer wiko xe umàno ma'e kwer wapyta haw pe wà. Ere'aw putar amirikur wa'aromo xe ne nehe kury. Merua'yr upyk putar neretekwer wà nehe.
- 12 Mawiron wanuwihawete, zahytata ku'em mehe har heny katu ma'e zàwenugar ne. Ere'ar ywak wi. Ereiko ywy tetea'u wanehe har wanuwihawete romo. Nereityk kwez ywy rehe a'e wà kury.
- 13 Kwehe mehe ereze'eg nezewe nezeupe.
— Azeupir putar ywak rehe nehe. Apyk putar herenaw rehe nehe. Apyta putar zahytata Tupàn hemiruze'eg wa'aromo nehe. Apureruze'eg putar multe xe wi kwarahy heixe haw awyze har kutyr har rehe nehe. Aiko putar ywytyr Tupàn wazemono'ogaw pe nehe.
- 14 Azeupir putar ywàkùn ywate wera'u ma'e wa'aromo nehe.
- Aiko putar Tupàn Ywate Wera'u Har zàwegatete nehe, ere nezeupe kwehe mehe.
- 15 Amo nereityk nemono kwez umàno ma'e kwer wapyta haw pe wà kury. Ywykwaruhu oho etea'u ma'e pupe nereityk wà.
- 16 Umàno ma'e kwer ume'e putar nerehe upytuhegatu romo wà nehe. Upuranu putar uzehezehe wà nehe.
— Ko awa a'e, aipo ko awa wiko tuwihawete wanemiruze'eg tetea'u wamuryryryryz kar arer romo a'e. Aipo ywy nànanar wamuryryryryz kar arer romo hekon a'e.
- 17 Aipo ko awa wiko ywy ywyxiguhu iapo arer romo a'e. Weityk tawhu waukauka pà. Numuzewyr kar kwaw teko wemipyhyk kwer waneko awer pe wà. Aipo ko awa wiko a'e ma'e iapo arer romo azeharomoete, i'i putar uzeupeupe wà.
- 18 Teko ywy nànanar paw utym uwihawete wanetekwer wà, uze'egatu pà wanehe wà. Heta itymaw wanupe pitàitàigatu wà.
- 19 Xo ne zo teko nanetym kwaw a'e wà. Ereiko kwarer izexak kar mehe umàno ma'e kwer ài. Teko uhuuhuk nerexak mehe wà: weityk neretekwer katu pe wà. A'e re upyropyrog hehe wà. Zauxiapekwer wanetekwer zeàmàtryry'mawhu pe umàno ma'e kwer tetea'u upyk neretekwer wà. A'e zauxiapekwer uzetym oho ywykwar pupe ita tetea'u heta haw pupe wà.
- 20 Nanetym kwaw amogwer tuwihawete zàwe wà, ta'e eremuaiw neywy ne xe. Erezuka teko neywy rehe har wà. Tuwe ko tuwihawete iaiw ma'e izuapyapyr umàno a'e wà nehe no.

- 21 Izypy na'ikatu kwaw a'e wà.
A'e rupi, pezuka ta'yr pe wà nehe.
Nezewe mehe ta'yr nuiko pixik kwaw
ywy rehe har wanuwihawete romo
wà nehe.
Numynehem pixik kwaw ywy tawhu
pupe weko àwàm pupe wà nehe no.

22 Nezewe uze'eg Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e.

— Azàmàtyry'ym putar Mawiron tawhu
aha ihe nehe. Aityk putar imumaw pà nehe.
Amumaw putar teko a'e pe har paw ihe wà
nehe. Teko wanu wà, awa wana'yr wà, teko
wanàmuz wà, teko wazaryz wà, awa
wanemimino wà, kuzà wanemiàriro wà. Paw
rupi azuka putar ihe wà nehe. Ihe, Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e ihe, aiko ko ze'eg
imume'u har romo ihe. 23 Azapo putar
Mawiron to'om uhua'u ma'e romo nehe. Pypy
wiko putar a'e pe wà nehe. Amumaw putar
hetypeir haw pupe ipeir haw ài nehe. Ukàzym
putar nehe. Ihe Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e ihe,
aiko ko ze'eg imume'u har romo ihe, i'i Tupàn.

Tupàn umumaw putar Axir waiwy a'e

24 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ikàg
Wera'u Ma'e umume'uahy ko wemiapo ràm a'e.

- Azapo putar heremiapo putar
haw ihe nehe.
Azapo putar heremiapo ràm imume'u
pyrer ihe nehe.
- 25 Amumaw putar Axir ihe wà nehe.
Ko 'ar rehe Axir wiko heywy Izaew
rehe wà.
Apyropyrog putar wanehe ywytyruhu
herenaw pe ihe wà nehe.
Apyro putar heremaihu Axir
wanuwi ihe wà nehe.
Axir zàpìxìpìxì heremaihu
kyhàhàmtàtà pupe wà. Amonohok
putar a'e kyhàhàmtàtà nehe,
heremaihu wapyro pà wamuhem
kar pà nehe.
Aupir putar ma'e ipuhuz katu ma'e
wakupe pe har ihe nehe,
wanuwi ipyhyk pà ihe nehe.

- 26 Na'aw ywy nànnàn heremiapo
ràmm imume'u pyrer xe:
Aupir putar hepo ywy nànnàn hezeyyk
pà nehe, i'i Tupàn.
- 27 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ikàg
Wera'u Ma'e Uzapo putar a'e ma'e
a'e nehe.
Aipo amo upuner imupytu'u kar haw
rehe wà nehe.
Upir opo teko wanehe uzepyk pà.
Aipo amo upuner ipo imuezyw kar
haw rehe wà nehe.

**Tupàn umumaw Pirite
ywy rehe har wà**

28 Tuwihawete Akaz umàno a'e. A'e
kwarahy mehe Tupàn umur kar ko ze'eg a'e:

- 29 Teko Pirite ywy rehe har wà, Axir
ywy rehe har umumaw kwarahy
tetea'u penehe uzepyk pà a'e wà.
Amo 'ar mehe peityk Axir
wamumaw pà pe wà. Penurywete
zo waneityk awer rehe nehe.
Aze mozaiw ukàzym nehe, ur putar
amo mozaiw iaiw wera'u ma'e
hekuzaromo nehe.
Mozaiw hupì'a wi uzexak kar
putar mozaiw uhua'u ma'e uwewe
ma'e a'e nehe.
- 30 Àràpùhàrànn hawitu ma'e mono'ogor
uzekaiw weimaw wanehe a'e.
Nezewegatete azekaiw putar
heremaihu hemetarer 'ym ma'e
wanehe ihe nehe.
Amuigo kar putar ikatu haw rehe ihe
wà nehe. Pe Pirite pe wà.
Apumumàno kar putar ma'uhez taw
uhua'u ma'e pupe ihe nehe.
Namuikuwe wiwi kwaw ni pitài
ihe wà nehe.
- 31 Pezai'o peneiheihem pà penahy haw
rehe nehe, Pirite ywy rehe har wà.
Pekyze tuwe nehe,
ta'e ywy imuku'i pyrer ywàkun romo
iapo pyrer ur iko kwarahy heixe
haw awyze har kutyr har wi a'e xe.

Zauxiapekwer tetea'u ur waiko wà.
Naheta kwaw ni pitài ukyze
ma'e wainuinuromo wà,
i'i Tupàn.

- 32 Ma'e i'i putar teko Pirite waze'egaw
herur har wanupe wà nehe.
Uwazar putar waze'eg wanupe
nezewe wà nehe.
— Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uzapo Xiàw kwehe mehe a'e.
Hemiaiuh hemetarer 'ym ma'e wexak
putar umimaw a'e pe wà nehe,
i'i putar wanupe wà nehe.

Tupàn umumaw Moaw wà

15 ¹Na'aw Tupàn ze'eg Moaw
izuapyapyr wanupe imume'u pyrer xe
kury:

- Zauxiapekwer weityk Ar tawhu
imumaw pà wà.
Xo pitài 'ar mehe pyhaw zo umumaw
ikaika haw wà.
Umumaw Kir tawhu wà no.
Xo pitài 'ar mehe pyhaw
zo umumaw wà.
2 Nimon tawhu pe har uzai'o putar
ywy uzar pe imonokatu pyrer
ywytyr rehe har pe wà nehe.
Moaw izuapyapyr uzai'o a'e wà no
ta'e zauxiapekwer weityk New
tawhu wà xe, weityk Menew
tawhu wà no.
Upin u'aw uzemumikahy haw hexak
kar pà wà. Upin wamutaw wà no.
3 Wata oho waiko nahu rupi pàn
iànàm ma'e ma'eryru iapo pyr
ukamir romo wà, uzemumikahy
haw hexak kar pà wà.
Uhapukaz tuwe uzai'o pà nahu rupi
wà, wàpuz 'aromo har imuàtà pyrer
rehe wà no.
4 Ezemon tawhu pe har wà, Ereaw
tawhu pe har wà no, uhapukaz
wahy romo wà.
Te Zaza tawhu pe har wenu
wanehapukaz mehe wà.

Zauxiapekwer Moaw izuapyapyr
uzypyrog ukyze pà wà.
Uryryryryz ukyze pà wà.

- 5 Azai'o Moaw wanehe ihe.
Teko uzàwehem oho Zoar tawhu pe
wà, Ekirat-Xerizi tawhu pe wà no.
Amo uzeupir Iruwi tawhu
pe uzai'o pà wà.
Amo uzàwehem oho Oronai tawhu
pe wahy haw rehe uhapukaz pà wà.
6 Yrykaw Niri her ma'e typaw
a'e kury.
Ka'api'i waneimaw wanemi'u
uxinig a'e no.
Ka'a uxinig no.
Naheta kwaw ikyr katu ma'e wà kury.
7 Teko Moaw izuapyapyr uzàwehem
oho yrykaw Xawkez her ma'e
hahaw pà wà.
Weraha uma'e paw uzeupi wà.
8 Uzeno teko wanehapukaz mehe
Moaw ywy nànàn wà, ta'e
upuraraw ma'erahy tetea'u wà xe.
Egaraim tawhu pe har wazai'o haw
wànoànog. Meereri tawhu pe har
wazai'o haw wànoànog no.
9 Yrykawhu Nimon tawhu huwake har
tynehem tuwykwer pupe a'e.
Tupàn uzapo putar amo iaiw wera'u
ma'e Nimon pe har wanupe
nehe kury.
Omono kar putar zàwàruhu iriàw
tetea'u a'e pe wà nehe.
U'u putar zàwàruhu Moaw ywy rehe
har wikuwe ma'e a'e wà nehe.

**Moaw uhapukaz uzemumikahy
haw rehe wà**

16 ¹Moaw izuapyapyr Xera tawhu pe
har ywyxiguhu rehe har omono kar
àràpuhàràn hawitu ma'e tuwihawete Xiàw
rehe har pe a'e wà, ywy izar pe imuawate pà
wà ²Moaw izuapyapyr wata ko rupi wà.
Wata kwe rupi wà no. Yrykawhu Aronon
izywyw wata e wà. Nuzawy kwaw wiràmiri
wanaity wi imuwewe kar pyrer wà.

- 3 Uze'eg nezewe Zuta rehe har pe wà.
 — Pemume'u ureremiapo rà m urewe nehe.
 Pezur xe urepytywà pà urepyro pà ureàmàtyry'yymar wanuwi nehe.
 Kwarahy wapyter pe hin mehe wywra umuhàz u'ágaw purupe a'e.
 Peiko a'e wywra ài urewe kwarahy wi uremu'ág pà nehe.
 Ipytunahy i'ágaw pyhaw har ài.
- 4 Uruzàwehem oroho urereko haw Moaw wi ure.
 Pezur urepyro pà urerehe ipuruzuka wer ma'e wanuwi nehe.
 Tuwe urumàno xe peywy rehe nehe, i'i wà.
 Upaw putar puruzuka haw nehe.
 Puruzuka ma'e uhem putar oho ko ywy wi nehe.
- 5 A'e 'ar mehe amo Tawi izuapyr wiko putar tuwihawete romo a'e nehe.
 Upureuze'eg putar wemiaihu wanuwi utyryk 'ym pà nehe.
 Weruze'eg putar teko ukatu haw rupi nehe.
 Uzeagaw putar tuwe ikatu ma'e iapo pà nehe.
- 6 Teko Zuta ywy rehe har uze'eg nezewe wà.
 — Teko umume'u Moaw waneko wera'u haw urewe wà.
 — Urekàg wera'u amo wanuwi ure, i'i uzehe wà.
 — Urekatu wera'u pewi, i'i wà.
 — Nan. Ikàg 'ym ma'e romo wanekon wà, i'i Zuta ywy rehe har wà.
- 7 A'e rupi Moaw izuapyapyr uzai'o putar wà nehe.
 Upaw rupi uhapukaz putar uzemumikahy haw rehe wà nehe: ta'e ima'enukwaw putar uwà imuxinig pyrer typy'ak zàwenugar iapo pyrer rehe wà nehe xe.
 Tuweharupi omono agwer typy'ak zàwenugar wazar tupàn a'ua'u

- wanupe tawhu Kirer her ma'e pe wà.
- 8 Ko 'ar rehe teko wezar uwà tyw Ezemon rehe har wà, Ximima ywy rehe har wà no.
 Teko umy'e uwà a'e ywy rehe har wà, tykwer win her ma'e iapo pà wà.
 Ywy nà nà nà nà nà waniwihaw uka'u a'e win i'u mehe wà.
 Uhua'u uwà tyw.
 Uhem Zazer tawhu pe.
 Oho kwarahy hemaw kutyr ywyxiguhu pe uhem pà.
 Oho kwarahy heixe haw kutyr yryhu ikupe kutyr pe no.
- 9 A'e rupi azai'o Zazer tawhu rehe. Azai'o uwà tyw Ximima ywy rehe har rehe no.
 Herehay kwer u'ar Ezemon tawhu rehe, Ereaw tawhu rehe no.
 Uwà ipo'o har nuhapukaz kwaw urywete haw rupi wà kury.
- 10 Turywete haw ukàzym oho ywy katu wi.
 Naheta kwaw turywete haw rehe zegar haw uwà tyw pe kury.
 Ni amo nupyrog kwaw uwà rehe itykwer iapo pà wà kury.
 Tupàn umumaw turywete haw rehe tehapukaz haw kury.
- 11 Hepy'a uryryryryz wioràwiràn ihàm ài hezemumikahy haw rupi teko Moaw izuapyapyr wanehe, tawhu Ki-Erez pe har wanehe no.
- 12 Teko Moaw izuapyapyr oho zepe tuweharupi wytyr pe uzar tupàn a'ua'u wanupe ma'erenoz pà wà. Ikene'o putar oho tetea'u re wà nehe. Oho e putar wà nehe. Wazar nupytywà kwaw wà nehe.
- 13 Kwehe mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u a'e uze'eg Moaw izuapyapyr wanehe. 14 Ko 'ar rehe uze'eg nezewe a'e kury.
 — Ko 'ar henataromo na'iruz kwarahy pawire nehe, Moaw ywy rehe har heta tetea'u

ma'e weityk putar wakàgaw a'e wà nehe. Xo màràràràn zo wikuwe putar wà nehe. Na'ikàg kwaw a'e wikuwe ma'e wà nehe.

**Tupàn uzezyk putar Xir wanehe,
Izaew wanehe no**

17 ¹ Tupàn umume'u putar Xir ywy rehe uzezyk àwàm xe a'e nehe kury.

— Upaw putar Namaz tawhu nehe. Naheta kwaw tawhu a'e pe nehe.

Tàpuz ikaika pyrer heityityk pyrer upyta putar a'e pe ywytyr romo nehe.

2 Teko wezar putar tawhu Xir ywy rehe har wà nehe. Nuzewyr pixik kwaw a'e pe wà nehe.

Xo àràpuhàràn imono'og pyrer oho putar a'e pe upytu'u pà wà nehe.

Ni amo teko numuhem kar kwaw a'e wi wà nehe.

3 Zauxiapekwer weityk putar tawhu ikàg ma'e Izaew ywy rehe har a'e wà nehe.

Xir upytu'u putar tuwihawete hemiruze'eg ikàg ma'e romo wiko re wà nehe.

Xir ywy rehe har umàno 'ym ma'e ràn wiko putar teko Izaew wazàwe wà nehe.

Hemetarer 'ym ma'e romo wiko pà wà nehe, uma'uhez pà wà nehe no.

Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ikàg Ma'e amume'u ko ze'eg kwez ihe kury.

4 Uhem a'e 'ar iko a'e. A'e 'ar mehe Izaew weityk putar ukàgaw wà nehe.

Wanemetarer paw upaw putar nehe.

5 A'e 'ar mehe a'e ywy nuzawy kwaw ko arozràn ipo'o paw mehe har a'e nehe.

Nuzawy kwaw ywyàpyznaw Iaiha Katu Ma'e waneko haw her ma'e haryw ipo'o mehe har nehe.

6 Xo màràràràn teko zo wikuwe putar wà nehe.

Izaew nuzawy kwaw uri 'yw i'a kwer ipo'o mehe har nehe.

Teko umutuhutuhug uri 'yw wà.

Upaw etea'i uri 'a kwer u'ar ywy pe.

Aze ru'u mokoz, aze ru'u na'iruz uri upyta we

hàkà iaiha wera'u ma'e rehe wà.

Aze ru'u 4, aze ru'u 5 upyta we hàkà wawy pe har rehe wà.

Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar amume'u ko ze'eg kwez ihe kury.

7 A'e 'ar mehe teko ume'e putar wapo arer rehe wà nehe. Wenz putar upytywà àwàm izupe wà nehe no. Teko paw uzewyr putar Tupàn Ikatuahy Ma'e Izaew wazar pe wà nehe. **8** Nuzeruzar kwaw wemiapo kwer ma'ea'yr hapy haw rehe wà nehe. Nuzeruzar kwaw wemiapo kwer tupàn a'ua'u wanehe wà nehe. Nuzeruzar kwaw ywya u'àm ma'e tupàn a'ua'u wanagapaw wanehe wà nehe. Nuzeruzar kwaw yhyk hyàkwegatu ma'e hapy haw rehe wà nehe.

9 Ko 'ar rehe heta tawhu pàrirogaw iaiha ma'e hereko har wà. A'e 'ar mehe a'e tawhu upyta teko 'ym pà wà nehe, Ewe waneko awer zàwegatete wà nehe, Amohe waneko awer zàwegatete wà nehe no. Wezar tawhu weko haw wà, Izaew wàmàtyry'ym mehe wà. Zauxiapekwer weityk putar tawhu paw rupi wà nehe.

10 Teko Izaew izuapyapyr wà, peneharaz Tupàn pezar wi.

Pepyro a'e.

Napema'enukwaw kwaw penehe uzekaiw ma'e ikàg ma'e rehe.

Pezutym hezuz ma'e ko imonokatu pyrer rehe tupàn a'ua'u amo ae ywy rehe har wazar wamuwete pà wà.

11 Upuner wezuz haw rehe.

Upuner iputyry haw rehe no.

Upuner utymaw 'ar rehe we wezuz haw rehe nehe.

Nezewe rehe we naheta kwaw ipo'o pyràn ko pe nehe, ma'erahy

ipuraraw paw i'ar them mehe nehe,

ma'erahy haw imukatu 'ym pyr i'ar them mehe nehe.

Izaew wàmàtyry'ymar waneityk awer

- 12 Pezeapyaka katu nehe. Teko ywy tetea'u rehe har wànoànog waiko wà. Uzemuàgà'ym zeàmàtyry'ymawhu rehe wà nehe.
Nuzawy kwaw ànoànogaw yryhu pupe har.
Nuzawy kwaw ykotok ànoànogaw.
- 13 Teko ywy tetea'u rehe har wànoànog waiko yryhu ài wà.
Tupàn upyro putar wakàgaw wanuwi nehe. A'e mehe uzàwehem putar izuwi wà nehe.
Nuzawy kwaw ka'axinig ma'e wytyr rehe ywytu hemiraha wà nehe.
Nuzawy kwaw ywy imuku'i pyrer ywytu hemimuhàz nehe.
- 14 Kwarahy heixe mehe upurumukyze kar wà,
ku'em mehe nuikuwe kwaw wà kury. Ukàzym wà.
Zaneàmàtyry'ymar wiko putar nezewe a'e wà nehe.
Ko 'ar rehe umuaiw zaneywy hereko wà.
Weraha zanema'e paw zanewi wà no.

Tupàn uzepyk putar Exio wanehe nehe

- 18**¹ Yrykawhu Exio ywy rehe har iwyr har upuraraw putar tuwe ma'erahy wà nehe.
Teko wenu meru tetea'u wànoànogaw a'e pe wà.
- 2 A'e ywy rehe har umur kar uze'eg herur har zanewe wà.
Wezyw oho yrykawhu Niru her ma'e rupi kanuhu ka'api'i popok iapo pyrer pupe wà.
- Ze'eg herur har uzàn ma'e wà, pezewyr peywy rehe nehe.
Pezewyr peànàm ikàg ma'e upuner ma'e wanupe nehe.
Iaiha katu a'e peànàm wà.
Heny katu wapir.
Amogwer teko ywy nànànar ukyze wanuwi wà.

Wiko ywy yrykawhu tetea'u heta haw rehe wà.

- 3 Pezeapyaka katu nehe, teko ywy nànànar wà, ywy nànàn wiko ma'e paw wà: Pexak pànuhu tuwihaw her hereko har nehe. Zauxiapekwer upir putar ywytyruhu rehe wà nehe.
Penu xi'àm ma'ea'yr i'ak kwer iapo pyrer ipy mehe nehe, zeàmàtyry'ymaw ihemaw imume'u pà nehe.
- 4 Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg nezewe ihewe a'e xe.
— Hereko haw pe ywak rehe hereko mehe ame'e putar ywy rehe ihe nehe.
Kwarahy uhyape katu àmàkyr 'ym mehe a'e.
Zuwiri uzexak kar arozràn po'o haw 'ar mehe a'e. Nezewegatete ama'ereko heànoànog 'ym pà ywak rehe ihe, i'i Tupàn.
- 5 Uwà iputyr u'ar putar amo 'ar mehe nehe.
Uwà ityàro etea'i putar nehe.
Ipo'o 'ym mehe we
Tupàn omonohok putar i'yw hàkà utakihepuku pupe a'e nehe.
Imonohok ire weityk putar hàkàgwer nehe.
- 6 Zauxiapekwer weityk putar zauxiapekwer umàno ma'e kwer wanetekwer a'e wà nehe.
Kwarahy mehe apitaw u'u putar wano'o kwer wà nehe.
Àmàkyr mehe miar hehaite ma'e u'u putar wanetekwer wà nehe.
- 7 A'e 'ar mehe teko wapy putar ma'ea'yr Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo a'e wà nehe.
A'e teko wiko ukyze 'ym ma'e romo wà, ikàg ma'e romo wà.
Iaiha katu wà. Heny katu wapir wà.
Teko ywy nànànar ukyze a'e teko wanuwi wà.

Wiko ywy yrykawhu tete'a'u
heta haw rehe wà.
Omono putar wemimono Tupàn pe
Xiàw wytyr rehe wà nehe.
Omono putar ma'e izupe imono pyr
hàpuzuhu pupe wà nehe. Teko
umuwete katu Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e Ikàg Wera'u Ma'e a'e
tàpuzuhu pupe a'e wà.

**Tupàn uzepyk putar Ezit ywy
rehe har wanehe**

19 ¹ Na'aw Tupàn ze'eg Ezit ywy rehe
zepyk àwàm xe kury.

Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
ywàkun rehe wapyk ma'e
oho iko tàrityka'i Ezit ywy rehe kury.
Tupàn a'ua'u a'e ywy rehe har
uryryryryz putar henataromo wà nehe.
Ezit ywy rehe har paw ukyze putar
izuwi wà nehe.

2 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg
nezewe.

— Amuikwahy kar putar Ezit ywy
rehe har ihe wà nehe. A'e mehe
awa uzàmàtyry'ym putar wyky'yr
wà nehe, uzàmàtyry'ym putar
wywyr wà nehe.

Teko uzàmàtyry'ym putar uzeake har
wà nehe, tawhu uzàmàtyry'ym
putar amo tawhu wà nehe.

Ywy pehegwer rehe har
uzàmàtyry'ym putar amo ywy
pehegwer rehe har wà nehe.

3 Ezit ywy rehe har uzyppyrog putar
ukyze pà wà nehe. Ipurapo wer
amo ma'e rehe wà.

Nazapo kar kwaw a'e ma'e wanupe
ihe nehe. Amuaiw putar waneko
haw nehe.

Na'e upuranu putar tupàn a'ua'u wanehe
wà nehe. Upuranu putar uzeapo ma'e
ràmm imume'u har wanehe wà nehe no.

Upuranu putar tekwe wanupe uze'eg
ma'e wanehe wà nehe. Upuranu
putar paze ma'e wanehe wà nehe no.

4 Ihe amono putar Ezit ywy rehe har
amo tuwihawete ikatu 'ym ma'e
ipo pe ihe wà nehe.

Upuraraw kar putar ma'erahy wanupe
waneruze'eg mehe a'e nehe.

Ihe pezar Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e
amume'u ko ze'eg kwez ihe kury,
i'i Tupàn.

5 'Y Niru yrykawhu rupi uwyryk
ma'e typaw putar nehe.

Uxinig putar tuwe yrykawhu nehe.

6 Typaw putar 'y oho iko nehe,
yrykaw Ezit ywy rehe har wanemiapo
kwer paw uxinig putar wà nehe no.
Ipihe putar wà nehe.

Wywàrànn yrykaw izywywr har uxinig
putar ka'api'i popok izywywr har
rehe we nehe.

7 Amogwer ka'a uxinig putar paw
rupi nehe no.

Ma'e tymaw yrykawhu izywywr har
paw uxinig putar nehe no.

Ywytu weraha putar ma'e itym pyrer
paw nehe.

Ukàzym putar nehe.

8 Pira pyhykar uzemumikahy putar
uzai'o pà wà nehe.

Wapina nupyhyk kwaw ma'e nehe.
Wakyhapari na'ikatu kwaw
nehe no.

9 Irin ima'ema'e har pàn iapo har
uzemumikahy putar wà nehe.

10 Pàn iapo har wà, amo ma'e iapo har
wà no, upytu'u putar ikatu ma'e
hàro re wà nehe.

11 Zuwà tawhu pe har wanuwihaw
nukwaw kwaw ikatu ma'e iapo
kar haw wà.

Tuwihawete pe pureruze'egaw
imume'u har umume'u ma'e izupe
he'o ma'e ài wà.

Màràzàwe tuwe peze'eg nezewe
tuwihawete wi pekyze 'ym pà.

— Uruiko ma'e kwaw katu har
kwehe arer wazuapyapyr romo ure,
peze mua'u izupe.

- Ureipy wiko tuwihawete romo, peze mau'u izupe.
- 12 Ezit ywy rehe har wanuwihawete, ma'e pe wanekon ma'e kwaw katu har nerehe we har ko 'ar rehe wà. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ikàg Wera'u Ma'e uzapo putar ma'e Ezit ywy rehe har wanupe a'e nehe. Tuwe a'e ma'e kwaw par umume'u hemiapo ràm newe a'e wà nehe.
- 13 Zuwà wanuwihaw weityk uma'ekwaw katu haw wà. Tuwihaw hemu'em Men tawhu pe har wanupe wà. A'e pe har uzeruzar e waze'eg rehe wà. Ezit ywy huwakeake har wanuwihawete uzapo kar ikatu 'ym ma'e teko wanupe wà.
- 14 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e omono kar amo tekwe wainuinuromo a'e. Tekwe umue'o tuwihaw wà. Ezit ywy rehe har wanupe uze'eg mehe wiko he'o ma'e ài wà. A'e rupi Ezit ywy rehe har nukwaw kwaw wemiapo ràm wà kury. Nuzawy kwaw uka'u ma'e uhuuhuk awer rehe upytyrykahy ma'e wà.
- 15 Ni hemetarer ma'e wà, ni hemetarer 'ym ma'e wà, ni ikàg ma'e wà, ni ikàg 'ym ma'e wà, ni amo nupuner kwaw Ezit ywy rehe har wapytywà haw rehe wà nehe.

Ezit ywy rehe har, Axir ywy rehe har uzewyr putar Tupàn pe a'e wà no

- 16 A'e 'ar mehe Ezit ywy rehe har nuzawy kwaw kuzà a'e wà nehe. Uryryryryz putar ukyze mehe wà nehe, ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ikàg Wera'u Ma'e upir putar opo wanehe uzepyk pà nehe xe. 17 Ukyze putar Zuta ywy wi wà nehe. Aze amo uze'eg a'e ywy rehe wà nehe, ukyze putar tuwe wà nehe, ta'e ima'enukwaw putar Tupàn Tuweharupi

Wiko Ma'e Ikàg Wera'u Ma'e hemiapo ràm rehe wà nehe xe. — Uzeyyk putar zanerehe nehe, i'i putar wà nehe.

18 A'e 'ar mehe heta putar 5 tawhu Ezit ywy rehe nehe. A'e tawhu pe har ukwaw putar Emerew waze'eg a'e wà nehe. — Ureruzar putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ikàg Wera'u Ma'e ure nehe, i'i putar tuwe wà nehe. — Kwarahy Henaw, i'i putar teko pitài tawhu pe wà nehe.

19 A'e 'ar mehe Ezit ywy rehe har uzapo putar ma'ea'yr hany haw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo wà nehe. Uiwyzaw rehe umupu'am putar itapuku Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e imuwete katu haw romo wà nehe. 20 Uzapo putar a'e ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ikàg Wera'u Ma'e Ezit ywy rehe heko haw hexak kar pà purupe wà nehe. Aze amo uzàmàtyry'ym Ezit oho wà nehe, aze Ezit wenez upyro àwàm Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe wà nehe, Tupàn omono kar putar wapyro àràm wanupe nehe. Omono kar putar wapytywà har wanupe wà nehe no. Upyro putar wàmàtyry'ymar wanuwi wà nehe. 21 Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wexak kar putar weko haw Ezit wanupe a'e nehe. Ezit ukwaw putar uzar romo heko haw a'e wà nehe no. Umuwete katu putar wà nehe. Uzuka putar ma'ea'yr henataromo wà nehe. Omono putar arozràn izupe wà nehe no. Umume'u putar wemiapo ràm Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe wà nehe. Na'e uzapo putar wemimume'u kwer wà nehe. 22 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umuahy kar putar Ezit rehe har wà nehe. A'e re umukatu putar wà nehe. Ezit uzemumikahy putar wemiapo kwer rehe wà nehe. Uzewyr putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe wà nehe. Tupàn wenu putar waneminoz nehe. Umukatu putar wà nehe.

23 A'e 'ar mehe heta putar pe ipuku ma'e nehe. Ezit ywy rehe har oho putar Axir pe a'e pe rupi wà nehe. Axir ywy rehe har oho putar Ezit pe a'e pe rupi wà nehe no. Uzemono'ono'og putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e imuwete katu pà a'e wà nehe.

24 A'e 'ar mehe na'iruz ywy ikatuahy putar amogwer ywy rehe har wanupe wà nehe: Izaew, Ezit, Axir. 25 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ikàg Wera'u Ma'e omono putar uze'egatu wanehe nehe. — Amono heze'egatu Ezit ywy rehe har heremiaiuh wanupe kury. Amume'u heze'egatu Axir heremiapo kwer wanupe no. Amume'u heze'egatu Izaew heremiaiuh heremixamixak kwer wanupe no, i'i putar Tupàn a'e nehe.

**Axir ywy rehe har weityk putar Ezit
ywy rehe har wà nehe,
Exio ywy rehe har wà nehe no**

20 1 Xarukàw Axir wanuwihawete umur kar wemiruze'eg zauxiapekwer a'e wà. Hehe we har wiko zauxiapekwer wanuwihaw romo. — Pezàmàtyry'ym Aenoz tawhu peho nehe, i'i wanupe. Weruzar ize'eg wà. Weityk tawhu wà.

2 A'e 'ym mehe na'iruz kwarahy imumaw 'ym mehe we Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Izai Amoz ta'yr pe,
— Enuhem pàn iànàm ma'e ma'eryru iapo pyr nezewi nehe. Enuhem nexapat nehe no, i'i izupe.

Weruzar Izai Tupàn ze'eg. Wata oho kamir 'ym pà xapat 'ym pà.

3 Aenoz tawhu heityk ire Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg nezewe kury. — Heremiruze'eg Izai umumaw na'iruz kwarahy ukamir 'ym pà uxapat 'ym pà a'e. Wexak kar Ezit pe Exio pe uzeapo ma'e ràm purupe nezewe. 4 Axir wanuwihawete weraha putar Ezit ywy rehe har wemipyhyk kwer romo wà nehe. Weraha putar Exio ywy rehe har nezewegatete wà nehe no. Weraha putar kwàkwàmo wà nehe. Weraha putar tua'uhez ma'e ihya'uhez ma'e wà nehe no. Wata putar ukamir 'ym pà uxapat 'ym pà wà nehe. Wata putar uwewirzekwa pà wà nehe. Nezewe mehe werur putar maranugar haw Ezit pe wà nehe. 5 Na'e Exio rehe uzeruzar ma'e a'e wà nehe, Ezit rehe uze'egatu ma'e a'e wà nehe no. Uzemumikahy putar wà nehe. 6 Teko yryhu Mezitehàn her ma'e iwyr wiko

ma'e uze'eg putar nezewe wà nehe. — Zazeruzar wanehe. Pexak wanupe uzeapo ma'e kwer. — Urepyro pe Axir wanuwihawete wi nehe, za'e wanupe. Nazanepyro kwaw izuwi wà. Mo zanepyro putar izuwi wà nehe, i'i putar wà nehe.

Uze'eg Mawiron heityk àwàm rehe

21 1 Na'aw ze'eg Mawiron kutyr har xe kury: Ywyxiguhu yryhu iwyr har, i'i teko izupe wà:

Ywytuaiuh upeipeir ywy kwarahy hemaw awyze har kutyr har hereko.

Nezewegatete puruzuka ma'e ràm ur putar ywyxiguhu wi a'e. Teko ukyze tuwe a'e ywyxiguhu wi wà.

2 Tupàn wexak kar iaiw ma'e ihewe: Teko uzuka wànàm ywy nànàn wà. Teko uzuka umyrypar wà no. Umumaw tawhu paw wà.

Zauxiapekwer Eràw rehe har wà, pezàmàtyry'ym peàmàtyry'ymar peho pe wà nehe.

Zauxiapekwer Mez rehe har wà, pemàmàn tawhu waiwyr nehe.

Mawiron upuraraw kar ma'erahy purupe a'e wà. Tupàn umopytu'u kar ipuraraw ire wà nehe.

3 A'e ma'e hexak mehe nakwaw kwaw hehem àwàm izuwi ihe. Apuraraw teko kuzà umemyrahy me'ài ihe.

Napuner tària'i kwaw ma'erenu haw rehe. Ta'e hahy tuwe ihewe xe.

Napuner kwaw ma'erexakaw rehe. Ta'e hekàgaw uhem ihewi a'e xe.

4 Nakwaw kwaw ma'e. Aryryryryz hekyze pà.

— Pyhaw hekatu wewer putar nehe, a'e zepe hezeupe.

Pyhaw akyze wera'u.

5 Hepuahu zàwenugar pe aexak amo mai'u haw uhua'u ma'e Mawiron pe imuhyk pyrer.

Henoz pyrer wapyk àwàm uhyk wanupe.

- Henoz pyrer umai'u tetea'u wà.
 Uwi'u win tetea'u pupe wà no.
 Na'arewahy a'e 'ar mehe we amo
 umume'u ko ze'eg a'e pe har wanupe.
 — Tuwihaw wà: pepu'àm
 petakihepuku ipyhyk pà nehe,
 i'i wanupe.
- 6 Tupàn hezar uze'eg nezewe ihewe
 ma'e iapo kar pà ihewe kury.
 — Eho amo zauxiapekwer ume'egatu
 ma'e imupu'àm pà nehe.
 — Aze erexak ma'e nehe, emume'u
 purupe nehe, ere izupe nehe,
 i'i ihewe. — Emume'u neremixak
 kwer paw rupi nehe, ere izupe nehe.
- 7 Tuwe ume'egatu nehe.
 Aze wexak awa kawaru ku'az
 har tetea'u
 mokomokogatu wanur mehe
 wà nehe,
 aze wexak awa zumen ku'az har
 wà nehe no, aze wexak awa
 kawarukupewa'a kamer her
 ma'e ku'az har wà nehe no,
 tuwe umume'u wanur haw wà nehe,
 i'i hezar ihewe.
- 8 Na'e uhapukaz ume'e ma'e a'e kury.
 — Hezar, tuweharupi apyta heme'e
 haw pe, 'aromo, pyhaw no.
 Tuweharupi ame'e te'àm ihe.
- 9 — Peme'egatu kury. Na pe ur kawaru
 ku'az har
 waiko mokomokogatu wà kury, i'i.
 A'e re uze'eg wi.
 — U'ar a'e. U'ar Mawiron a'e.
 Tupàn a'ua'u hagapaw
 uzekazeka ywy rehe wà kury, i'i.
- 10 Pe heremiaihu pe, ihe apuraw kar
 ma'erahy peme ihe.
 Teko oxooxok arozràn imono'ogaw
 pe wà. Nezewegatete apetepetek
 heremiaihu ihe wà.
 Amume'u ko ze'eg iteko peme kury.
 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ikàg
 Wera'u Ma'e Izaew wazar umume'u
 kar ihewe a'e.

Uze'eg Enom ywy rehe har wanehe kury

11 Na'aw Tupàn ze'eg Enom wakutyr har
 xe kury.

Amo Enom ywy rehe har herenoz
 ihewe uze'eg pà nezewe a'e.
 — Ume'egatu ma'e, màràn or heta wa
 kwarahy ihemaw 'ym mehe we.
 Ume'egatu ma'e, màràn mehe upaw
 putar ipytunahy haw nehe, i'i ihewe.

12 Ume'egatu ma'e uwazar ize'eg izupe,
 — Iku'em putar nehe. Nezewe rehe we
 uhem wi putar ipytunahy haw nehe,
 Aze nepuranu wi wer hehe nehe,
 ezewyr hehe nepuranu wi pà nehe,
 i'i izupe.

Uze'eg Àràw ywy rehe har wanehe kury

13 Na'aw ze'eg Àràw wakutyr har xe nehe
 kury:

Teko Nenà izuapyapyr wà,
 zauxiapekwer wanuwi uzàwehem ma'e
 kwer wà, uzapo uker haw ywyxiguhu
 rehe wà, ta'e ukyze wà xe.

14 Tema tawhu pe wiko ma'e wà,
 peptywà Nenà izuapyapyr pe
 wà nehe.

Pemono 'y wanupe nehe.
 Pemono temi'u wanupe nehe.

15 Ta'e uzàwehem oho waiko
 zeàmàtyry'ymawhu teko tetea'u
 wazuka haw wi wà xe.

Uzeagaw wàmàtyry'ymar wanuwi
 uhemaw rehe wà.

Wàmàtyry'ymar ipuruzuka wer
 Nenà izuapyapyr wanehe
 utakihepuku pupe wà,

uwyrapar pupe wà no, u'yw pupe wà no.

16 Tupàn hezar uze'eg ihewe a'e.

— Xe wi pitài kwarahy ipaw 'ym mehe we
 teko Kenar izuapyapyr wakàgaw upaw putar
 wanuwi nehe. 17 Xo màràràràn upuruzywà
 ma'e Kenar izuapyapyr wikuwe putar a'e
 'ar mehe wà nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi
 Wiko Ma'e Ikàg Wera'u Ma'e Izaew wazar
 amume'u ko ze'eg kwez ihe kury.

Uze'eg Zeruzarez pe har wanehe

22 ¹ Teko wexak upuah zàwenugar amo ywyàpyznaw rehe wiko mehe wà.

Na'aw Tupàn ze'eg a'e ywyàpyznaw rehe har xe kury: Mâràzàwe tuwe pezeupir penàpuz 'aromo har rehe peapyk pà.

2 Mâràzàwe tuwe pehapukaz peiko mynykaw iapo pà.

Mâràzàwe tuwe taw pe har paw uzàuzàn e urywete haw rupi wà. Zauxiapekwer Zeruzarez parer ko zeàmàtry'y'mawhu pe umàno ma'e kwer a'e wà,

nuzezuka kar kwaw amo zauxiapekwer wanupe a'e wà.

3 Wanuwihaw paw uzàwehem uzeàmàtry'y'm 'ym mehe wà.

Wàmàtry'y'mar upyhyk wamono'og pà wà.

Ni pitài u'yw nomomor kwaw wà.

Zauxiapekwer upyhyk te multe uzàwehem ma'e kwer wà no.

4 A'e rupi aze'eg nezewe peme kury. — Petyryk ihewi kury.

Tuwe azai'o hezemumikahy haw iro ma'e rehe nehe.

Pezeagaw zo hemurywete kar pà nehe, ta'e teko heremiaihu u'ar tuwe iaiw paw rehe a'e wà xe, a'e wanupe ihe, i'i Tupàn.

5 Zanezar Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e uremono kar a'e 'ar mehe a'e.

Teko ukyze tuwe ma'e wi a'e 'ar mehe wà. Nukwaw kwaw wemiapo ràw wà. Umàno zauxiapekwer tetea'u ywyàpyznaw Ipuahu Zàwenugar Hexak Awer her ma'e rehe wà.

Weityk pàrirogaw iaiha ma'e tawhu izywyr har uhem àwàm iapo pà wà.

Tawhu pe har wanepukaz uzenu wytyruhu rehe upytywà àwàm henoz e pà wà.

6 Zauxiapekwer Eràw ywy rehe har ur ureàmàtry'y'm pà wà.

Werur weimaw kawaru wà. Werur ywyramawa zeàmàtry'y'mawhu rehe har wà no.

Werur ywyrapar wà, u'yw wà no. Zauxiapekwer Kir ywy rehe har ur wà no, u'yw wi uzemimaw herur pà wà no.

7 Ywyàpyznaw Zuta ywy rehe har tynehem ywyramawa pupe wà.

Zauxiapekwer kawaru ku'az har ipuruzukaiw ma'e wiko Zeruzarez tawhu hukenaw huwake wà.

8 Naheta kwaw wanuwi wazepyro àwàm Zuta izuapyapyr wanupe.

A'e 'ar mehe pepyhyk takihepuku Ipupyaikawhu Ka'a her ma'e pe har pupe imonokatu pyr peho. **9** Peme'egatu pàrirogaw aiha ma'e peàmàtry'y'mar waneixe àwàm hekar pà. Pezapo 'ypaw tawhu pupe 'y pupe imynehem pà no. **10** Peme'egatu tàpuz Zeruzarez pe har paw. Peityk amo tàpuz. Peraha ita a'e tàpuz iapo pyrer pàrirogawaiha imukatu àwàm romo. **11** Pezapo amo 'y hyru ypap pixika'i ma'e tawhu pupe. Pemonokatu 'y ypap kwehe arer wi uwyryk ma'e kwer ipupe.

Kwehe mehe Tupàn umume'u agwer ma'e iapo pyràm a'e. Napezekaiw kwaw Tupàn rehe, a'e rupi napezapo kwaw 'ar katu mehe.

Napezeruzar kwaw agwer ma'e iapo kar har rehe.

12 Zanezar, Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e penenoz penereko pemuzai'o kar pà pemuzemumikahy kar pà a'e.

— Pezupin pe'aw nehe, i'i peme.

— Pemunehew pàn iànàm ma'e ma'e hyru iapo pyr pezemumikahy haw hexak kar pà nehe.

13 Naperuzar kwaw ize'eg. Pezemaraz mynykawhu iapo pà.

Pezuka tapi'ak awa wà. Pezuka àràpuhàràw hawitu ma'e wà no.

Pemai'u. Pei'u uwà tykwer win her ma'e pupe penemimutar rupi.

Peze'eg nezewe.

— Zamai'u nehe, zai'u win pupe nehe, ta'e pyhewe zàmàno putar nehe xe, peze pezeupepe.

14 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ikàg Wera'u Ma'e uzexak kar ihewe uze'eg pà.

— Nahereharaz kwaw a'e wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e wi ihe nehe, upaw rupi umàno putar wà nehe. Namunàn kwaw wanemiapo kwer wanuwi wamàno 'ym mehe nehe. Ihe teko wazar ihe, Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e ihe, amume'u ko ze'eg kwez ihe kury, i'i Tupàn.

Uze'eg Xemina rehe kury

15 Zanezar Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e hemuze'eg kar hemono Xemina tuwihawete hàpuzuhu rehe uzekaiw ma'e pe a'e. — Emume'u ko ze'eg izupe nehe, i'i ihewe.

16 — Ma'e erezapo iko. Mo uzapo kar itakwaruhu newe netym àwàm romo a'e. Mo uzapo kar itakwaruhu ywytyr apyr newe netym àwàm romo. **17** Nekàg ne, nezewe rehe we Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nepyhyk putar nehe. Ukàgaw pupe nemomorahy putar multe a'e nehe. **18** Teko omomor iapu'a ma'e wà, nezewegatete Tupàn nemomor putar multe amo ywy uhua'u ma'e pe nehe. A'e pe eremàno putar neywyramawa zeàmàtry'ymawhu rehe har wanuwake nehe. Ywyramawa nemynehem nerurywete haw pupe wà. Eremàno putar wanuwake nehe, ta'e ereiko purumumaranugar kar har romo nezar pe ne xe, Zuta wanuwihawete pe ne xe, ere izupe nehe, i'i ihewe.

19 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Xemina pe.

— Ureityk putar nerenaw ywate har wi ihe nehe. Ikàg 'ym ma'e romo urumuigo kar putar nehe.

20 Na'e ainoz putar heremiruze'eg Eriaki nehe. Iwki ta'yr a'e. **21** Amunehew kar putar tuwihaw kamir izupe nehe. Amono putar neku'aw har izupe nehe. Amono putar nepuner haw paw izupe nehe. Eriaki wiko putar Zeruzarez tawhu pe har wanu ài nehe,

Zuta ywy rehe har wanu ài nehe no. **22** Amono putar tuwihaw romo hexak kar haw izupe nehe. Wiko putar tuwihaw tuwihawete iwy pe nehe. Aze uwàpytymawok ma'e nehe, ni amo nuwàpytym kwaw a'e ma'e wà nehe. Aze uwàpytym ma'e nehe, ni amo nuwàpytymawok kwaw wà nehe. **23** Teko umupu'agatu tàpuz izyta ràm ywy rehe wà, nezewegatete amuigo kar putar a'e awa tuwihaw romo nerekuzaromo ihe nehe. Teko uzeruze'egatu putar iànàm paw wanehe a'e wà nehe, ta'e tuwihaw romo hekon putar a'e nehe xe. **24** Iànàm a'e wà, ikàg wera'u ma'e wà, ikàg 'ym wera'i ma'e wà no, ipuhuz katu putar izupe a'e wà nehe. Hekuzar katu putar wanemi'u izupe nehe. Hekuzar katu putar wama'e ime'eg myr izupe nehe no. Umekuzar putar wama'e paw wanupe nehe. Iànàm nuzawy kwaw kanek tàpuz izyta rehe imuzaiko pyrer wà, kawawhu wà no, y'a wà no. **25** Izyta upen wapuhuz katu haw wi. Nezewegatete Eriaki upytu'u putar tuwihaw romo wiko re nehe. Iànàm paw ima'uhez putar wà nehe no. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ikàg Wera'u Ma'e amume'u ko ma'e kwez ihe kury.

Tupàn uze'eg Xir pe har wanehe, Xitom pe har wanehe no

23 ¹ Tupàn umume'u putar Xir tawhu rehe uzepyk àwàm xe a'e nehe kury.

Pezai'o nehe, kanuhu pupe har yryhu myter pe har wà, ta'e zauxiapekwer weityk Xir tawhu ikaika pà wà xe.

Naheta kwaw ni pitài tàpuz heityk 'ym pyrer. Umumaw kanuhu wapytu'u haw wà no.

Xip yrypypo'o pe peneko mehe penu Xir heityk awer imume'u haw.

2 Pekuhem pezemumikahy haw rupi nehe, yryhu iwyr har wà, Xitom tawhu pe har ma'eme'egar wà.

Wata ma'e nerehe we har wahaw yryhu a'e wà.

- 3 Weruata kanuhu yryhu uhua'u ma'e wanehe wà.
Werur arozràn Niru yrykawhu wi Ezit ywy rehe har wi wà.
Peme'eg a'e arozràn ywy nànanar wanupe.
Pemono'og temetarer tetea'u ime'eg mehe nehe.
- 4 Pamaranugar nehe,
Xitom tawhu pe har wà.
Pamaranugar nehe, Xir tawhu ikàg ma'e yryhu iwyr har pe har wà, ta'e nezewe uze'eg yryhu a'e xe.
— Nahememyrahy pixik kwaw kuzà ài ihe. Nahememyrzexak kar pixik kwaw nehe no.
Namuzehu kar pixik kwaw hememyr wà, i'i yryhu.
- 5 Teko Ezit ywy rehe har uzemumikahy putar ukyze pà wà nehe,
Xir tawhu pe uzeapo ma'e kwer ikwaw mehe wà nehe.
- 6 Peni ywy rehe har wà.
Pezai'o wahyhaw rupi nehe.
Pezàwehem Epàn ywy kutyr nehe.
- 7 Tawhu Xir her ma'e hurywete ma'e kwehe mehe iapo pyrer a'e, uzeityk kar kwez amo tuwihawete pe kury.
A'e tawhu omono kar wa'yr ywy muite har wanupe weko haw wapo kar pà wanupe wà.
- 8 A'e tawhu a'e, ikàg a'e.
Ima'eme'egar wiko tuwihawete ta'yr ài wà.
Ima'eme'egaw wazar uzemuawate kar teko ywy nànanar wanupe wà no.
Mo umume'u ko iaiw paw Xir tawhu pe iapo pyràm.
- 9 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ikàg Wera'u Ma'e umume'u a'e ma'e iapo pyràm a'e.
Iporo'ok wer wiko wera'u ma'e wakàgaw rehe wanuwi a'e.
Ipurumigo wer ikàg ma'e ywy nànanar wanehe ikàg 'ym ma'e romo wà.
- 10 Epàn ywy rehe har wà, Niru iwyr har utym ma'e yrykawhu iwyr rehe wà.
Nezewegatete pezutym ma'e peywy rehe nehe no, ta'e zauxiapekwer weityk kanuhu wapytu'u haw peneko awer pe har a'e wà xe.
(Kanuhu noho kwaw a'e pe wà kury. Teko nuiko kwaw a'e pe wà kury no).
- 11 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upir opo yryhu rehe uzepyk pà:
weityk tuwihawete upuner ma'e wà.
— Pemumaw tawhu upuner ma'e Peni ywy rehe har pe wà nehe, i'i amo wanupe.
- 12 Uze'eg nezewe Xitom pe.
— Tawhu uzemumikahy ma'e.
Tawhu ma'erahy tetea'u ipuraw par. Epytu'u nerurywete re nehe.
Aze neinuinuromo har uzàwehem oho Xip yrypypo'o pe wà nehe, nezewe rehe we nuhem kwaw hezeyk àwàm wi wà nehe, i'i Xitom tawhu pe har wanupe.
- 13 Peme'e 'aw tawhu rehe nehe. Zauxiapekwer weityk ko tawhu wà. Nan kwaw Axir a'e tawhu pàrirogawaiha rehe uzeupir haw iapo har wà. Mawiron uzapo wà. Uzapo uzeupir haw tawhu izywyr wà. Wixe tawhu pupe wà: weityk tàpuz ikàg ma'e paw wà. Umuaiw tàpuz tawhu pupe har paw wà no. 14 Pezai'o nehe, kanuhu pupe har yryhu myter pe har wà. Zauxiapekwer weityk Xir tawhu imumaw pà wà. Naheta kwaw pepytu'u katu àwàm peme kury, pekanuhu wanupe no. 15 Uhem amo 'ar nehe. A'e 'ar henataromo teko paw umumaw putar 70 kwarahy Xir tawhu wi uweharaz pà wà nehe. Tuwihawete umumaw 70 kwarahy wiko pà a'e wà. A'e rupi 70 kwarahy ipaw ire Xir wiko putar kuzàwyzài ài nehe. Amo zegar haw uze'eg nezewe a'e, kuzàwyzài rehe a'e:
- 16 — O kuzàwyzài, teko paw heharaz newi wà.
Epyhyk newioràwiràn nehe. Eata tawhu pupe nezewyzewyr pà nehe.

Emupu newioràwiràn zegar haw
 ipuràg ma'e imuzàg pà nehe.
 Emuzàg nezegar haw nehe.
 Nezewe mehe teko paw ima'enukwaw
 wi putar nerehe wà nehe,
 i'i a'e zegar haw.

17 A'e 70 kwarahy pawire Tupàn
 Tuweharupi Wiko Ma'e ima'enukwaw wi
 putar Xir tawhu rehe nehe. Uzewyr putar
 kuzàwzài romo wiko pà nehe. Uzeme'eg wi
 putar teko ywy nànanar wanupe nehe.
 18 Wemetarer imono'og pyràm omono putar
 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe.
 Nupuner kwaw a'e temetarer ipyhyk pà
 uzeupe nehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
 imuwete katu har upyhyk putar wà nehe.
 Ume'eg kar putar temi'u tetea'u wà nehe.
 Ume'eg kar putar kamir hekuzar katu ma'e
 wà nehe. Ume'eg kar putar topoz hekuzar
 katu ma'e wà nehe no.

***Tupàn uzepyk putar ywy nànanar
 wanehe nehe***

24 1 Peme'egatu nehe. Tupàn
 Tuweharupi Wiko Ma'e umuaiw
 putar ywy nehe.
 Uzapo putar ywy wyxiguhu romo nehe.
 Umuaiw putar ywy nehe.
 Umuhàmuhàz putar hehe har
 wà nehe no.

2 Uzapo putar nezewegatete teko
 paw wanupe nehe no,
 xaxeto wà nehe,
 xaxeto 'ym wà nehe no,
 hemetarer katu ma'e awa wà nehe,
 wanupe uma'ereko ma'e wà nehe no,
 hemetarer katu ma'e kuzà wà nehe,
 wanupe uma'ereko ma'e wà nehe no,
 ma'eme'egar wà nehe, ma'eme'eg kar
 har wà nehe no,
 wemetarer amo pe màràn 'ar rehe
 imono har wà nehe, wanemetarer
 imur pyrer ipyhykar wà nehe no.

3 Umuaiw putar ywy paw nehe.
 Umumaw putar ywy paw nehe,
 ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e

umume'u a'e ma'e wemiapo
 rà m a'e xe.

4 Uxinig ywy oho iko. Oxoroxorok no.
 Ywy paw upaw oho iko.
 Ywak upaw oho iko.
 Ywy uzemuaiw oho iko.

5 Ywy na'ikatu kwaw Tupàn henataromo
 a'e, ta'e hehe har na'ikatu kwaw
 henataromo a'e wà xe.
 Nuweruzar kwaw Tupàn ze'eg wà.
 Nuweruzar kwaw hemiapo karer wà.
 Tupàn uzapokatu uze'eg wanehe we.
 Teko uhaw a'e ze'eg a'e wà.
 — Xiruzar a'e ze'eg tuweharupi
 nehe, i'i kwehe mehe wà.
 Upytu'u heruzar ire wà.

6 A'e rupi Tupàn omono yuz'e'egaiw
 hereko ywy rehe kury.
 Umumaw hereko no.
 Ywy rehe har umekuzar wemiapo
 kwer waiko wà kury.
 Tata ma'e hapy har wapy ywy
 rehe har wà.
 Xo màràmàràn zo uhem putar
 izuwi wikuwe pà wà nehe.

7 Uwà tyw uxinig oho waiko wà.
 Nuhyk kwaw win purupe.
 Hurywete ma'e kwer paw ikuhem
 waiko uzemumikahy pà wà kury.

8 Teko numupu kwaw ipu ma'e
 wà kury.
 Numupu kwaw uwioràwiràn uzegar
 haw hurywete ma'e imuzàg pà wà.
 Mynkaw iapo arer upytu'u iapo
 re wà. Uzegar ma'e kwer upytu'u
 uzegar ire wà no.

9 Nui'u kwaw win pupe umynkaw
 pe wà kury.
 Uwà iro wanupe kury.

10 Tawhu teko waka'u awer iaiw kury.
 A'e pe har uwàpytym wàpuz huken wà.
 Numuixe kar kwaw ni amo wà.

11 Teko uhapukaz nahu rupi wà,
 ta'e naheta kwaw win wanupe kury xe.
 Turywete haw upaw wanuiw.
 Uhem turywete haw waiwy wi.

- 12 Iaiw tawhu kury. U'ar tàpuz paw rupi.
Uken uzekazeka a'e no.
- 13 Xo màràn uri zo heta u'yw rehe wà,
xo màràn uwà zo heta u'yw rehe wà
wapo'o re wà.
Nezewegatete ywy nànàn
xo màràràràn
teko zo wikuwe putar wà nehe.
- 14 Wikuwe ma'e uzegar putar urywete
haw rehe wà nehe.
Kwarahy heixe haw kutyr wiko
ma'e umume'u putar Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e uhua'u
haw a'e wà nehe.
- 15 Kwarahy ihemaw kutyr wiko ma'e
umume'u ikatu haw wà nehe.
Yryhu iwyr wiko ma'e
umume'u putar Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e Izaew wazar her ikatu
haw wà nehe.
- 16 Teko ywy multe wera'u rehe har
uzegar Tupàn Ikatuahy Ma'e ikatu
haw rehe wà. Xinu wazegar mehe
zane wà.
- Aze'eg nezewe ihe kury.
— Hemaranugar ihe.
Hepuhareko pe nehe.
Napuner kwaw amo ma'erahy
ipuraraw paw rehe.
Teko wanupe ikatu 'ym ma'e iapo
har wà, hemu'em wiwi waiko
amo wanupe wà.
Heta temu'emaw taw wanàwanàn,
a'e ihe.
- 17 Pezeapyaka katu nehe,
teko ywy nànànar wà.
Uzemi'ikar ma'e uzàn oho miar
wanaikweromo wà. Nezewegatete
zauxiapekwer uzàn putar oho
penaikweromo wà nehe no.
Uzapo ywykwaw ipyk pyr pepyhyk
àwàm romo wà. Uzapo tukaz
pepyhykaw romo wà.
- 18 Uzemi'ikar ma'e wanuwi uhem
ma'e kwer u'ar putar ywykwaw
pupe nehe.

- Ywykwaw wi uhem ma'e kwer
uzepyyhyk kar putar miar
izepyhykaw zàwenugar pupe nehe.
Ukyr etea'u putar àmàn nehe.
Nuzawy kwaw ypaw wanehe
izakookaw nehe. Uryryryryz putar
ywy uwy pe har rehe nehe no.
- 19 Ywy uryryryryz putar oxoroxorok
pà nehe.
Uzepei'ài'ag putar upaw rupi nehe.
- 20 Ywy uzemupy'apy'am putar
uka'u ma'e ài nehe.
Uzemutuhug xe kutyr nehe,
pemutyr nehe no, 'amutyr nehe no.
Nuzawy kwaw tàpuzràn ywytuaiw
henataromo har nehe.
Ikatu 'ygwer ywy hemiraha
ipuhuz katu a'e.
A'e rupi ywy nuzawy kwaw awa
u'ar ma'e kwer nehe. Nupu'am wi
kwaw nehe.
- 21 A'e 'ar mehe Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e uzepyk putar teko
waneruze'egar ywak rehe har
wanehe nehe.
Uzepyk putar tuwihaw ywy
rehe har wanehe nehe no.
- 22 Omono'og putar ywykwaw pupe
waneityk pà nehe.
Upyta putar a'e pe uhem 'ym pà
kwarahy tetea'u wamumaw
pà wà nehe.
A'e re Tupàn uzepyk putar
wanehe nehe.
- 23 Zahy upytu'u putar uhyape re nehe,
ta'e imaranugar putar nehe xe.
Kwarahy hakuir putar ukyze
haw wi nehe,
ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e Ikàg Wera'u Ma'e
wiko putar tuwihawete Xiàw ywytyr
rehe nehe xe, Zeruzarez tawhu
pe nehe xe.
Wemiaiuh wanuwihaw wanenataromo
wexak kar putar ukàgaw nehe.
Wexak kar putar upuràg eteahy
haw nehe no.

Zegar haw Tupàn imuwete haw

25 ¹O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, ereiko hezar romo.

Urumuwete katu ihe. Amume'u putar nerer ikatu haw nehe, ta'e erezapò ikatuahy ma'e tetea'u ne xe. Erezapo tuwe ma'e neremimume'u kwer rupi katete ne.

Kwehe mehe eremume'u neremiapo rà m purupe. Erezapo a'e ma'e iko tuweharupi neze'eg awer rupi katete.

2 Erezuhazuhaw ureàmàtry'y'ymar waneko haw tawhu ne wà. Ereityk tawhu pàrirogawaiha hereko har wà no.

Eremumaw wanàpuzuhu wà. Teko nuzapo wi pixik kwaw a'e tàpuzuhu wà nehe kury.

3 A'e rupi teko ikàg ma'e umume'u putar nekatu haw wà nehe. Tawhu teko ikatu 'ym ma'e iapo har waneko haw pe har ukyze putar newi wà nehe.

4 Ta'e ereiko hemetarer 'ym ma'e wanehe uzekaiw ma'e romo ne xe. Ereiko ma'e hereko 'ymar wapryo har romo no.

Ereiko ywytuàiw wi teko wazeàmimaw ài no.

Kwarahy haku mehe ereiko ma'e i'agaw teko wamimaw ài no.

Awa ipuruzukaiw ma'e wakwahy haw nuzawy kwaw ywytuaiw à m àkymehe har.

5 Nuzawy kwaw haku haw ywyxiguhu rehe har.

Eremupytu'u kar amo ae ywy rehe har waànoànog ire ne wà, ureàmàtry'y'm mehe ne wà.

Ywàkun umuakuir ywy a'e, 'ar haku mehe a'e, nezewegatete awa amo ae ywy rehe har ipuruzukaiwahy ma'e ihapukaz wer wàmàtry'y'ymar waneityk mehe.

Eremupytu'u kar wanehapukaz re ne wà.

Tupàn uzapo putar mai'u hawhu ywy nà nà nar wanupe

6 Xiàw ywytyr rehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo putar mai'u hawhu ywy nà nà nar wanupe nehe. Werur putar temi'u ikatu wera'u ma'e a'e pe nehe. Werur putar win ikatu wera'u ma'e a'e pe nehe no.

7 Teko ywy nà nà nar wazemumikahy haw a'e, wazai'o haw a'e, nuzawy kwaw ywàkun wanupe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wenuhem putar wazemumikahy haw wanuwì nehe. **8** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umumaw putar tuwe màno haw nehe. Nezewe mehe teko numàno kwaw wà nehe. Umuxinig putar teko paw wanehay kwer nehe, uzemumikahy ma'e wamurywete kar pà nehe. Umukàzym kar putar wemiaiuh wamaranugar haw nehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ko ze'eg kwez kury.

9 A'e 'ar mehe teko paw uze'eg putar nezewe wà nehe.

— Zanezar romo hekon a'e. Zazeruzar hehe. Zanepyro a'e. Wiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo. Zazeruzar hehe. Zazegar nehe. Zanerurywete nehe, ta'e zanepyro a'e xe.

Tupàn uzepyk putar Moaw wanehe

10 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzekaiw katu putar Xiàw ywytyr rehe a'e nehe.

Teko upyropyrog ka'axinig ma'ea'yr hepuxi kwer inuromo hapy pyràm iapo pà wà.

Nezewegatete zauxiapekwer upyropyrog putar Moaw waiwy rehe wà nehe.

11 Moaw upyho putar opo u'ytaw pà uzeagaw ma'e ài wà nehe.

Nezewe rehe we Moaw wiko wera'u ma'e

wiko putar ikàg 'ym ma'e Tupàn henataromo wà nehe.

12 Weityk putar pàrirogaw tawhu iwyr har iaiha ma'e tàtà ma'e wà nehe.

Umumaw putar ikaika pà nehe.

Umuzàg zegar haw ukàgaw rehe wà

26 ¹ A'e 'ar mehe teko Zuta ywy rehe har umuzàg putar ko zegar haw wà nehe:

- Tawhu zanereko haw ikàg a'e.
Tupàn uzekaiw katu tawhu
rehe pàrirogaw aiha pupe a'e.
- 2 Pewàpytymawok tawhu hukenaw nehe.
Tuwe Tupàn rehe uzeruzar tuwe
ma'e wixe wà nehe.
Tuwe teko ikatu ma'e iapo har
wixe wà nehe.
- 3 Ne Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ne,
eremur zeàmàtry'yim 'ymaw urewe.
Aze amo teko uzeruzar nerehe nehe,
aze a'e re nanereityk kwaw nehe,
eremuigo kar putar a'e teko
zeàmàtry'yim 'ymaw rehe nehe.
Uhyk putar ima'e izupe nehe.
Uhyk putar hemi'u izupe nehe no.
- 4 Ezeruzar Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e rehe tuweharupi nehe
ta'e wiko putar zanemimaw romo
tuweharupi a'e nehe xe.
- 5 Tupàn umuigo kar wiko wera'u ma'e
hemetarer 'ym ma'e romo wà.
Upyro tawhu waneko haw
ikàgaw izuwi no.
Weityk tawhu. Umumaw waneko
haw ikaika pà no.
- 6 Ko 'ar rehe hemetarer 'ym ma'e a'e
wà, ma'e hereko 'ymar a'e wà no,
upyrog tàpuz heityk pyrer wanehe
a'e wà kury.
- 7 Aze teko uzapo ikatu ma'e wà,
waneko haw nuzawy kwaw pe
ikatu ma'e rupi waho haw.
Ne Tupàn Ikatuahy Ma'e ne,
eremuhygatu wanape ràm
wanupe ne.
- 8 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
neze'eg nuzawy kwaw urerape
urewe. Uruata hupi.
Nerehe uruzeruzar.
Urepurukwaw wer nerehe.
Urepurukwaw wer tuwe nerehe ure.
Urema'enukwaw wer nerehe.

- 9 Aputar herehe we nereko haw pyhaw
azeharomoete ihe.
Azeagaw tuwe neremiapo putar
haw ikwaw pà azeharomoete.
Eremume'u putar teko ywy rehe
har wanemiapo kwer nehe.
A'e 'ar mehe uzemu'e putar nekatu
haw rehe wà nehe.
Ukwaw putar wà nehe.
- 10 Aze erepuhareko teko ikatu 'ym
ma'e ne wà nehe,
A'e mehe mo nuzemu'e iwer mo
ikatu ma'e iapo haw rehe wà.
Ko ywy rehe teko ikatu wà.
Nezewe rehe we uzapo wiwi ikatu
'ym ma'e oho waiko wà.
Nuzekaiw kwaw Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e uhua'u haw rehe wà.
- 11 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
ereupir nepo teko wanehe nezepyk pà.
Nezewe rehe we neàmàtry'yimar
nuzekaiw kwaw nerehe wà.
Erezamutar katu neremialhu ne wà.
Amogwer teko wexak putar
wamutar katu haw wà nehe.
Hexak mehe imaranugar putar wà nehe.
Tuwe nekwahy haw wapy
a'e teko tata ài wà nehe.
- 12 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
eremuhyk ma'e teko wanupe.
Ureremiapo kwer paw erezapò
kar urewe ne.
- 13 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e urezar,
amo teko ywy rehe har wazar a'e wà
wiko urezar romo a'e wà. Tupàn
a'ua'u uzeapo urezar romo wà no.
Ko ma'e urumume'u putar newe kury.
Xo ne zo ereiko urezar romo ne.
- 14 A'e teko umàno wà. Nuzewyr kwaw
wikuwe wi pà wà nehe.
Nuzawy kwaw ma'e 'àgaw wà.
Nukweraw wi pixik kwaw wà
nehe ta'e erezepyk wanehe ne xe.
Eremumaw ne wà.
Ni amo na'ima'enukwaw kwaw
wanehe ko 'ar rehe wà.

- 15 Ne Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, uremueta tetea'u wera'u pe ne. Eremuhua'u wera'u ureywy no. A'e rupi teko ukwaw nekàgaw wà kury.
- 16 Erezepyk neremiaiuh wanehe, o Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. Ma'erahy ipuraraw mehe uruze'eg newe.
- 17 Kuzà uwauwak wahy haw rehe heiheihem pà umemyrzexak kar mehe. Nezewegatete urupuraraw nezepykaw ure no, o Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e.
- 18 Kuzà imemyrahy ma'e ài uruiko urewarewak pà ure. Nuzexak kar kwaw urememyr. Nuruexak kar kwaw kwarera'i. Ni pitài haw nuruityk kwaw ureàmàtyry'ymar wà. Nurumueta wera'u kwaw teko ureywy rehe wà.
- 19 Teko ureinuromo har umàno ma'e kwer uzewyr putar wikuwe wi pà wà nehe. Wanetekwer ukweraw wi putar wà nehe. Umàno ma'e kwer wapyta haw pe har um'e'e putar urywete haw rupi uzegar pà wà nehe. Eremur kar zuwiri ywy rehe, nezewegatete umàno ma'e kwer uhem putar ywy wi wikuwe wi pà wà nehe.

Zepykaw, purupyro haw no

- 20 Heremiaiuh wà, peho peneko haw pe penàpuz iwàpytym pà nehe. Pemumaw amo zahy pezeàmim pà nehe. Tupàn wikwahy teko wanemiapo kwer rehe a'e. A'e rupi uzepyk iko wanehe. Xo ipytu'u paw ire pehem wi nehe.
- 21 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ur putar weko haw ywak rehe har wi a'e nehe,

ywy rehe har wanehe uzepyk pà wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e hekuzaromo nehe.

Ta'e Ywy numim kwaw izuka pyrer wà nehe xe.

Teko ukwaw putar puruzuka awer paw wà nehe.

27¹ A'e 'ar mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upyhyk putar utakihepuku nehe.

Uhua'u itakihe. Ikàg no. Ipuhuz no.

Teko uze'eg àzàguhu Erewiàtà her ma'e rehe wà. Tupàn ukutuk putar a'e àzàguhu a'e nehe.

Uwawak àzàguhu a'e.

Uzemàzemàn no.

Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzuka putar mozuhu yryhu pe har a'e nehe.

2 A'e 'ar mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg putar nezewe nehe.

— Pezegar uwà heremitygwer pe har heta tetea'u haw rehe pe nehe.

3 Azekaiw hehe. Amuàkym tuweharupi no.

Ame'egatu hehe 'aromo.

Ame'egatu hehe pyhaw no.

Nezewe mehe ni amo numuaiw kwaw wà nehe.

4 Naikwahy kwaw izupe kury. Hakuir hekwahy haw.

Aze xu hezuz imuaiw kar pà nehe, aze ka'a hezuz imuaiw kar pà nehe no, amunyk putar tata xu rehe nehe, ka'a rehe nehe no, wamumaw pà nehe.

5 Aze heremiaiuh wàmàtyry'ymar izepytywà kar wer ihewe wà nehe, tuwe uzemuawyze kar ihewe wà nehe. Azeharomoete, tuwe upytu'u heàmàtyry'ym ire wà nehe, i'i putar Tupàn.

6 Ywya ikatu ma'e hapo katu a'e.

Na'e hezuz. A'e re iputyr.

Na'e i'akatu.

Nezewegatete teko Izaew izuapyapyr umynehem putar ywy paw a'e wà nehe no.

- 7 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzepyk Izaew wanehe.
Uzepykahy wera'u waàmàtry'yymar wanehe.
Tupàn uzuka xo màràràràn Izaew izuapyapyr zo a'e wà.
Uzuka Izaew wazuka arer tetea'u wà.
- 8 Uzepyk wemaiihu wanehe, amo ywy rehe wamono kar pà ipyhyk pyrer romo wà.
Umuhem kar waiwy wi upyuhemaw ikàg ma'e pupe.
Ipyuhemaw ikàg a'e.
Nuzawy kwaw ywytu kwarahy ihemaw wi ur ma'e.
- 9 Umunàn putar teko wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e nehe.
— Pekatu herenataromo kury, i'i putar wanupe nehe.
Aze teko weityk tupàn a'ua'u amo ywy rehe har wazar wamuwete haw wà nehe,
aze ukauka wamuwete haw izyta wà nehe, ywy ku'i kwer romo iapo pà wà nehe,
ita tàtà 'ym ma'e ikaika haw ài wà nehe,
aze unumaw wywra tupàn a'ua'u wanagapaw romo iapo pyrer wà nehe, aze weityk yhyk hyàkwegatu ma'e hapy haw ikaika pà wà nehe, xo a'e mehe zo Tupàn heharaz putar wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e wi nehe.
- 10 Tawhu pàrirogawaiha pupe imim pyrer, uzeapo teko heta 'ymaw romo kury.
Ni amo nuiko kwaw a'e pe wà kury.
Nuzawy kwaw wyxygihu.
Uzeapo tapi'ak wamai'u haw romo.
Ma'ea'yr u'u ka'api'i a'e pe upytu'u pà wà.
- 11 Ywyràkà uxinig upeupen pà.
Kuzà omono'og heraha zepe'aw romo wà.
Ko teko nukwaw kwaw ma'e wà.
A'e rupi Tupàn zaneapo arer nupuhareko kwaw wà nehe.
Uzepyk putar tuwe wanehe nehe.
- 12 A'e 'ar mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e o'ok putar wemaiihu teko amogwer teko wamyter wi upaw rupi wà nehe. Ko 'ar rehe hemaiihu wiko ywy tetea'u wanehe wà.
Waneko haw uzypyrog Ewparat yrykaw pe. Oho Ezit ywy rehe no.
Teko oxooxok arozràn iapirer wi henuhenuhem pà wà. Nezewegatete amono'og putar Izaew ihe wà nehe no, amo teko wanuwi wa'ok pà pitàitàigatu ihe wà nehe no.
- 13 A'e 'ar mehe amo upy putar tapi'ak i'ak kwer xi'àm romo iapo pyrer nehe. Izaew izuapyapyr Axir pe heraha pyrer wà nehe, Ezit pe imunehew pyrer wà nehe no, uzewyr putar uiwy rehe a'e 'ar mehe wà nehe. Umuwete katu wi putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ywytyr imonokatu pyrer Zeruzarez pe har rehe wà nehe.

Tupàn uzepyk putar Izaew ywy rehe har wanehe nehe

28 ¹ Tupàn uzepyk putar Xamari tawhu rehe nehe, — Tawhu ikatuahy ma'e, i'i uka'u ma'e Izaew ywy rehe har wà.

Pepuhareko a'e tawhu ywy katu rehe wapyk ma'e nehe.

A'e pe har uka'u waiko wà.

Tawhu ipuràgaw ukàzým iko.

Nuzawy kwaw ma'eputyry uxinig ma'e kwer.

2 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e omono kar putar amo awa ikàg ma'e ukyze 'ym ma'e a'e nehe.

Ur putar àmànita ikyrahya haw ài nehe.

Nuzawy kwaw wywytuaiw tàpuz heitykar nehe.

Nuzawy kwaw àmànuhu ikyr haw nehe.

Umuaiw putar ma'e paw imumaw pà nehe.

3 Xamari, — Tawhu ikatuahy ma'e, i'i uka'u ma'e Izaew ywy rehe har wà.
Zauxiapekwer upyropyrog putar a'e tawhu heityk pyrer rehe wà nehe.

- 4 Tawhu ipuràg ma'e a'e,
ywy katu rehe wapyk ma'e a'e.
Ipuràgaw ukàzym putar nehe.
Nuzawy kwaw ma'eputyx uxinig
ma'e kwer nehe.
Nuzawy kwaw ma'e'a kwer pi her
ma'e iapyw ma'e ipy nehe,
kwarahy mehe har nehe.
Izi'itahy ku'em mehe amo opo'o i'u pà.
- 5 A'e 'ar mehe Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e Ikàg Wera'u Ma'e wiko
putar ma'eputyx ipuràg ma'e àkàg
rehe har romo iapo pyrer ài nehe.
Omono putar a'e àkàg rehe har
wemiaiuh izuka pyr 'ym wanupe
nehe.
- 6 — Urepurapo kar wer ikatu ma'e rehe
teko wanupe ure, i'i putar pureruze'eg
ma'e wà nehe, ta'e Tupàn uma'ereko
putar wapy'a pupe nehe xe.
Amo zauxiapekwer ume'egatu tawhu
weko haw rehe uzeikaiw pà
wàmàtyry'ymar wanuwi.
Tupàn umopytu'u kar putar a'e
zauxiapekwer wakyze re a'e
wà nehe no.

Tupàn uzepyk Zuta ywy rehe har wanehe

- 7 Amo teko wata oho waiko uka'u pà
wà, ta'e ui'u win tetea'u pupe wà xe.
Nupuner kwaw upu'àmaw rehe wà, ta'e
ui'u kàwiahya tetea'u pupe wà no xe.
Xaxeto a'e wà, Tupàn ze'eg imume'u
mua'u har a'e wà no, wiko uka'u pà
u'au'ar pà wà.
Tupàn wexak kar ma'e hexak pyrer
'ym uze'eg imume'u har wanupe.
Uka'u hexak mehe wà. Nukwaw
katu kwaw wà.
Xaxeto uka'u a'e wà no. A'e rupi
nukwaw kwaw teko waneruze'egaw
wà no.
- 8 Wahuhuk awer upyk ywyrapew
wama'ereko haw a'e.
Naheta kwaw ni pitài ikatu haw
ywyrapew rehe.

- 9 Uze'eg zemueteahy herehe,
uzehezehe upuranu pà wà.
— Mo rehe ko Tupàn ze'eg
imume'u har ipurumu'e wer iko,
i'i uzeupeupe wà.
— Aipo ukwaw Tupàn ze'eg
imume'u katu haw zanewe, i'i wà.
Aipo zaiko memyr ukamu romo
ma'e kwer romo zane.
- 10 Zanerereko kwarer ài kuzàtài ài a'e.
Ipurumu'e wer zanerehe pape imugeta
haw izypy mehe har rehe a'e, i'i wà.
- 11 Aze napepurenu wer kwaw heze'eg
rehe nehe, a'e mehe Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg
putar peme a'e nehe.
Umuze'eg kar putar teko amo ae ywy
rehe har amo ae ze'eg rupi uze'eg
ma'e a'e wà nehe.
A'e umume'u putar Tupàn ze'eg
peme a'e wà nehe.
- 12 Kwehe mehe aze'eg nezewe peme.
— Tupàn pemopytu'u kar putar nehe.
Pemonokatu putar ma'erahy haw wi
ma'uhez haw wi xe a'e nehe.
Xe peàmàtyry'ymar nuzapo kwaw
ikatu 'ym ma'e peme nehe, a'e peme.
Napepurenu wer kwaw heze'eg rehe.
- 13 A'e rupi Tupàn pemu'e putar zemu'e
haw izypy mehe har rehe nehe.
Penereko putar kwarer ài a'e nehe.
Na'e pezeagaw putar peata pà nehe.
Kwarera'i u'ar ukupe kutyr.
Nezewegatete peneko haw iaiw wera'u
putar nehe. Amo pemuahy kar putar
wà nehe. Pe'ar putar ywykwaw miar
ipyhykaw pupe nehe. Pepyhyk putar
pemunehew pà wà nehe.

**Peme'egatu peneko haw ikatu
mua'u ma'e rehe nehe, i'i**

- 14 Tuwihaw Zeruzarez pe har a'e wà,
awa wiko wera'u ma'e ko teko
waneruze'egar wà,
peinu Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e ze'eg nehe kury.

- 15 Peze'eg peiko nezewe.
— Uruzapokatu ureze'egaw màno haw rehe we ure.
Uruzapokatu tuwe ureze'egaw umàno ma'e kwer wapyta haw rehe we.
A'e rupi iaiw paw uhua'u ma'e tur mehe nurupuraraw kwaw ma'erahy ure nehe, peze peiko.
Temu'emaw rehe pezeruzar peiko.
— Ma'e rehe uremunar haw urepyro putar nehe, peze peiko.
- 16 A'e rupi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar uze'eg nezewe kury.
— Amuapyk amo ita hereko Xiàw rehe ihe kury.
Ita hekuzar katu ma'e a'e.
Aexaexak a'e ita ihe.
A'e ita upyta putar amo ita heràpuzuhu wy pe har iahykaw rehe a'e nehe, imuàtà katu pà a'e nehe.
Amuapyk ko ze'eg hehe.
— Tupàn rehe uzeruzar ma'e nukyze kwaw wà, i'i ze'eg ita rehe har.
- 17 Teko umuà'ygatu pàrirogaw ita inemo apyr har pupe wà.
Nezewegatete apureruze'egatu hekatuahy haw pupe ihe no.
Naheremu'em kwaw nahemunar kwaw waneruze'eg mehe nehe
- Peiko pezeàmimaw ikatu 'ym ma'e rehe. Napemigatu kwaw a'e.
Àmànita umumaw ma'e.
'Y uwyrykahy ma'e weityk ma'e heraha. Nezewegatete amumaw putar penemu'emaw peneko katu haw romo iapo pyrer ihe nehe.
- 18 Màno haw rehe we peze'eg awer penemiapo katu kwer uzemumaw putar nehe.
Umàno ma'e kwer wapyta haw rehe we peze'eg awer penemiapo katu kwer uzekazeka putar upaw pà nehe no.
Iaiw hawhu tur mehe peneraha putar 'y uwyrykahy ma'e ài nehe.

- 19 Teko ma'erahy ipuraraw paw nànan pepuraraw putar wainuinuromo pe nehe no.
Tuweharupi ur putar nehe: ku'em mehe, kwarahy heixe re nehe no.
Tupàn ze'eg pitàitàigatu werur putar pekyze haw ipyahu ma'e nehe.
- 20 Peiko putar awa a'e ze'eg kwehe arer hemimume'u kwer ài nehe.
— Iker haw iaikwera'i. A'e rupi a'e awa nupuner kwaw u'aw haw rehe hehe.
Izewànw ipixika'i a'e. A'e rupi nupuner kwaw uzepykaw rehe ipupe, i'i a'e ze'eg.
- 21 Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upu'àm putar a'e nehe, wytyr Perazi her ma'e rehe upu'àm awer zàwe a'e nehe.
Wikwahy putar nehe, wywàpyznaw Zimeàw her ma'e rehe ukwahy awer zàwe nehe no.
Uzapo putar wemiapo putar haw nehe.
Teko nukwaw kwaw hemiapo ràm a'e wà.
Uzapo putar uma'ereko haw nehe no.
— Mâràzàwe tuwen aipo pa, i'i putar teko ima'ereko haw hexak mehe wà nehe no.
- 22 A'e rupi pepytu'u pepuka re nehe.
Aze mo nan, kyhàhàm'tàtà pezeàpìxipìxi haw uzemumikahy wera'u putar nehe.
Ta'e ainu Zanezar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ize'eg mehe ihe xe.
— Pemumaw ko wyw paw nehe, i'i a'e.

Tupàn ima'ekwaw paw

- 23 Peinu heze'eg àwàm nehe. Pezekaiw heremimume'u ràm rehe nehe. 24 Ywy imuàgà'ym mehe ma'e itym 'ym mehe we awa numumaw kwaw u'ar paw wyw heruwaruwak pà a'e. Uhàwykàz. Uma'ema'e ywy no. 25 Na'e umuhym no. Na'e utym ma'èà'yz enero her ma'e. Utym ma'èà'yz kumin her ma'e no. Utym arozràn xirix her ma'e, arozràn xewar her ma'e no. Amo ae arozràn utym watym àwàm ikatu ma'e rehe

no. **26** Uzapokatu ma'e paw a'e, ta'e Tupàn umu'e ikatu ma'e iapo haw rehe a'e xe. **27** Enero ipo'o re, kumin ipo'o re numuhem kar kwaw iapirer ita ipuhuz ma'e pupe. Umuhem kar ita ipuhuz 'ym ma'e pupe, pixika'i ma'e pupe. **28** Arozràn inupànupà mehe nunupàahy kwaw. Nuzukazuka kwaw arozràn. Ukwaw itahu iapu'a ma'e heruwakaw haryw rehe aroz ràn ihaihaw 'ym pà. **29** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ikàg Wera'u Ma'e ukwaw kar nezewe haw iapo haw izupe. Tupàn hemiapo putar àwàm ikatuahy. Ukwaw katu wyzài ma'e iapo haw.

Uze'eg Zeruzarez rehe a'e

- 29**¹ Pepuhareko Zeruzarez Tupàn pe imonokatu pyrer nehe.
 Kwehe mehe tuwihawete Tawi uzapo weko haw a'e pe.
 Pemumaw amo kwarahy mynykaw Tupàn imuwete haw iapo pà nehe.
- 2** A'e re Tupàn uzepyk putar a'e tawhu Tupàn pe imonokatu pyrer her ma'e rehe nehe.
 A'e pe har uzai'o putar wà nehe.
 Uzemumikahy putar wà nehe no.
 Tawhu nuzawy kwaw Tupàn henataromo ma'ea'yr hapy haw tuwykwer tetea'u rehe har nehe.
- 3** Tupàn omono kar putar zauxiapekwer tetea'u tawhu pe wà nehe, iàmàtyry'ym kar pà wanupe wà nehe.
 A'e zauxiapekwer a'e wà, tawhu pe har wàmàtyry'ymar a'e wà, umàmàn putar tawhu izywyr wà nehe.
 Uzapo putar pàrirogaw rehe uzeupir àwàm wà nehe. Uzeupir putar hehe tawhu pupe wixè pà wà nehe.
- 4** Weityk putar tàpuz paw wà nehe.
 A'e pe har u'ar putar ywy rehe upyta pà wà nehe.
 Uze'eg putar tekwe ài wà nehe.
 Hewowo putar wà nehe.
 Uze'eg putar imuhemahy 'ym pà tekwe ài wà nehe no.

- 5-6** Na'arewahy tàrityka'i
 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ikàg Wera'u Ma'e uzàmàtyry'ym putar wàmàtyry'ymar oho a'e wà nehe kury. Ni amo nuàro kwaw tur àwàm wà nehe.
 Zauxiapekwer amo ae ywy rehe arer romo wanekon wà.
 Wànoànog putar nehe. Ywy uryryryryz putar nehe no.
 Wànoànogahy putar nehe.
 Ur putar wywytuaiw nehe. Àmànuhu ukyr putar nehe no. Tata ma'erapy har ur putar nehe no.
 Umuigo kar putar wàmàtyry'ymar ywy imuku'iah ypyrer romo wà nehe.
 Nuzawy kwaw ka'api'i uxinin ma'e kwer wywy hemiraha kwer wà nehe.
- 7** Tupàn pe ma'ea'yr hapy haw rehe ipurumuaiw wer har wà nehe, zauxiapekwer tawhu izywyr har paw wà nehe, pàrirogaw rehe uzeupir haw iapo har wà nehe no,
 a'e paw ukàzym putar puahu haw zanewi uhemaw ài wà nehe, ma'e hexak awer ukàzym ma'e kwer ài wà nehe.
- 8** Teko ywy nànànar Xiàw wywytyr iàmàtyry'ymar wà nehe, nuzawy kwaw awa ima'uhez katu ma'e umai'u haw rehe upuahu ma'e wà nehe.
 Ume'e mehe ima'uhez we a'e.
 Nuzawy kwaw awa iziwez katu ma'e uwi'u haw rehe upuahu ma'e wà nehe.
 Ume'e mehe iziwez we a'e.

Zeruzarez pe har wamumuranu haw

- 9** Peiko wiwi iranaiwa'u ma'e romo nehe, aze peneko wer nehe.
 Peiko wiwi hehàpyhà 'ym ma'e romo nehe, aze ikatu wera'u nezewe haw peme nehe.
 Aze pei'u win pupe nehe, aze pei'u kàwiah ypupe nehe, peka'u he'o ma'e ài peata e pà nehe.

- 10 Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pemuger kar tuwe a'e xe.
Upyk peàkàg. Pemuzeàpumi kar a'e.
Peàkàg a'e wà, peneha a'e wà no,
wiko Tupàn ze'eg imume'u har
romo a'e wà.
Tupàn wexak kar zepe ma'e puahu pe
har zàwenugar a'e awa wanupe a'e.
Nuexak kwaw wà.

11 Ko 'ar rehe puahu pe har zàwenugar paw nuzawy kwaw ze'eg pape rehe imuapyk pyrer iwàpytym pyrer peme. Napepuner kwaw ikwaw paw rehe. Aze peraha pape amo pape kwaw par pe nehe, — Emugeta nehe, aze peze izupe nehe, — Napuner kwaw ihe, ta'e uzewàpytym pape a'e xe, i'i putar peme nehe. 12 Aze peze'eg pape kwaw par 'ym pe nehe. — Emugeta nehe, aze peze izupe nehe, — Nakwaw kwaw pape imugeta haw ihe, i'i putar peme nehe.

- 13 Zanezar uze'eg nezewe.
— Ko teko uze'eg ihewe uzuru
pupe wà.
Umume'u hekatu haw weme pupe wà.
Wapy'a muite ihewi wà.
Teko wapurumu'e haw rupi
zo hemuwete wà.
Xo ze'eg imume'u wiwi haw
zo ukwaw wà.
- 14 A'e rupi amupytuhegatu kar wi
putar ko teko ihe wà nehe.
Azapo putar ma'e ikwaw pyr 'ym
wainuinuromo nehe, azapo putar
iaiw ma'e wainuinuromo nehe no.
Ukwaw katu ma'e wà. Nezewe rehe
we nupuner kwaw a'e ma'e
imume'u haw rehe wà nehe.
Nukwaw kwaw a'e ma'e
heremiapo rà m wà nehe.
Teko ma'e tetea'u rehe imu'e pyrer
nukwaw kwaw a'e wà nehe no,
i'i Zanezar.
- 15 Aze teko umim wemiapo Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e wi a'e wà
nehe, uze'eg putar wanehe a'e nehe.

Pepuhareko ipytunahy haw rehe
ikatu 'ym ma'e iapo har pe wà
nehe. Uze'eg nezewe wà.
— Ni amo nupuner kwaw
zanerexakaw rehe wà. Ni amo
nukwaw kwaw zaneremiapo wà,
i'i waiko wà.

- 16 Pemono ikatu 'ym ma'e ikatu ma'e
hekuzaromo.
Aipo wyyuzuwa ikatu wera'u
ima'ema'e har zapepo iapo har wi.
Zapepo nuz'e'eg kwaw nezewe
wapo arer pe.
— Naheapo kwaw pe ne, ni'i kwaw.
— Nerekwaw kwaw ma'e iapo haw,
ni'i kwaw wyy'a wapo arer pe.

Purupyro haw imume'u haw

- 17 Nan kwehe tete ka'aete uzeapo putar
ma'etymaw romo nehe.
Ma'etymaw uzeapo wi putar ka'a
romo wiko pà nehe.
- 18 A'e 'ar mehe iapyha 'ym ma'e wenu
putar ze'eg a'e wà nehe. Amo
umugeta a'e ze'eg pape iwàpytym
pyrer rehe har wà nehe, ze'eg imuapyk
pyrer hexak pyr 'ym wà nehe.
Hehàpyhà 'ym ma'e uhem putar
ipytunahy haw wi wà nehe. Upuner
putar ma'e hexakaw rehe wà nehe.
- 19 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
omono putar turywete haw ma'e
hereko 'ymar wanupe nehe.
Tupàn Ikatuahy Ma'e Izaew wazar
umurywete kar putar hemetarer 'ym
ma'e a'e wà nehe.
- 20 Ta'e Tupàn umumaw putar wemiihu
wanehe imunar ma'e a'e wà nehe xe.
Uzuka putar uzehe uze'eg
zemueteahy ma'e a'e wà nehe.
Amo teko wanupe ikatu 'ym ma'e
wemiapo rà m imume'u har a'e wà
nehe, ukàzym putar a'e wà nehe.
- 21 Tupàn umumaw putar amo rehe
hemu'em ma'e wà nehe.
Umumaw putar tuwihaw wanupe
hemu'em ma'e wà nehe no.

Aze amo hemu'em amo rehe
tuwihaw henataromo nehe, aze a'e
rupi tuwihaw omono kar amo ikatu
'ym ma'e iapo 'ymar zemunehew
paw pe nehe, Tupàn uzepyk putar
a'e hemu'em ma'e rehe nehe.

22 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, upyro
Àmàràaw ikatu 'ymaw wi imàno haw wi a'e.
Uze'eg iko teko Izaew izuapyapyr wanehe
kury.

— Heremiaihu nuzemumikahy
wi kwaw wà nehe.

Na'imaranugar pixik kwaw wà nehe.

23 Wexak putar heremiapo ràm
wamyter pe àràm wà nehe.
Hexak mehe umume'u putar herer
ikatu haw wà nehe.

— Ereiko Tupàn Ikatuahy Ma'e
Izaew wazar romo ne,
i'i putar ihewe wà nehe.

Ukyze putar ihewi hemuwete
katu pà nehe.

24 Na'e iranaiwa'u ma'e wiko putar ma'e
kwaw katu har romo wà nehe.
Heàmàtryry'ym arer
weruzar putar hepurumu'e haw wà
nehe no, i'i Tupàn uzeupe.

**Zuta wanuwihawete wenz
upytywà àwàm**

Ezit ywy rehe har wanupe

30 ¹ Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uze'eg nezewe.

— Pepuhareko hera'yr
heàmàtryry'ymar pe wà nehe,
herazyr heàmàtryry'ymar pe
wà nehe no.

Nuze'eg kwaw ihewe ma'e
iapo 'ym mehe wà.

Uzapokatu uze'egaw amo wanehe
we herehe upuranu 'ym pà wà.

A'e ma'e iapo mehe omono'ono'og
wemiapo kwer ikatu 'ym ma'e
wanereko amo wemiapo
kwer ikatu 'ym ma'e
i'aromo wà.

2 Zuta wanuwihaw oho Ezit ywy rehe
har wanupe
upytywà àwàm henoz pà wà.
Nupuranu kwaw herehe oho 'ym
mehe wà.

Uzeruzar wakàgaw rehe upyro
àwàm rehe wà.

3 Nur kwaw wapytywà àràm wà nehe.
Ur putar xo wamuzemumikahy
kar àràm nehe.

Naheta kwaw wapyro àràm nehe.
Heta putar wakàgaw i'ok àràm nehe.

4 Zuta wanuwihaw waze'eg heraha har
uhem oho Ezit rehe wà.

Uhem tawhu Zuwà pe wà.
Uhem tawhu An pe wà no.

5 Nezewe rehe we imaranugar
putar wà nehe,

ta'e Ezit ywy rehe har nupytywà
pixik kwaw wà nehe.

Ezit ywy rehe har umumaranugar
kar putar wà nehe. Wiko putar ikàg
'ym ma'e ài wà nehe, i'i Tupàn.

6 Na'aw Tupàn ze'eg zàwàruhu iriàw
zàwenugar kwarahy ihemaw awyze
har kutyr har wanehe har xe kury.

— Ze'eg heraha har wahaw ywy
ikatu 'ym ma'e oho waiko wà.

Zawaiw katu waho haw wanupe.
Heta zàwàruhu iriàw a'e pe wà, moz
wà no, mozuhu uwewe ma'e wà no.

Ze'eg heraha har weraha ma'e Ezit
wanuwihawete pe imono pyràm

wanereko zumen waku'az wà,
kawaru kupewa'a waku'az wà no.

Weraha a'e ma'e waiko amo
teko wanupe wà.

A'e teko nupuner kwaw wapytywà
haw rehe wà nehe.

7 Ezit nupytywà pixik kwaw wà nehe.
A'e rupi amono ko her Ezit

wanupe ihe kury.

— Mozuhu Ipuruzukaiw 'Ym Ma'e,
a'e wanupe, i'i Tupàn.

8 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uze'eg wi ihewe.

- Emuapyk ko ze'eg wyrapew rehe nehe.
 Nezewe mehe ni amo numunàn kwaw nehe.
 Amume'u putar heze'eg upaw pixik 'ym ma'e ràm ràm teko wakutyr har newe kury.
- 9 Wiko Tupàn heruzar 'ymar romo wà. Hemu'em ma'e romo wanekon wà. Na'ipurenu wer kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ize'eg rehe wà.
- 10 Pexak zo uzeapo ma'e ràm nehe, i'i ma'e teko wanemigwaw 'ym hexakar wanupe wà.
 — Pemume'u zo ze'eg azeharomoete har urewe nehe:
 i'i Tupàn ze'eg imume'u har wanupe wà.
 — Pemume'u wызàì ma'e uremurywete kar pà nehe: i'i wanupe wà.
- 11 — Peho xe wi urewi ty wà, i'i ahyahy wanupe wà. Pepytu'u ureputupyk ire kury ty wà. Pepytu'u Tupàn Ikatuahy Ma'e Izaew wazar rehe peze'eg ire kury, i'i wanupe wà.
- 12 A'e rupi Tupàn Ikatuahy Ma'e Izaew wazar uze'eg nezewe wemiaiuhu wanupe.
 — Naperuzar kwaw heze'eg. Pezeruzar puruzuka haw rehe. Pezeruzar temu'emaw rehe.
- 13 A'e penemiapo kwer werur putar pemuaiw pàwàm peme nehe. Aze pàrirogawaiha ikwaikwar oho iko a'e, na'arewahy u'ar putar ywy rehe a'e.
- 14 Aze ywy'a uzeka, xo ipegegwer zo upyta.
 Nezewegatete apumumaw kar putar azeharomoete ihe nehe. Ni pitài ywy'a ipegegwera'i na'ikatu kwaw tâtàpyzgwer tata wi henuhemaw romo.

Teko nupuner kwaw 'y henuhemaw rehe ytyzuzàmaw wi ipegegwer pupe wà, i'i Tupàn.

- 15 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar a'e, Izaew wazar a'e, uze'eg nezewe wemiaiuhu wanupe a'e kury.
 — Aze pezewyr ihewe nehe, aze peàrogatu heremiapo ràm nehe, apupyro putar ihe nehe.
 Peàrogatu heremiapo ràm herehe pezeruzar pà nehe.
 A'e mehe amono putar peàmàtryr'ymar waneityk àwàm peme nehe.
 Napepurapo wer kwaw heremiapo putar haw rehe.
- 16 Peze'eg nezewe ihewe.
 — Nan. Uruzeupir putar oroho kawaru iàkwen ma'e waku'az nehe. Nezewe uruhem putar ureàmàtryr'ymar wanuwì nehe. Na'urepyhyk kwaw wà nehe, peze. Pezàwehem nehe, aze pepuner nehe. Kawaru peàmàtryr'ymar waneimaw uzànete wera'u peneimaw wanuwì wà.
- 17 Peàmàtryr'ym mehe xo pitài peàmàtryr'ymar zo umuzàwehem kar putar 1000 zauxiapekwer penehe we har wà nehe.
 5 peàmàtryr'ymar pemuzàwehem kar putar paw rupi a'e wà nehe.
 Xo māràn penehe we arer zo upyta putar wà nehe.
 Upyta ma'e nuzawy kwaw pànuhu tuwihaw her hereko har i'yw wytyr apyr har wà nehe, i'i Tupàn.

Tupàn omono uze'egatu wemiaiuhu wanupe

- 18 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e penàro iko a'e, ta'e ipurapo wer ikatu ma'e rehe peme xe. Pepuhareko a'e, ta'e ikatu ma'e iapo har romo hekon a'e xe. Hehe uzeruzar ma'e hurrywete wà. 19 Teko Zeruzer pe har wà, Xiàw rehe har wà, pepytu'u putar peza'io re nehe. Penoz putar pepytywà àwàm nehe.

Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pepuhareko putar nehe. Wenu putar peze'eg nehe. Pepytywà putar nehe. **20** Pemuahy kar putar nehe. Upuraraw kar putar ma'erahy peme nehe no. Nezewe rehe we nuzeàmim kwaw pewi nehe. Pemu'e har romo hekon. Hehe pepurexak wer mehe pexak putar nehe. **21** Aze pehem penape wi nehe, aze peawyze har kutyr peho nehe, aze peahur kutyr peho nehe, peinu putar Tupàn penaikweromo ize'eg mehe nehe. — Na'aw pe ikatu ma'e xe. Peata hupi nehe, i'i putar peme nehe. **22** Pepyhyk putar tupàn a'ua'u itaxig parat pupe iapeao pyrer pe wà nehe, wanagapaw itazu or pape zàwenugar pupe iwàiwàn pyrer pe wà nehe no. Na'e peityk putar iaiw ma'e ài pe wà nehe. — Peho multe xe wi kury, peze putar wanupe nehe.

23 Ma'è'yz peko pe imuhàmuhàz mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umugyr kar putar àmàn nehe. Pepo'o putar temi'u tetea'u nehe. Heta tetea'u putar ka'api'i tapi'ak wanupe nehe. **24** Tapi'ak awa ywy heruwaruwakaw heraha har a'e wà, zumen a'e wà no, xo temi'u ikatuahy ma'e xa inuinuromo har u'u putar wà nehe. **25** Amo 'ar mehe pezuka putar peàmàtyry'yymar pe wà nehe. Peityk putar wanàpuztâtà wamumaw pà wà nehe. A'e 'ar mehe 'y uwyryk putar wytyr nànan wytyruhu nànan wà nehe. **26** Tupàn umukatu wemiaiuhu wamuahy kar awer nehe. Umuke'e putar wemiaiuhu waperew wemiapo kwer nehe no. A'e 'ar mehe zahy uhyape katu putar kwarahy ài nehe. Kwarahy uhyape katu wera'u 7 haw uhyape haw kwehe arer wi nehe. Pitài 'ar rehe ihyape katu haw nuzawy kwaw 7 'ar rehe ihyape katu awer nehe.

Tupàn uzepyk Axir ywy rehe har wanehe

27 Peme'e kury. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ur putar multe wi a'e nehe. A'e ae ur putar nehe. Wikwahy putar ur mehe tâtàxiner tetea'u ywàkun romo iapo pyrer pupe nehe. Tynehem putar wekwahy haw pupe uze'eg mehe nehe.

Ize'eg nuzawy kwaw tata ma'erapy haw.

28 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ipurupy haw nuzawy kwaw 'y tyhu haw a'e. Uhem teko wa'az pe.

Teko weityk arozràn iapirer wà. Nezewegatete Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e weityk putar teko ikatu 'ym ma'e arozràn iapirer ài a'e wà nehe.

Teko omono wamupytu'u kar haw kawaru wazuru pupe wà. Nezewegatete Tupàn omono putar wamupytu'u kar haw zàwenugar teko wazuru pupe nehe no.

Nezewe mehe weraha pe ikatu 'ym ma'e rupi wà.

29 Pe zo napeiko kwaw wazàwe nehe. Pezeger putar penurywete haw rupi nehe.

Pemuzàg agwer zegar haw mynykaw Tupàn imuwete haw iapo mehe pyhaw.

Teko wytyr imonokatu pyrer rehe uzeupir ma'e hurywete Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wapyro har ikàg ma'e imuwete katu haw pe oho mehe wà.

Amo upy uxi'àm wazeupir mehe wà. Penurywete putar wazàwe nehe no.

30 Teko paw wenu putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ize'eg ikatuahy ma'e.

Wexak kar putar wekwahy haw ipuruzukaiw ma'e wanupe nehe. Heta putar tata hakuahy ma'e wenataromo har paw hapy har nehe. Heta putar 'y ywy ipykar nehe no.

Ywytu ur putar àmàn inuromo nehe. Ita tetea'u ukyr putar àmàn ài nehe.

Upir putar uzywa ikàg ma'e teko wanehe uzepyk pà nehe.

31 Axir ywy rehe har ukyze tete wera'u putar tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ize'eg henu mehe wà nehe, izepykaw hexak mehe wà nehe.

- 32 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umupu kar putar ma'e imupu pyr nehe. Umupu kar putar wioràwiràn nehe no. Na'e unupànupà putar Axir uwyra pupe nehe. A'e ae uzàmàtry'y'm putar oho wà nehe.
- 33 Kwehe mehe Tupàn umuàgà'y'm tatahu. Wapy putar Axir wanuwihawete ipupe a'e nehe. A'e tatahu ywykwaruhu iànàm ma'e ohoete ma'e pupe hin. Uhyk zepe'aw ukaz ma'e rà. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ipytuhemaw a'e, nuzawy kwaw ywyku'i exopere her ma'e ukaz ma'e uwyryk ma'e a'e. Umunyk putar tata zepe'aw rehe nehe.

Ezit ywy rehe har nupuner kwaw wapytywà haw rehe

- 31** ¹ Pepuhareko Ezit pe upytywà àrà. Hekar har nehe. Uzeruzar teko kawaru tetea'u wanereko har wanehe wà. Uzeruzar teko ywyramawa tetea'u wanereko har wanehe wà no. Heta zauxiapekwer kawaru ku'az har ipuruzukaiw ma'e a'e pe wà. Nuzeruzar kwaw Izaew wazar Ikatuahy Ma'e rehe wà. Nuenoz kwaw upytywà àwàm Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe wà.
- ² Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ukwaw katu ma'e a'e. Ukwaw iaiw paw imur kar haw. Tuweharupi uzapo wemimume'u kwer. A'e rupi wiko putar ikatu 'ym ma'e iapo har wàmàtry'y'mar romo nehe. Wiko putar teko amo teko iaiw ma'e wapytywà har wàmàtry'y'mar romo nehe.
- ³ Ezit ywy rehe har nuiko kwaw tupàn romo wà. Xo teko romo zo wanekon wà. Waneimaw kawaru wiko amogwer ma'ea'yr umàno ma'e rà. Romo wà.

- Nuiko kwaw tekwe umàno 'ym ma'e rà. Romo wà. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e opo hupir mehe wanehe uzepyk mehe nehe, a'e paw umàno putar a'e 'ar mehe we wà nehe. Ezit ywy ikàg ma'e a'e, Zuta ywy ikàg 'ym ma'e a'e no. Mokozy 'ar putar umàno pà wà nehe.

Tupàn uzekaiw Zeruzarez tawhu rehe

- ⁴ Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg nezewe ihewe. — Zàwàruhu iriàw àràpuhàrà. Hawitu ma'e ipyhykar a'e, izuka har a'e, nukyze kwaw àràpuhàrà wamono'ogaw wanur mehe a'e, wanehapukaz mehe a'e. Aze heta tetea'u wà, aze heiheihamahy wà, nezewe rehe we nuzàn kwaw zàwàruhu a'e awa wanuwu wà. Nezewegatete ihe, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ikàg Wera'u Ma'e ihe no. Nakyze kwaw Xiàw ywytyr rehe heàmàtry'y'mar wakutyre hewezyw mehe nehe no.
- ⁵ Wiràmiri uwewe oho iko waity 'aromo hehe uzekaiw pà. Nezewegatete ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e azekaiw putar Zeruzarez tawhu rehe nehe. Apyro putar tawhu heàmàtry'y'mar wanuwu nehe. Apyro putar heremiaihu ihe wà nehe no, i'i Tupàn.
- ⁶ Teko Izaew wà, petyryk multe Tupàn wi. Pezemumikahy penemiapo kwer rehe izupe pezewyr pà nehe. ⁷ A'e 'ar mehe peityk putar tupàn a'ua'u itaxig parat pupe itazu or pupe iapeao pyrer nehe. Xo ikatu 'ym ma'e zo uzapo kar peme wà. Peityk pe wà nehe.
- ⁸ Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e kury.

— Amo takihepuku weityk
putar Axir wà nehe.
Takihepuku uzuka putar wà nehe.
Teko nuiko kwaw a'e takihepuku
izar romo wà.
Uzàwehem putar zeàmàtry'yymar
wi wà nehe.
Wàmàtry'yymar umuigo kar putar
kwàkwàmo uma'ereko e ma'e
romo imunehew pyrer wà nehe.

9 Tuwihawete uzàwehem putar
ukyze pà nehe.
Amogwer tuwihaw wezar putar
pànuhu tuwihawete her hereko har
wà nehe, ta'e tynehem putar ukyze
haw pupe wà nehe xe, i'i Tupàn.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
umume'u a'e ma'e a'e.
Teko uzuka ma'ea'yr wanapy pà
ma'ea'yr hapy haw Zeruzarez
tawhu pe har pe wà.
Uzapo a'e ma'e Tupàn henataromo
a'e pe wà.

***Tuwihawete upureruze'egatu putar
ukatu haw rupi nehe***

32 ¹ Ur putar amo 'ar nehe.
A'e 'ar mehe amo tuwihawete
upureruze'egatu putar ukatu
haw rupi nehe.
Tuwihaw upureruze'eg putar
umunar 'ym pà wà nehe.

2 A'e paw uzekaiw putar teko
wanehe wà nehe.
Nuzawy kwaw ywytuaiw wi
àmànuhu wi purupykaw wà nehe.
Nuzawy kwaw yrykawhu ywy
uxinig ma'e rupi uwryyk ma'e
wà nehe.
Nuzawy kwaw itahu i'ägaw
wyxygihu rehe har wà nehe.

3 Na'e teko paw upuner ma'e hexak
katu wi haw rehe wà nehe.
Wenu katu wi ma'e paw wà nehe no.

4 Wiko putar ma'e kwaw katu har
romo wà nehe. Ukwaw katu
putar ma'e wà nehe.

Upuner ma'e kwaw katu har ài
uze'egaw rehe wà nehe. Uze'egatu
putar wà nehe. A'e rupi teko
ukwaw putar waze'eg wà nehe.

5 — Hemu'em ma'e ikatuahy a'e wà,
ni'i kwaw teko wà.
— Imunar ma'e ikatuahy a'e wà,
ni'i kwaw teko wà.

6 Hemu'em ma'e umume'u
temu'emaw a'e.
Tuweharupi ima'enukwaw wemiapo
rà m iaiw ma'e rehe.
Hemu'em Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e rehe no.
Uzapo ma'e Tupàn pe iro
ma'e oho iko.
Nomono kwaw temi'u ima'uhez
ma'e wanupe.
Nomono kwaw 'y iziwez
ma'e wanupe a'e no.

7 Imunar ma'e imunar a'e.
Umume'u temu'emaw amo
wama'e ipyro pà.
Aze teko nuzapo kwaw ikatu 'ym
ma'e wà, nezewe rehe we imunar
wama'e rehe.

8 Ikatu ma'e ima'enukwaw ikatu
ma'e wemiapo rà m rehe.
Hemiapo ikatu paw rupi.

***Kuzàgwer Zeruzarez pe har
wanehe ze'egaw***

9 Kuzà uma'ereko 'ym ma'e wà,
pezeapyaka heze'eg rehe nehe:
Peme'egatu nehe, kuzà ma'e rehe
uzekaiw 'ym ma'e wà.

10 Pemumaw putar pitài kwarahy
amogwemogwer 'ar wamumaw
pà nehe. Na'e pepuraw putar
ma'erahy pezemumikahy pà nehe,
ta'e naheta kwaw uwà ipo'o haw a'e
'ar mehe nehe xe.

11 Ko 'ar rehe peiko ma'e rehe
pezekaiw 'ym pà.
Peryryryryz nehe kury,
pezemumikahy nehe kury.
Penuhem penopoz nehe.

- Pemnehew pàn iànàm ma'e ma'eryru iapo pyr nehe.
- 12 Pekwar pepuxi'a rehe pezemumikahy haw hexak kar pà nehe. Pezai'o nehe, ta'e zauxiapekwer umuaiw ywy ikatu kwer wà xe. Umumaw uwà tyw i'a katu kwer wà no.
- 13 Xu hezuz putar ka'a rehe we heremiaihu waiwy rehe nehe. Pezai'o tawhu hurywete ma'e kwer rehe nehe. Pezai'o tàpuz teko hurywete ma'e pupe tynehem ma'e kwer rehe nehe.
- 14 Naheta kwaw teko tuwihawete hàpuzuhu pupe wà nehe. Naheta kwaw teko tawhu pupe wà nehe. Tàpuztàtà uzeapo putar ywy ikaika pyrer ywytyr romo uzeapo ma'e kwer romo nehe. Zumen hehaite ma'e wiko putar a'e pe wà nehe. Ni amo nomono kar kwaw a'e wi wà nehe. Àràpuhàràn u'u putar ka'api'i a'e pe wà nehe no.

Uhem 'ar ikatu ma'e kury

- 15 Tupàn uzakook putar wekwe zanerehe 'y ài nehe. A'e 'ar mehe wyxiguhu uzeapo putar ma'etymaw romo ywy katu romo nehe. Ma'e itym pyrer umuezuz kar wera'u putar temi'u nehe.
- 16 Ko ywy nànan heta putar katu haw nehe. Teko paw uzapo putar ikatu ma'e wà nehe.
- 17 Teko waneko haw ikatu putar nehe. A'e rupi naheta kwaw zeàmàtry'y'maw nehe. Teko wiko putar uzeàmàtry'y'm 'ym pà wà nehe. Zauxiapekwer amo ywy rehe har nur pixik kwaw ko ywy rehe har waàmàtry'y'm pà wà nehe. Waneko haw ikatu putar tuweharupi nehe.

- 18 Heremiaihu wiko putar ywy ikatu ma'e rehe ukyze 'ym pà wà nehe. Paw rupi wiko putar uzeàmàtry'y'm 'ym pà wà nehe. Wiko putar wàpuz me ukyze 'ym pà wà nehe.
- 19 (Ita tetea'u ukyr putar àmàn ài ka'aete imumaw pà nehe. Umumaw putar tawhu nehe no.)
- 20 Penurywete paw rupi nehe. Heta tetea'u putar 'y penemitygwer pe nehe. Heta tetea'u putar ka'api'i penemimaw zumen wanupe nehe, tapi'ak wanupe nehe no.

Tupàn upyro wemiaihu a'e wà

- 33** ¹ Ezemumikahy nehe, puràmàtry'y'mar purumumaw ma'e. Ni amo nanezuka pixik kwaw wà. Ezemumikahy nehe, umyrypar zuka har. Ni amo nemyrypar nanezuka pixik kwaw wà. Nepuruzuka re nehe, ma'e imumaw ire nehe, nemumaw putar amo nehe. Nemyrypar izuka re amo nemyrypar nezuka putar a'e nehe.
- 2 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, urepuhareko pe nehe. Uruàro urepytywà àwàm ure. Eiko urerehe uzekaiw ma'e romo tuweharupi nehe. Eiko urepyro har romo 'ar zawaiw katu ma'e rehe nehe.
- 3 Teko uzàwehem neze'eg wànoànog ma'e henu mehe wà. Aze erezapo ma'e, teko ywy nànanàr uhàuhàz putar wà nehe.
- 4 Waàmàtry'y'mar uhàuhàz tukur ywàkun ài uzemono'og ma'e wahàz haw ài wà. Weraha uma'e paw uzeupi uzàn mehe wà.
- 5 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e a'e, tuwihaw zàwe hekon a'e. Wiko ywate.

- Umynehem putar Xiàw ukatu haw pupe nehe, ma'e rehe umunar 'ymaw pupe wemu'em 'ymaw pupe nehe.
- 6 Umuigo kar putar wemialihu teko ukatu haw rehe wà nehe.
Upyro tuwe a'e wà nehe. Ukwaw kar putar tuwe ma'e wanupe nehe. Ukwaw katu putar a'e wà nehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wi wakyze haw nuzawy kwaw temetarer tetea'u teko wanupe.
- 7 Zauxiapekwer ipuruzukaiw ma'e uzai'o nahu rupi uzemumikahy pà wà. Tuwihaw amo ywy rehe har zeàmàtryry'm 'ymaw hekar har uzai'oahy wà.
- 8 Naheta kwaw teko pe rupi wà. Ni amo nuwata kwaw pe rupi wà. Tuwihaw uhaw uze'egaw amo wanehe iapo katu pyrer wà. Upytu'u wemiapo rà m imume'u awer rupi ma'e iapo re wà. Ni amo numuwete kwaw amo wà.
- 9 A'e ywy rehe har umumaw ywy ikatu haw hereko wà. laiw oho iko. Ywyraywytyr rehe har Irimano ywy rehe har uxinig a'e. Ywyàpyznaw Xarom her ma'e uzeapo ywyxiguhu romo. Mâxà ywy rehe Karamew ywytyr rehe ywyray u'ar wanuwer wà.

Tupàn uze'eg teko ywy nànnànar wanupe

- 10 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg teko ywy nànnànar wanupe.
— Azapo putar ma'e ihe nehe kury. Aexak kar putar hekàgaw nehe. Aexak kar putar hehua'u haw nehe.
- 11 Penemiapo kwer hekuzar wera'i ka'axinig ma'e wi. Penemiapo rà m imume'u pyr nuzawy kwaw ity heityk pyrer. Azupy tata ài wamumaw pà wanapy pà nehe.
- 12 Peiko putar tâtàpyzgwer romo nehe.

Pekaz putar xu tata pupe heityk pyrer ài nehe.

- 13 Pe paw rupi pe, multe har wà, multe 'ymar wà no, peinu heremiapo kwer imume'u haw nehe. Pekwaw hekàgaw nehe, i'i Tupàn.
- 14 Xiàw rehe ikatu 'ym ma'e iapo har uryryryryz ukyze haw rehe wà. Ukyze tete wera'u mehe upuranu wà. — Mo upuner a'e tata purapy ma'e huwake weko haw rehe wà. Mo upuner tata ikaz re upytu'u 'ym ma'e huwake weko haw rehe wà, i'i wà.
- 15 Xo ikatu ma'e iapo har upuner wà. Xo ze'eg azeharomoete har imume'u har upuner wà. Aze amo imunar ikàg 'ym ma'e wanemetarer rehe a'e nehe, aze a'e rupi wiko hemetarer katu ma'e romo nehe, nupuner kwaw a'e tata huwake weko haw rehe nehe. Aze amo upyhyk temetarer tuwihaw wanenataromo wemu'emaw hekuzaromo nehe, nupuner kwaw nehe. Aze amo uzemomo'og puruzuka ma'e wanehe we nehe, nupuner kwaw nehe. Aze ipurapo wer ikatu 'ym ma'e rehe amo wanehe we nehe, nupuner kwaw nehe.
- 16 Agwer ma'e iapo 'ymar wiko katu putar nehe. Wàpuztâtà ita iapo pyrer pupe wexak putar uzepyro àwàm nehe. Heta putar hemi'u rà m izupe tuweharupi nehe. Uhyk putar 'y izupe tuweharupi nehe no.

Tupàn hemiaiuhu wàro upytywà haw wà

- 17 Pexak wi putar amo tuwihawete ikàg ma'e ipuràg ma'e nehe. Weruze'eg putar ywy uhua'u ma'e rehe har wà nehe.

- 18 Pema'enukwaw putar pekyze awer kwehe mehe arer rehe nehe, na'e pepuranu putar nehe.
— Kwehe mehe tuwihaw upyhyk temetarer tetea'u zanewi a'e wà. Ma'e pe wanekon ko 'ar rehe wà kury.
— Pemur penemetarer ikurer urewe tuweharupi nehe, i'i zanewe wà. Ma'e pe wanon wà.
Wiko zaneràpuztàtà ita iapo pyrer wazar romo wà. Ma'e pe wanekon wà kury, peze putar nehe.
- 19 Napexak pixik kwaw a'e teko wiko wera'u ma'e pe wà nehe.
Napexak pixik kwaw a'e teko amo ze'eg penemigwaw 'ym rupi uze'eg ma'e pe wà nehe.
Zawaiw katu waze'eg.
Ni amo nuenu katu kwaw wà.

- 20 Pexak Xiàw tawhu zanepynykawhu iapo awer nehe.
Zeruzarez uzeapo putar tawhu ikàg ma'e romo nehe. Zauxiapekwer nuixe pixik kwaw ipupe wà nehe.
Pema'enukwaw amo tàpuzràn ikàg ma'e rehe nehe. Teko nupuner kwaw imunyrykaw rehe henaw wi wà. Zeruzarez nuzawy kwaw a'e tàpuzràn nehe.
Teko no'ok kwaw izyta wà nehe.
Teko nomonohok kwaw ihàm wà nehe.
- 21 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko putar zanepyr a'e pe nehe. Zanezar Ikàg Ma'e Ipuràg Ma'e romo hekon a'e. Heta putar yrykawhu Zeruzarez pe nehe. Heta putar yrykaw tetea'u Zeruzarez pe nehe no.
Zaneàmàtry'yymar nueruata pixik kwaw ukanu pànuhu ywytu ipyhykar hereko har a'e yrykaw rupi wà nehe.
Wakanuhu noho kwaw a'e yrykawhu rupi wà nehe.
- 22-23 A'e kanuhu wahàm uzekwaraw wà. Izyta pànuhu heru'amar nu'agatu kwaw a'e.

- A'e rupi nupuner kwaw pànuhu imuzaiko haw rehe wà.
A'e rupi xipyhyk putar zaneàmàtry'yymar wanemetarer paw rupi zane nehe.
Xipyhyk putar wama'e paw rupi nehe no. Heta tetea'u wanemetarer.
Te wata 'ym ma'e upuner putar ikurera'i ipyhykaw rehe wà nehe.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko zanereruze'egar romo a'e.
A'e ae zanereruze'eg a'e.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko zaneruwihawete romo.
A'e ae zanepyro putar nehe.
- 24 Ni amo Zeruzarez pe har na'ima'eahy kwaw wà nehe.
Tupàn umunàn putar teko wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e paw nehe no.

Tupàn uzepyk teko ywy nànnàr wanehe

- 34** ¹ Teko ywy nànnàr wà, pezur pezeapyaka pà nehe.
Teko wà, pezemono'og ko ma'e rehe peme'egatu pà nehe.
Tuwe ywy nànnà wiko ma'e wenu katu ko ma'e wà nehe.
- 2 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wikwahy ywy nànnà a'e.
Wikwahy zauxiapekwer ywy nànnàr wanupe upaw rupi a'e.
Umume'u wazuka àwàm kwez kury.
Umume'u wamumaw pàwàm kwez kury.
- 3 Umàno ma'e kwer upyta putar u'ar awer pe wà nehe.
Inem wà. Wanemahy haw uhàuhàz putar taw nàn nehe.
Wanuwykwer uwyryk putar ywytyruhu wanuwi nehe.
- 4 Tupàn umumaw putar kwarahy nehe, zahy nehe no, zahytata wà nehe no.
Ywak uzemàzemàn putar pape huwer ài nehe.
Huwer u'ar uwà 'yw wi wà.
Huwer u'ar pi 'yw wi wà.

- Nezewegatete zahytata paw
u'ar putar ywak wi nehe.
- 5 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
umuàgà'ym utakihepuku ywate kury.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
umume'u teko Enom izuapyapyr
wamumaw pàwàm a'e.
Uzuka putar Enom izuapyapyr
utakihepuku pupe nehe.
- 6 Aze teko uzuka àràpuhàràn hawitu
ma'e Tupàn henataromo wà, aze
uzuka àràpuhàrànete henataromo wà,
wanuwykwer a'e, wakawer a'e no,
upyk watakihe a'e wà.
Nezewegatete Enom wanuwykwer
upyk putar Tupàn itakihepuku nehe.
Wakawer upyk putar itakihepuku
nehe no,
Mozira tawhu pe wazuka mehe
nehe no.
- 7 Uzuka putar tapi'ak hehaite ma'e a'e
teko wanehe we wà nehe no.
Uzuka putar tapi'aka'yr kuzà wà
nehe. Uzuka putar tapi'aka'yr awa
wà nehe no.
Wanuwykwer umuàkym putar
ywy 'y ài nehe.
Wakawer upyk putar ywy nehe no.
- 8 A'e 'ar uzeapo putar Tupàn izepykaw
'ar mehe nehe.
A'e 'ar mehe uzepek putar Xiàw
iàmàtry'ymar wanehe wanemiapo
kwer ikatu 'ym ma'e hekuzaromo
nehe.
- 9 Yrykawhu Enom ywy rehe har uzeapo
putar iraity zàwenugar romo wà nehe.
Ywy uzeapo putar ywyku'i exopere
her ma'e romo nehe.
Ywy paw ukaz putar iraity
zàwenugar ài nehe.
- 10 A'e tata nuwew pixik kwaw nehe.
Hàtàxiner nupytu'u pixik kwaw
uzeupir ire nehe.
Iaiw putar a'e ywy nehe.
Nupaw kwaw iaiw paw izuwi nehe.
Ni amo noho kwaw a'e pe wà nehe.
- 11 Pypy wà nehe, zàpuun wà nehe no,
wiko putar a'e ywy izar romo wà
nehe.
Uzapo putar waity a'e ywy nànn
wà nehe.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
umuigo kar putar a'e ywy
teko heta 'ymaw romo nehe, tuwihaw
heta 'ymaw romo nehe.
Izypy mehe ywy iapo mehe naheta
kwaw teko a'e ywy rehe. Iahykaw
rehe nuzawy kwaw izypy mehe
arer nehe.
- 12 Enom izuapyapyr nuwereko kwaw
awa uwihawete romo wà nehe.
Naheta kwaw tuwihaw a'e pe wà nehe.
- 13 Xu 'yw hezuz putar teko hemetarer
katu ma'e wanàpuzuhu wapupe nehe.
Ka'a uzeapo putar tàputzàtà wazar
romo nehe no.
Awara oho putar Enom ywy rehe
wiko pà wà nehe. Wiranu oho putar
a'e ywy rehe wiko pà wà nehe no.
- 14 Marakaza wà nehe, amo miar wà
nehe no, wiko putar a'e pe wà nehe.
Tekwe ikatu 'ym ma'e uhapukaz
putar uzeupeupe a'e pe wà nehe.
Kuzà ipaze ma'e wyxiguhu rehe har
pyhaw uzexak kar ma'e wexak
putar upytu'u àwàm a'e pe nehe no.
- 15 Pypy uzapo putar waity a'e
pe wà nehe.
Upi'amomor putar wà nehe.
Ukwaku putar wà nehe.
Upyk putar umemyr upepo
pupe wà nehe.
Apitaw uzemono'og putar a'e
pe wà nehe no.
Pitàitàigatu uzemono'og putar uzehe
we har wainuromo wà nehe.
- 16 Pekar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
ipape nehe. Pemugeta nehe:
Ma'ea'yr xe heremimume'u kwer
paw wiko putar a'e pe wà nehe.
Upaw rupi wiko putar a'e pe uzehe
we har wainuromo wà nehe,

ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umuigo kar putar a'e pe wà nehe xe. Hekwe omono'og putar a'e miar a'e ma'ea'yr paw a'e pe wà nehe.

- 17 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umuza'aza'ak Enom iziwy kwer a'e miar wanupe ipegegwer imonomo pà pitàitàigatu nehe. A'e pe umumaw putar kwarahy tetea'u wiko pà wà nehe. Nupytu'u kwaw a'e pe wiko re wà nehe.

Zeruzarez tawhu pe har wanurywete àwàm

35 ¹ Ywyxiguhu hurywete putar nehe. Ma'eputyr hezuz putar ywy uxinig ma'e kwer rehe nehe.

- 2 Ywyxiguhu ma'eputyr pupe tynehem mehe uzegar putar urywete haw rupi nehe.

Tupàn umupuràg eteahy kar putar wytyruhu Irimano ywy rehe har ài nehe.

Ma'e itym pyrer hezuz katu i'a katu Karamew wytyr rehe, Xarom ywyàpynaw rehe no. Nezewegatete ma'e itym pyrer hezuz katu putar nehe. I'a katu putar a'e ywyxiguhu rehe nehe no.

Teko paw wexak putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikàgaw wà nehe. Wexak putar ipuràg eteahy haw wà nehe no.

Wexak putar Zanezar uhua'u haw wà nehe.

- 3 Pemukàg pepo ikene'o ma'e nehe. Pemukàg pepenàràg ikàg 'ym ma'e nehe no.

- 4 Peze'eg nezewe uzemumikahy ma'e wanupe nehe. — Pkyze zo nehe. Penurywete nehe, ta'e Tupàn Zanezar wiko xe a'e xe. Ur zanepyro pà a'e. Ur zaneàmàtyry'ymar wanehe uzepyk pà no, peze wanupe nehe.

- 5 Na'e hehàpyhà 'ym ma'e wexak putar wà nehe.

Iapyha 'ym ma'e wenu putar a'e wà nehe no.

- 6 Wata 'ym ma'e oopoor putar wà nehe. Upynyk putar wà nehe no.

Uze'eg 'ym ma'e uzegar putar urywete haw rupi wà nehe.

Ytyzuzàmaw upupur putar ywyxiguhu rehe wà nehe.

Yrykawhu uwyryk putar ywy uxinig ma'e kwer rupi wà nehe no.

- 7 Ywyxig ywyxiguhu rehe har hakuahy ma'e uzeapo putar ypawhu romo nehe.

Heta tetea'u putar ytyzuzàmaw ywy uxinig ma'e kwer rehe wà nehe.

Xo amo miar zo wiko a'e pe ko 'ar rehe wà.

A'e ywyxig rehe hezuz putar wywàrà'n a'e nehe. Hezuz putar ka'api'i popok a'e pe a'e nehe no.

A'e ywy iàkym wewer putar nehe.

- 8 Heta putar pe a'e pe nehe.

— Ikatuahy haw, i'i putar teko a'e pe henoz pà wà nehe.

Ikatu 'ym ma'e nuwata kwaw a'e pe rupi wà nehe.

Tupàn hemiaiuh wiko a'e pe izar romo wà.

Te ma'e ikwaw katu 'ymar upuner putar hupi wata haw rehe

uzeàmim 'ym pà wà nehe.

- 9 Naheta kwaw zàwàruhu iriàw a'e pe rupi wà nehe.

Miar nuwata kwaw oho hupi wà nehe.

Xo ipyro pyrer zo wata putar hupi wà nehe.

- 10 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemipyro kwer uzewyr putar weko haw pe wà nehe.

Uzewyr putar Zeruzarez pe uzegar pà wà nehe.

Wiko putar a'e pe tuweharupi urywete romo wà nehe.

Turywete haw nehe, zemumikahy 'ymaw nehe, wainuinuromo wanuz tuweharupi wà nehe.

Naheta kwaw zemumikahy haw a'e pe nehe. Teko nuzai'o kwaw a'e pe wà nehe.

Axir ywy rehe har ipuràmàtry'yw wer

Zeruzarez pe har wanehe

36 ¹Ezeki Zuta ywy rehe har wanuwihawete romo heko mehe 14 haw kwarahy mehe, Xenakeriw Axir ywy rehe har wanuwihawete uzàmàtry'yw tawhu Zuta ywy rehe har pàrirogawaiha hereko har paw oho a'e wà kury. Upyhyk waneityk pà paw rupi wà. ²A'e re Ariki tawhu pe wiko mehe omono kar zauxiapekwer wanuwihaw Zeruzarez pe a'e kury. Omono kar zauxiapekwer tete'a hupi wà no. — Epytu'u ureàmàtry'yw ire nehe, ere tuwihawete Zeruzarez pe har pe nehe, i'i Xenakeriw tuwihaw pe. Tuwihaw umopytu'u kar wemiruze'eg zauxiapekwer wà, pe pàn imupinaw heta haw pe wà. Yrykaw ypaw tyrapyr har wi 'y herur har uwyryk a'e pe huwake a'e. ³Na'iruz Zuta wanuwihaw uhem tawhu wi huwàxi pà wà kury. Na'aw a'e awa waner xe wà: Eriaki Iwki ta'yr tuwihawete hàpuzuhu rehe uzekaiw ma'e, Xemina tuwihawete ze'eg pape rehe imuapykar, Zuwa Azap ta'yr tuwihawete hemiapo kwer imume'u har. ⁴Tuwihaw Axir parer uze'eg wanupe.

— Peraha ko Axir wanuwihawete ikàg ma'e ize'eg nehe, penuwihawete Ezeki pe nehe. — Mo rehe erezeruzar iko. ⁵Aipo peze'egaw ikàg wera'u hekàgaw wi. Aipo pekwaw wera'u zeàmàtry'ywawhu ihewi. Mo peptywà putar Axir wanuwihawete iàmàtry'yw mehe nehe. ⁶Pezeruzar Ezit ywy rehe har wanehe. — Urepytywà putar a'e wà nehe, peze ihewe. Awa nueraha kwaw kàn uiwyrà pokokaw romo. Upen putar ipo ikutuk pà nehe. Nezewegatete Parao Ezit wanuwihawete nezewo putar peme aze pezeruzar hehe nehe. Na'ikàg kwaw a'e.

Uzewyr putar pekutyr nehe. ⁷— Uruzeruzar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e urezar rehe, aipo peze putar ihewe nehe. — Peityk amogwer Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e imuwete haw paw nehe. Ximuwete Tupàn pitài ma'ea'yr hapu haw rehe nehe, i'i Ezeki teko Zuta ywy rehe har wanupe kwehe mehe. Weityk amogwer ma'ea'yr hapu haw wamumaw pà wà. Weityk amogwer tupàn a'ua'u wamuwete haw wamumaw pà wà no. ⁸Azapokatu putar heze'egaw penehe we tuwihawete her rehe nehe kury. Aze erepuner 2.000 zauxiapekwer wamono'ogaw rehe nehe, amono putar 2.000 kawaru peme ihe nehe no. ⁹Napepuner kwaw Axir wanuwihaw ikàg 'ym ma'e heitykaw rehe. Nezewe rehe we peàro ywyramawa Ezit wanemimur kàrà m peiko. Peàro zauxiapekwer kawaru ku'az har Ezit wanemimur kàrà m pe wà no. ¹⁰— Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e napeptytywà kwaw ureywy heityk mehe a'e, peze ihewe. A'e ae hemur kar xe peàmàtry'yw pà peneityk pà a'e, i'i wanupe.

¹¹Na'e a'e na'iruz awa Eriaki, Xemina, Zuwa her ma'e uze'eg a'e tuwihaw pe wà kury.

— Urezar, eze'eg Aram waze'eg rupi nehe. Urukaw waze'eg ure. Eze'eg zo Emerew waze'eg rupi nehe, ta'e teko pàrirogawaiha apyr har paw uzeapyaka waiko wà xe.

¹²Uwarzar waze'eg wanupe.

— Tuwihawete nahemuze'eg kar kwaw xo peme zo a'e, xo penuwihawete pe zo a'e no. Nan. Aze'eg iteko teko pàrirogaw aiha apyr wapyk ma'e wanupe no. Nan kwehe tete u'u putar wepuxi kwer wà nehe. U'i'u putar uty pupe wà nehe no. Pe'u putar penepuxi kwer wazàwegatete nehe no, i'i wanupe.

¹³Na'e upu'à m uhapukaz pà Emerew waze'eg rupi kury.

— Peinu Axir wanuwihawete ikàg ma'e peme ize'eg awer nehe kury. ¹⁴Nezewe i'i iko peme. — Tuwe Ezeki nahemu'em kwaw peme nehe. Nunper kwaw pepyro haw rehe a'e nehe. ¹⁵Tuwe napemuzeruzar kar kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e rehe nehe.

— Tupàn zanepyro putar nehe, peze zo pezeupe nehe. — Tupàn nuityk kar kwaw tawhu zanereko haw Axir wanupe nehe, peze zo pezeupe nehe. **16** Pezekaiw zo Ezeki rehe nehe. — Pehem tawhu wi pezemono pà ihewe nehe, i'i heruwihawete peme. — Pe'u putar uwà penemitygwer nehe, i'i peme. — Pe'u putar pi penemitygwer nehe no. Pei'u putar 'zygwar peneko awer pe har pupe nehe no, i'i peme. **17** Tuwihawete peneraha putar amo wyy peywy zàwenugar pe nehe. Heta uwà tyw a'e wyy rehe. Heta win no. Heta arozràn tpy'ak iapo pyr no. Pe'u ma'e peko parer ko 'ar rehe. Tuwihawete iziwy rehe pehem mehe pe'u putar a'e pe har nehe. **18** Pemuwemu'em kar zo Ezeki pezeupe nehe. — Tupàn pepyro putar nehe, i'i mua'u peme. — Aipo tupàn amo ae wyy rehe har upuner wemiaiuhu wapyro haw rehe Axir wanuwihawete wi wà. Nan. **19** Ma'e pe hekon tupàn ua'u Amat wazar kury. Ma'e pe hekon Arapaz wazar. Ma'e pe wanekon Xeparai wazar tupàn ua'u wà. Aipo upyro umuwete har ihewi wà. **20** Ma'e 'ar mehe tupàn a'e wyy paw wazar upyro umuwete har ureruwihawete wi wà. Nupuner kwaw wà. Hezar weityk wazar paw rupi a'e wà. A'e rupi apuranu penehe kury. Aipo Tupàn pezar upuner Zeruzarez ipyro haw rehe heruwihawete wi nehe. Nupuner kwaw nehe, i'i a'e tuwihaw a'e na'iruz Ezeki ze'eg herur har wanupe.

21 Teko nuze'eg kwaw ize'eg henu mehe wà, ta'e Ezeki numuze'eg kar kwaw a'e wà xe. Ni pitài ze'eg numume'u kwaw wà. **22** Na'e a'e na'iruz awa umu'i ukamir wà kury, uzemumikahy haw hexak kar pà wà kury. Oho tuwihawete Ezeki pe a'e tuwihawete ize'eg awer imume'u pà izupe wà kury.

**Tuwihawete wenz Izai
pureruze'egaw izupe a'e kury**

37 ¹Tuwihawete Ezeki wenu ize'eg awer imume'u mehe, Umu'i ukamir a'e no. Umunehew pàn iànàm ma'e ma'eryu iapo pyr uzehe no. Oho Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ràpuzuhu pe kury. **2** Uze'eg amo

awa wanupe: Eriaki wàpuzuhu rehe uzekaiw ma'e pe, Xemina tuwihawete ze'eg pape rehe imuapykar pe no, xaxeto tua'uhez wera'u ma'e wanupe no. — Peze'eg peho Tupàn ze'eg imume'u har Izai Amoz ta'yr her ma'e pe nehe, i'i wanupe. A'e awa umunehew pàn iànàm ma'e uzehe a'e wà no. **3** — Pemume'u ko ze'eg peho Izai pe nehe, i'i wanupe. — Kutàri uzeapo putar 'ar ma'erahy ipuraraw paw a'e nehe. Uzeyyk waiko zanerehe wà. Zanemaranugar. Zaiko kuzà imemyrahy ma'e ikàg 'ym ma'e ài. Nupuner kwaw umemyr heitykaw rehe. **4** Axir wanuwihawete umur kar zauxiapekwer wanuwihaw zanewe Tupàn Wiko Ma'e rehe imuze'eg zemueteahy kar pà izupe. Tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar wenu ize'eg zemueteahy haw nehe. Eze'eg Tupàn pe teko zaneànàm wikuwe wiwi ma'e wanehe nehe, ere izupe nehe, i'i tuwihawete a'e awa wanupe.

5 Izai wenu Ezeki ze'eg awer imume'u mehe a'e. **6** Omono kar ko ize'eg awer iwazar haw tuwihawete pe. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg kwez nezewe newe kury. Tuwe Axir nanemukuhemahy kwaw wà nehe. Uze'eg nezewe newe wà. — Tupàn nupuner kwaw pepyro haw rehe, i'i peme wà. Pezekaiw zo ize'eg rehe nehe. **7** Tupàn wenu kar putar amo ze'eg Axir wanuwihawete pe nehe. Henu mehe uzewyr putar weko haw pe nehe. Tupàn uzuka kar putar Axir wanuwihawete a'e pe nehe, peze Ezeki pe nehe, i'i Izai awa wanupe.

**Axir wyy rehe har ipuràmàtry'ym wer wi
Zeruzarez pe har wanehe wà**

8 Axir wanuwihawete weraha zauxiapekwer Araki tawhu wi Irimina tawhu iàmàtry'ym pà wà. Tuwihaw ize'eg heraha har ukwaw iho awer. A'e rupi oho Irimina pe izupe uze'eg pà. **9** Amo uze'eg Axir wanuwihawete pe wà. — Zauxiapekwer Ezit rehe har ur waiko neàmàtry'ym pà wà. Xirak Exio parer wiko wanuwihaw romo, i'i izupe wà. A'e rupi omono kar uze'eg pape rehe

imuapyk pyrer Ezeki Zuta wanuwihawete pe kury. **10** Nezewe i'i a'e pape. — Tupàn nezar neremiruzar a'e, umume'u Zeruzarez hepo pe i'ar 'ym àwàm newe a'e. Hemu'em iko newe. Ezeruzar zo ize'eg rehe nehe. **11** Aze hepurumumaw wer amo ywy rehe ihe, azapo kar iaiw ma'e a'e ywy rehe har wanupe ihe. Aipo amo umume'u heremiapo kwer newe wà. Aipo erepuner hepo wi nehem haw rehe nehe. **12** Heipy umumaw tawhu wà. Na'aw tawhu waner xe wà: Kozà, Àrà, Hezep. Uzuka teko En ywy rehe har Teraxa pe wiko ma'e wà no. Ni amo tupàn a'e teko wazar nupuner kwaw wapyro haw rehe wà. **13** Nema'enukwaw wanuwihawete wanehe. Hamat pe har wanuwihawete, Arapaz pe har wanuwihawete, Xepawai pe har wanuwihawete, Ena pe har wanuwihawete. Iwa pe har wanuwihawete, ma'e pe wanekon ko 'ar rehe wà kury. Azuka paw ihe wà, i'i upape Ezeki pe imono kar pà.

14 Heraha har weraha Ezeki pe. Umugeta a'e. Na'e oho Tupàn Hàpuzuhu pe. Omono a'e pape a'e pe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo kury. **15** Uze'eg nezewe Tupàn pe kury:

16 — O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar Ikàg Wera'u ma'e. Ereyk in nerenaw rehe. Kerumin wa'aromo hin. Xo ne zo ereiko Tupàn urezar romo. Ereiko tuwihaw ywy nà'nànar waneruze'egar romo. Erezapo ywak. Erezapo ywy no. **17** O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. Eme'e urewe uzeapo ma'e rehe nehe. Einu Xenakeriw ize'eg nehe. Uze'eg zemueteahy iko nerehe. Tupàn wikuwe ma'e romo ereiko. **18** Ure paw urukwaw ko ma'e, O Tupàn. Axir wanuwihawete umumaw tuwihawete tetea'u wà. Umuaiw tuwe waiwy wà. **19** Umunyk tata watupàn a'ua'u wanehe wanapy pà wà no. Nuiko kwaw tupànete romo wà. Tupàn ua'u wanagapaw ywya iapo pyrer ita iapo pyrer romo wanekon wà. Teko uzapo opo pupe wà. **20** O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e urezar. Urepyro pe Axir wanuwi nehe kury. Nezewe mehe teko ywy nà'nànar

ukwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo nereko haw wà nehe, i'i izupe.

Izai omono kar uze'eg tuwihawete Ezeki pe kury

21 Na'e Izai omono kar uze'eg tuwihawete Ezeki pe kury. — Aze'eg kwez Tupàn pe ihe. **22** Uwazar heze'eg ihewe kury. Na'aw ize'eg xe. — Zeruzarez tawhu pe har upuka waiko nerehe uze'eg urywahyahy pà wà, Xenakeriw. **23** Mo rehe ereze'eg zemueteahy. Mo rehe ereze'eg urywahyahy. Herehe ereze'eg nezewe. Aiko Tupàn Ikatuahy Ma'e Izaew wazar romo ihe. **24** Eremur kar tuwihaw nerehe we har ihewe wamuze'eg kar pà wà. Umume'u ywramawa zeàmàtyry'ymawhu rehe har waneta tetea'u haw. Umume'u ywytyruhu iaiha wera'u ma'e Irimano rehe har neremipyhyk kwer ihewe wà. — Amonohok ywyràkàxigyw iaiha wera'u ma'e ihe, ere ihewe. Amonohok ywya xipere her ma'e iaiha wera'u ma'e ihe no, ere ihewe. Ahem ywy muitea'u wera'u ma'e ka'aete hereko har pe ihe, ere ihewe. **25** Azapo 'zyzgywar amo ae ywy rehe ihe, ere ihewe. Ai'u 'y a'e 'zyzgywar wi arer pupe ihe, ere ihewe. — Zauxiapkwer heremiruze'eg wapy umuxinig kar Niru yrykawhu a'e wà, ere ihewe.

26 Ihe Tupàn ihe, ihe ae amume'u ko ma'e uzeapo ma'e ràm paw hezeupe kwehe mehe ihe. Amuzeapo kar hereko ko 'ar rehe ihe kury. Amono nepuner haw newe. A'e rupi erepuner tawhu pàrirogawaiha hereko har heitykaw rehe. Uzeapo tàpuz ikaika pyrer ywytyr romo iapo pyrer romo wà. **27** Azapo kar a'e ma'e paw ihe. A'e rupi a'e tawhu pe har wakàgaw upaw. Wiko ukyze ma'e romo wà. Imanugar wà. Nuzawy kwaw ka'api'i kaiwer pe har wà. Nuzawy kwaw ka'akyr wà. Nuzawy kwaw ka'akyr tàpuz 'aromo hezuz ma'e wà. Ywytu haku ma'e kwarahy hemaw wi tur mehe uxinig a'e ka'a paw a'e. Nezewegatete a'e teko nerenataromo har wà.

28 Urukaww katu ihe. Akwaw neremiapo ràm paw. Akwaw neho àwàm paw. Akwaw herehe neakatuwawahy 'ymaw ihe no.

29 Akwaw newe hekatu 'ymaw. Akwaw nereko wera'u haw no. Amono putar iapu'a ma'e nexi rehe nehe. Amono putar amo nemupytu'u kar haw nezuru pupe nehe. Urumuzewyr kar putar pe nezur awer rupi ihe nehe, i'i Tupàn, ere Xenakeriw pe nehe, i'i Izai Ezeki pe.

30 Na'e uze'eg wi Izai tuwihawete Ezeki pe kury.

— Ko ma'e wexak kar putar uzeapo ma'e ràm newe nehe: Ko kwarahy rehe nehe, kwezomo kwarahy mehe nehe no, pe'u putar xo hezuz e ma'e zo nehe. Nape'u kwaw penemitygwer i'a kwer nehe. A'e kwarahy ipaw ire pepuner arozràn itymaw rehe nehe. Pepo'o putar nehe. Pezutym uwà tyw nehe no. Pe'u putar i'a kwer nehe. **31** Teko Zuta ywy rehe har umàno 'ym ma'e kwer hezuz putar wapo ywypahy wà nehe. I'a putar wà nehe. **32** Heta putar teko Zeruzarez tawhu pe wà nehe. Heta putar teko Xiàw ywytyr rehe wà nehe. Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ikàg Wera'u ma'e umume'u a'e ma'e izeapo àwàm a'e xe.

33 Amo ae ze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u iko Axir wanuwihawete rehe.

— Nuixe kwaw 'aw tawhu pupe nehe. Nomomor kwaw ni pitài u'yw ikutyre nehe. Ni pitài zauxiapekwer uzemimaw hereko har nuhem kwaw tawhu huwake a'e wà nehe. Zauxiapekwer nuzapo kwaw uzeupir haw pàrirogaw aihà rehe wà nehe. **34** Axir wanuwihawete uzewyr putar pe ur awer rupi katete nehe, 'aw tawhu pupe wixe 'ym pà nehe. **35** Apyro putar 'aw tawhu nehe, hehe hezekaiw pà nehe, ta'e Axir wanuwihawete uze'eg urywahyahy herehe a'e xe. Kwehe mehe amume'u hehe hezekaiw pàwàm tuwihawete Tawi pe no. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e amume'u ko ze'eg kwez ihe kury, i'i Tupàn newe a'e, i'i Izai tuwihawete Ezeki pe.

36 Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e heko haw pe har oho zauxiapekwer Axir waker haw pe a'e kury. Uzuka 185.000 zauxiapekwer a'e pe wà. Iku'em mehe umàno

'ym ma'e kwer wexak umàno ma'e kwer wanetekwer wà. **37** Na'e Xenakeriw Axir wanuwihawete uhem oho a'e wi kury. Tuwihawete uzewyr weko haw Nin her ma'e pe. Upyta a'e pe. **38** Amo 'ar mehe oho uzar Nirok her ma'e imuwete pà hàpuzuhu pe. Heta mokoz ta'yr izupe wà. Anaramerek, Xarezer, waner romo wà. Nirok imuawete mehe uzuka u oho utakihepuku pupe wà. Na'e uzàwehem oho Ararat ywy kutyr wà. Amo ta'yr Ezar-Anom her ma'e uzeapo tuwihawete romo hekuzaromo a'e kury.

Tupàn umukatu tuwihawete Ezeki a'e

38 ¹A'e kwarahy imumaw mehe tuwihawete Ezeki ima'eahy. Umàno tària'i. Tupàn ze'eg imume'u har Izai Amoz ta'yr oho hexak pà. Uze'eg izupe,

— Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg nezewe newe. — Emuàgà'ym nema'e nehe, ta'e nanekatu kwaw nehe xe. Ezemuàgà'ym nemàno àwàm rehe nehe, i'i iko newe, i'i Izai izupe.

2 A'e mehe Ezeki uwak ywyok kutyr Tupàn pe uze'eg pà kury.

3 — O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, nema'enukwaw hereko awer rehe nehe. Apureruze'egatu neze'eg heruzar pà ihe. Tuweharupi aruzar katu tuwe neze'eg ihe. Tuweharupi azapo neremiapo putar haw no, i'i izupe.

Na'e uzaio'ahy kury.

4 Na'e Tupàn umuzewyr kar Izai Ezeki pe kury. **5** — Eze'eg nezewe izupe nehe, i'i izupe.

— Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e neràmuz Tawi izar ihe, ainu ihewe neze'eg mehe ihe kury. Aexak nerehay kwer no. Amumaw kar putar amo 15 kwarahy newe nemuigo kar pà ihe nehe. **6** Ururopyro putar Axir wanuwihawete wi ihe nehe. Apyro putar 'aw tawhu izuwi ihe nehe no, ere izupe nehe, i'i Tupàn Izai pe. **7** Uwazar Izai ze'eg izupe.

— Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo putar ma'e newe nehe. Nezewe mehe erekwaw putar hemimume'u kwer iapo àwàm nehe. **8** Kwehe mehe tuwihawete Akaz uzapo amo myromyrogaw a'e. Umuzewyr kar putar

Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e i'äg a'e nehe,
10 ipyrogaw wamim wi kar pà izupe a'e
nehe, i'i Izai tuwihawete pe.

Umuzewyr kar i'äg uze'eg rupi katete 10
ipyrogaw wamim kar pà izupe.

⁹ Tuwihawete Ezeki ikatu re umuzàg ko
zegar haw Tupàn ikatu haw rehe:

10 — Àmàno putar hetua'uhez 'ym mehe
we ihe nehe, a'e hezeupe.

— Ko 'ar henataromo apyta putar
umàno ma'e kwer waneta haw
pe nehe, a'e hezeupe.

11 — Naexak pixik kwaw Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e
herekuwe mehe nehe, a'e hezeupe.

— Naexak pixik kwaw amo teko
ihe wà nehe, a'e hezeupe.

12 Umuaikwera'i kar hereku
haw imumaw pà a'e.

Nuzawy kwaw àràpuhàràn
mono'ogar wanàpuzràn.
Na'arewahy umuezyw imukanaw
pà imuàgà'ym pà muite heraha
pà wà, a'e hezeupe.

Kamir iapo har omonohok pàn
ipehegwer a'e. Hereko haw nuzawy
kwaw pàn ipehegwer, a'e hezeupe.

— Tupàn hemumaw putar
na'arewahy kury, a'e hezeupe
'aromo ihe, pyhaw ihe no.

13 Amumaw pytan gatu herahy
haw rehe, hehapukaz pà.

Aze mo zàwàruhu iriàw ukauka
hekàgwer iko a'e, a'e mehe mo
hahy mo nezewe ihewe.

'Aromo pyhaw, — Tupàn hemumaw
putar nehe, a'e hezeupe.

14 Hekuhema'i wiriri ài.
Hekuhem pyku'i ài.

Hereha ikene'o, ta'e amumaw 'ar
tetea'u ywak rehe heme'e pà
heker 'ym pà ihe xe.

O hezar, apuraraw ma'erahy tekoko
ihe. Hepyro pe nehe, a'e izupe.

15 Napuner kwaw Tupàn pe heza'i'o pà.
A'e ae hemuma'eahy kar a'e.

Napuner kwaw heker haw rehe
ta'e azemumikahy ihe xe.

16 O hezar, uruikuwe ure,
ta'e erezapo ma'e urewe ne xe.

Aikuwe ihe no, ta'e erezapo
ma'e ihewe ne xe.

Emur neruhàgaw ihewe nehe.

Nezewe mehe namàno kwaw nehe.

17 Erepuraraw kar ma'erahy ihewe
hemukatu pà ne.

Akwaw neremiapo kwer.

Nezewe rehe we hepyro

pe hemàno haw wi,

ta'e eremunàn heremiapo kwer ikatu
'ym ma'e paw ihewi ne xe.

18 Umàno ma'e kwer waneta haw pe har
numume'u kwaw neremiapo kwer
ikatu haw wà.

Ni amo numume'u kwaw nerer
ikatu haw wà.

A'e pe har nuzeruzar kwaw puruwi
netyryk 'ymaw rehe wà.

19 Wikuwe ma'e umume'u nekatu
haw wà.

Amume'u nekatu haw teko

wazàwegatete ihe kury.

— Teko paw upuner Tupàn rehe
uzeruzar haw rehe wà,

i'i awa wa'yr wanupe wà.

20 Hepyro pe, o Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e.

A'e rupi urumupu putar urewioràwiràn
ure nehe. Urumuzàg putar nekatu

haw rehe zegar haw nehe no.

Urumumaw urereko haw paw
neràpuzuhu pupe nekatu haw
imume'u pà ure nehe.

21 Na'e Izai uze'eg tuwihawete rehe uzekaiv
ma'e wanupe kury.

— Pemono pi 'a kwer imuku'i pyrer
tuwihawete iperew rehe nehe. Ikatu putar
nehe, i'i wanupe.

22 Upuranu tuwihawete Ezeki hehe.

— Ma'e uzeapo putar Tupàn Hàpuzuhu pe
heho àwàm hexak kar pà ihewe nehe, i'i
izupe.

**Mawiron ywy rehe har
wanuwihawete omono kar**

uze'eg pape rehe imuapyk pyrer Ezeki pe

39 ¹A'e 'ar rehe Mawiron wanuwihawete Meronak-Màràrà, Màràrà ta'yr, ukwaw tuwihawete Ezeki ima'eahy awer a'e. Ukwaw imukatu awer no. A'e rupi omono kar uze'eg pape rehe imuapyk pyrer izupe. Omono kar amo ma'e imono e pyr izupe no. ²Ezeki umuixe katu kar a'e pape herur har wà. Wexak kar wemetarer paw wanupe, itaxig parat paw, itazu or paw no, taz zàwenugar paw, kàpuhàg paw no, takihepuku paw, purukutukaw paw no. Wexak kar wàpuzuhu pe har paw a'e awa wanupe. Naheta kwaw hexak kar pyr 'ym wà. ³Na'e Tupàn ze'eg imume'u har Izai uze'eg oho izupe kury.

— Ma'e wi wanur ko awa wà. Ma'in newe wà, i'i izupe.

Uwazar Ezeki ize'eg izupe.

— Ur ywy muitea'u har wi wà. Mawiron wi wanur wà.

⁴— Ma'e wexak neràpuzuhu pupe wà, i'i Izai tuwihawete pe.

— Wexak ma'e paw rupi wà. Naheta kwaw ma'e heràpuzuhu pe har heremixak kar 'ym, i'i izupe.

⁵Na'e uze'eg Izai tuwihawete pe kury.

— Nezewe uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ikàg Wera'u ma'e a'e. ⁶Uhem putar amo 'ar nehe. A'e 'ar mehe ma'e neràpuzuhu pe har a'e wà nehe, neipy wanemimono'og kwer a'e wà nehe, paw rupi zauxiapekwer weraha putar Mawiron pe a'e wà nehe. Nupyta kwaw ni pitài ma'e xe nehe. ⁷Weraha putar amo pena'yr imunehew pyr romo wà nehe no. Uzapo putar amo ma'e pena'yr pe wà nehe. A'e re pena'yr nupuner kwaw wa'yr haw rehe wà nehe. Uma'ereko putar Mawiron wanuwihawete hàpuzuhu pe wà nehe, i'i Izai tuwihawete pe.

⁸Wenu Ezeki Izai ze'eg. — Herekuwe mehe we a'e zauxiapekwer nur kwaw heàmàtry'ym pà heremiaihu wàmàtry'ym

pà a'e wà nehe, i'i uzeupe. A'e rupi uze'eg nezewe Izai pe kury.

— Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg ihewe neremimur kwer ikatu a'e, i'i izupe.

Tupàn umurywete kar wemiaihu a'e wà

40 ¹Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar uze'eg nezewe.

— Pemurywete kar heremiaihu pe wà nehe. Pemupytu'u kar wazemumikahy re pe wà nehe.

²Peme'egatu Zeruzarez tawhu pe har wanupe nehe.

— Upaw pemunehew paw kwez kury, peze wanupe nehe.

— Tupàn umunàn penemiapo kwer ikatu 'ym ma'e kwez pewi kury, peze wanupe nehe.

Azepyk wanehe kokoz haw wanemiapo kwer hekuzaromo, i'i Tupàn.

³Amo uhapukaz iko.

— Pemuàgà'ym amo pe ywyxiguu rehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe.

Pezapo pe hy'ygatu ma'e zanezar iho àwàm romo nehe.

⁴Umynehem putar ywyàpyznaw ywy pupe wà nehe.

Umumew putar ywytyr wà nehe no.

Ywy iaiha ma'e uzemumew putar nehe. Ywy ipew ma'e uzeupir putar uzemuhym pà nehe no.

Ywy wytyruhu hereko har uzeapo putar ihym ma'e romo nehe.

⁵Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wexak kar putar ukàgaw upuràgaw a'e nehe.

Teko paw wexak putar wà nehe.

Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ae umume'u a'e ma'e iapo àwàm a'e.

⁶Tupàn uze'eg nezewe.

— Emume'u ko ze'eg nehe, i'i.

— Ma'e ze'eg amume'u putar nehe, a'e izupe hehe hepuranu pà.

— Teko paw nuzawy kwaw ka'api'i ko pe har wà.

- Wakàgaw nuzawy kwaw ma'eputyr kaiwer pe har ikàgaw.
- 7 Ka'api'i uxinig ma'e kwer a'e, ma'e putyr no, aze Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upy wanehe, u'ar a'e. Azeharomoete teko nuzawy kwaw ka'api'i wà. Aze Tupàn uzepek wanehe, wakàgaw uhem wanuwi.
- 8 Uxinig ka'a kyr. Iputyr u'ar. Nezewe rehe we Tupàn ze'eg nupaw pixik kwaw nehe, ere purupe nehe, i'i ihewe.
- 9 Ne Zeruzarez tawhu pe uzeapo ma'e kwer ikatu ma'e imume'u har ne, ezeupir eho amo wytyr iaiha ma'e rehe nehe. Ne Xiàw pe ikatu ma'e uzeapo ma'e kwer imume'u har ne, eze'eg wahy har rupi imume'u mehe nehe. Eze'eg tawhu Zuta ywy rehe har wanupe nekyze 'ym pà nehe. Eze'eg wahy har rupi. — Tupàn pezar uhem iko a'e, ere wanupe nehe.
- 10 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar ur iko ukàg romo a'e. Uzywa pureityk ma'e pupe umumaw putar wàmàtyry'ymar a'e wà nehe. Werur putar teko wemipyro kwer uzeupi tur mehe wà nehe.
- 11 Àràpuhàràn mono'ogar uzekaiw katu weimaw wanehe. Nezewegatete Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzekaiw katu putar wemialihu wanehe nehe. Omono'og putar àràpuhàràna'yr uzywa rehe upuxi'a huwake wà nehe. Weraha katu àràpuhàràn hawitu ma'e umemyr wamukamu har wà nehe no.

Tupàn ikàg wera'u ma'e Izaew wazar

- 12 Mo upapar 'y yryhu pe har opo pupe wà. Ni amo wà.

- Mo wexak ywak uhua'u haw ukwà pupe wà. Ni amo wà. Mo upapar ywy ywy nànanar heta haw kawaw pupe wà. Ni amo wà. Mo upapar wytyruhu wà, mo upapar wytyr wà, puhuz haw hagapaw pupe wà. Ni amo wà.
- 13 Mo upuner Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ima'enukwaw paw ikwaw paw rehe wà. Ni amo wà. Mo upuner Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e heruze'egaw rehe wà. Ni amo wà.
- 14 Mo umu'e ma'e rehe wà. Mo umume'u purumu'e haw izupe wà. Ni amo wà. Mo umu'e teko waneruze'egatu haw rehe wà. Mo ipurumu'e wer hehe amo ma'e rehe wà. Mo ukwaw kar ma'e kwaw par romo heko àwàm izupe wà.
- 15 Ywy paw nuzawy kwaw 'y pitài tykyr haw y'a pupe har Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe wà. Nuzawy kwaw pitài ywy iku'i kwer puhuz haw hagapaw rehe har izupe. Weraha yrypypo'o multe har opo pe pitài ywyxig imuku'i pyrer ài.
- 16 Irimano ywy rehe ma'ea'yr paw nuhyk kwaw izuka pyràm romo Tupàn henataromo wà. Ta'e ikatuahy a'e xe. Ywrya a'e ywy rehe har paw nuhyk kwaw zepe'aw romo a'e tata pe no.
- 17 Ywy paw nuzawy kwaw pixika'i ma'e izupe wà. Henataromo nahekuzar pixik kwaw wà.
- 18 Mo ikàg Tupàn ài wà. Mo wiko izàwe wà. Ni amo wà.
- 19 Nuiko kwaw ma'eragapaw awa hemiapo kwer zàwe a'e. Ma'eragapaw iapo har upeao wemiapo kwer or pupe wà. Uzapo parat ipuràg ma'e romo a'e wà. Upyupyk a'e ma'eragapaw ipuràg ma'e parat iapo pyrer pupe wà.

- 20 Aze amo hemetarer nuhyk kwaw parat hekuzaromo nehe, aze ru'u or hekuzaromo nehe, a'e teko ume'eg kar ywyrá ikatu ma'e. Wekar iapo har ikwaw katu har. Uzapo kar ma'eragapaw izupe. A'e ma'eragapaw upyta katu wenaw rehe a'e.
- 21 Aipo napekwaw kwaw ko ma'e. Aipo ni amo numume'u kwaw peme wà. Kwehe ni amo numume'u kwaw ywy iapo awer peme wà, numume'u kwaw ywy iapo arer peme wà.
- 22 Ma'e paw iapo har wapyk wenaw rehe ywate a'e. Muite ywy wi a'e. A'e rupi teko nuzawy kwaw tahyw izupe wà. A'e ae upupirar ywak pànuhu ài. Umuàgà'ym tàpuzràn ài weko àwàm romo.
- 23 A'e ae weityk tuwihawete ikàg ma'e wà. A'e ae umumaw tuwihaw upuner ma'e wakàgaw.
- 24 A'e tuwihaw nuzawy kwaw ma'e hezuz romo ma'e kwer wà. Pixika'i wanapo. Aze Tupàn upyтуhem wanehe, uxinig wà. Ywyту weraha muite ka'a ruwer uxinig ma'e ài wà.
- 25 Mo ikàg Tupàn Ikatuahy Ma'e ài wà. Mo wiko izàwe wà.
- 26 Peme'e ywate zahytata wanexak pà nehe. Mo uzapo wà. A'e ae umuata kar zahytata ywak rehe zauxiapekwer wazàwe wà. Ukwaw waneta haw. Ukwaw waner pitàitàigatu no. Ukwaw waner paw rupi wà. Ikàgaw uhua'u. Ipuner haw uhua'u. A'e rupi zahytata paw uwazar ize'eg izupe wà.

Tupàn umukàg kar ikàg 'ym ma'e wà

- 27 Teko Izaew izuapyapyr wà: màràzàwe tuwe peze'eg pezemumikahy haw rupi. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nuzekaiw kwaw zanerehe, peze peiko. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nume'e kwaw zanereko haw rehe, peze peiko. Màràzàwe tuwe peze'eg nezewe.
- 28 Aipo napekwaw kwaw ko ma'e. Aipo ni amo numume'u kwaw peme wà. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo ywy paw a'e. Tuweharupi upureruze'eg a'e no. Na'ikene'o kwaw. Nuiko pixik kwaw ikene'o ma'e romo. Ni amo nupuner kwaw ima'ekwaw paw uhua'u haw ikwaw paw rehe wà.
- 29 Omono ukàgaw ikene'o ma'e wanupe. Umukàg kar ikàg 'ym ma'e ukàgaw pupe wà.
- 30 Te kwàkwàmo ikene'o wà. Uzeyyapi u'ar pà wà.
- 31 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e rehe uzeruzar ma'e ikàg wi wi tuweharupi wà. Uwewe ywate wiràhu ài wà. Uzàn ukàgaw heityk 'ym pà wà. Wata ukene'o 'ym pà wà.

Tupàn umume'u Izaew wapyro haw wanupe

- 41** ¹ Nezewe uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. — Teko ywy muite har rehe har wà, Pepyту'u peze'eg ire. Pezeapyaka katu nehe. Pemupyahu pekàgaw nehe. Pezur penemiapo kwer ikatu ma'e imume'u àwàm rehe pezemuàgà'ym pà nehe. Zazemono'og nehe. — Mo ikatu, za'e putar zanezehezehe zanepuranu pà nehe.

- 2 Tuwihawete kwarahy ihemaw kutyr har weityk amogwer tuwihawete paw rupi a'e wà.
Mo werur a'e tuwihawete xe.
Mo weityk kar ywy paw izupe wà.
Mo uzuka kar tuwihawete izupe wà.
Umuigo kar a'e tuwihawete ywy imuku'i pyrer romo utakihepuku pupe u'yw pupe wà.
Umuzàwehem kar ka'a ruwer uxinig ma'e ywytu hemiraha ài wà.
- 3 Oho wanaikweromo ukyze 'ym pà.
Zànetea'u a'e, a'e rupi ipy nupyrog ma'e ài kwaw ywy rehe.
- 4 Mo umume'u ko ma'e uzeapo ma'e ràmm paw a'e. Mo uzapo kar paw rupi a'e.
Mo umuzeapo kar ma'e ywy rehe 'ar izyzy henataromo.
Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ihe.
Aiko xe izyzy mehe ma'e paw iapo 'ym mehe we ihe.
Aiko putar xe ma'e paw ipaw ire nehe no, i'i Tupàn.
- 5 Teko ywy multe har wexak ma'e izeapo mehe wà.
Teko ywy nànànar uryryryryz ukyze pà wà.
A'e rupi ur xe uzemomo'og pà wà.
- 6 Ma'e hagapaw iapo har uzeptywàtywà wà.
Pitàitàigatu uzeagaw uzehe we har imurywete kar pà wà.
- 7 Ywya ikixi har umurywete kar or imuapu'a har,
itaper inupà haw pupe inupà har a'e, uze'egatu tupàn a'ua'u imuhykar pe a'e.
— Ikatauhy neremiapo kwer, i'i izupe.
Umupu'agatu kar tupàn a'ua'u wanagapaw wapu'am àwàm pe itaxu pupe wà. Nezewe mehe nu'ar kwaw upu'amaw wi wà nehe.
- 8 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg teko Izaew wanupe.
— Peiko heremiruze'eg romo.
Peiko heremixamixak kwer romo.

- Àmàràaw hemyrypar izuapyapyp romo peiko.
- 9 Apuerur ywy iahtkaw rehe har wi ihe.
Apuerur ywy multe wera'u ma'e wi.
— Peiko heremiruze'eg romo, a'e peme.
Apuxaexak ihe. Napuityk pixik kwaw.
- 10 Pkyze zo nehe ta'e aiko pepyr ihe xe.
Pkyze wera'u zo nehe,
ta'e aiko pezar romo ihe xe.
Amono hekàgaw peme peptywà wà.
Apupyro ikatu 'ymaw wi hepo ikàg ma'e pupe.
- 11 Aityk putar peàmàtry'ymar paw rupi ihe wà nehe.
Amuigo kar putar ikàg 'ym ma'e romo ihe wà nehe.
Peàmàtry'ymar paw amumaw putar ihe wà nehe.
Umàno putar upaw rupi wà nehe.
- 12 Aze pekar peàmàtry'ymar pe wà nehe, napexak kwaw pe wà nehe,
ta'e ukàzym putar upaw rupi wà nehe xe.
- 13 Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pezar romo ihe.
Apupyhyk pepo rehe peme heze'eg pà.
— Pkyze zo nehe, ta'e apupytywà putar ihe nehe xe, a'e peme.
- 14 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg wemiaiuhu wanupe.
— Napaneta tetea'u kwaw. Napekàg kwaw.
Nezewe rehe we pekyze zo nehe, ta'e ihe Tupàn Izaew wazar Ikatauhy Ma'e ihe xe,
aiko pepyro har romo ihe xe.
Apupyro putar ikatu 'ymaw wi nehe.
- 15 Apumuigo kar putar arozràn iapirer henuhemaw ài nehe.
Penàz zàwenugar ipyahu ma'e haime katu takihe ài.
Peho putar ywytyr wanehe nehe.
Ywytyr uzeapo putar ywy imuku'i pyrer romo wà nehe.
Ywytyruhu uzeapo putar ka'a ruwer uxinig ma'e zàwenugar romo wà nehe.

- 16 Pemomor putar ywate pe nehe.
Ywytu weraha putar wà nehe.
Ywytu ikàg werà'u ma'e
umuhàmuhàz putar wà nehe.
Na'e penurywete putar nehe, ta'e ihe
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aiko
pezar romo ihe xe.
Hemuwete katu putar pe nehe.
Aiko Tupàn Izaew wazar Ikatauhy
Ma'e romo ihe.
- 17 Amo 'ar mehe heremaiihu
nahemetarer katu kwaw wà nehe.
Nuhyk kwaw wanemi'u wanupe nehe.
Wekar putar 'y oho wà nehe.
Nuexak kwaw wà nehe.
Wazuru uxinig putar waiwez
mehe wà nehe.
A'e 'ar mehe ihe Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e azekaiw putar wanehe
ihe nehe.
Ihe Tupàn Izaew wazar natryk
kwaw wanuwu ihe nehe.
- 18 Amuyryk kar putar ytyzuzàmaw
ywyàpyznaw uxinig ma'e wanehe
ihe nehe.
Amuyryk kar putar yrykawhu
ywytyruhu ka'a heta 'ymaw
rehe ihe nehe no.
Azapo putar ywyxiguhu ypawhu
romo nehe.
Azapo putar 'lyzygwar tetea'u ywy
uxinig ma'e rehe ihe wà nehe no.
- 19 Azutyim putar ywyrà tetea'u
ywyxiguhu rehe ihe wà nehe:
Ywyràkàxigyw, ywyrà akaz her ma'e,
ywyrà muruta her ma'e, uri 'yw.
Ywy uxinig ma'e rehe amuezuz kar
putar ywyrà pin her ma'e wà nehe,
zimiho her ma'e wainuromo wà nehe,
xip her ma'e wainuromo wà nehe no.
- 20 Teko paw wexak putar uzeapo
ma'e kwer a'e wà nehe.
Ukwaw putar Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e a'e ma'e paw iapo har
romo hereko haw a'e wà nehe.
Teko paw ima'enukwaw katu
putar wà nehe.

— Tupàn Ikatauhy Ma'e Izaew wazar
uzapo a'e ma'e paw a'e, i'i putar
uzeupeupe wà nehe, i'i Tupàn uzeupe.

Tupàn uze'eg tupàn a'ua'u wanehe

- 21 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
Izaew wazar uze'eg kury.
— Tupàn ywy nànànar wazar wà,
pezur penemimutar imume'u
pà nehe.
Pemume'u penemiapo kwer nehe.
- 22 Pezur uzeapo ma'e ràm imume'u
pà urewe nehe.
Pemume'u katu uzeapo ma'e ràm
penemimume'u kwer kwehe arer
nehe no.
Nezewe mehe urukwaw putar
pekàgaw nehe. — Aipo uzeapo
tuwe ma'e peze'eg awer rupi, uru'e
putar peme nehe.
Pemume'u ma'e uzeapo ma'e ràm nehe.
A'e mehe urexak putar nehe,
aze uzeapo tuwe a'e ma'e nehe.
- 23 Pemume'u ma'e uzeapo ma'e ràm
ko 'ar henataromo àràm nehe.
Nezewe mehe urukwaw putar
tupànete romo peneko haw nehe.
Pezapo penemimutar ikatu ma'e nehe.
Aze ru'u, pezapò penemimutar ikatu
'ym ma'e nehe.
Nezewe mehe urukyze putar
tuwe pewi nehe.
- 24 Azeharomoete napeiko kwaw
ikàg ma'e romo.
Napepuner kwaw ma'e iapo haw rehe.
Naheakatuwawahy kwaw pemuwete
har wanehe ihe.
- 25 Ihe ainoz amo awa kwarahy ihemaw
kutyr har rehe har ihe.
Uzeruzar herehe a'e.
Ur putar kwarahy heixe haw awyze
har wi nehe, wàmàtyry'ymar
wàmàtyry'ym pà nehe.
Upyrog tuwihawete wanehe a'e.
Nuzawy kwaw to'om izupe wà.
Zapepo iapo har upyropyrog
ywy rehe upy pupe.

Nezewegatete a'e awa upyrog
wàmàtry'y-mar wanehe.

- 26 Aipo amo tupàn a'ua'u peinuromo har umume'u a'e ma'e izeapo àwàm wà. Aipo ukwaw kar hemiapo ràm urewe wà.
Aipo amo tupàn umume'u a'e ma'e wà.
Aze mo amo umume'u,
— Azeharomoete ukwaw ma'e uzeapo ma'e ràm a'e, uru'e mo izupe.
Ni amo tupàn a'ua'u hagamaw numume'u kwaw tur àwàm wà.
Ni amo nuzeg kwaw urewe wà.
Nurenu kwaw ni pitài waze'egaw ure.
- 27 Ihe amume'u ko ma'e Xiàw rehe har wanupe izypy mehe ihe.
Amono kar ko ze'eg ikatu ma'e imume'u har Zeruzarez tawhu pe har wanupe ihe.
- 28 Aekar a'e tupàn ihe wà. Ni amo nuzexak kar kwaw ihewe wà.
Ni amo nupuner kwaw ma'e imume'u katu haw rehe ihewe wà.
Apuaranu wanehe. Nuwazar kwaw heze'eg ihewe wà.
- 29 Nuiko kwaw wikuwe ma'e romo wà.
Nupuner kwaw ma'e iapo haw rehe wà.
Ko ma'eragamaw nuiko kwaw wikuwe ma'e romo wà. Ma'e iapo har 'ym romo wanekon wà, i'i Tupàn.

Tupàn hemiruze'eg

42¹ Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg kury.

- Nako heremiruze'eg a'e.
Amukàg tuweharupi ihe.
Heremixak kwer romo hekon.
Umurywete kar tuwe hepy'a a'e.
Amono herekwe hehe ihe.
Umume'u putar heremimutar teko ywy nànànar wanupe nehe.
- 2 Nuhapukaz kwaw nehe.
Nuze'egahy kwaw nehe.
Nupurumu'e kwaw nahu rupi nehe.
- 3 Nuzahazuhaw kwaw ni pitài ywyrà hākàgwer imonohok pyrer nehe.

Numuwew kwaw tatainy heny
katu 'ym ma'e nehe.

- Umume'u katu putar heremimutar nehe.
- 4 Na'ikene'o kwaw nehe.
Nuzemumikahy kwaw nehe.
Umume'u wi wi putar heremiapo putar haw oho iko nehe. Ikàg putar imume'u mehe nehe.
Teko ywy multe har nànànar wàro ipurumu'e haw henu haw waiko wà, i'i Tupàn.
- 5 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo ywak a'e. Upupirar a'e.
Uzapo ywy no. Uzapo hehe har paw wà no.
Umuikuwe kar paw rupi wà.
Umupytuhem kar paw rupi wà no.
Ko 'ar rehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg iko wemiruze'eg pe kury:
- 6 — Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ihe, urenoz ihe. Urupyhyk nepo rehe.
Urumuigo kar putar teko wapyro har romo ihe nehe.
Uruapo ihe. Oromono kar heremaihu wanupe no.
Nerexak mehe teko uze'eg putar nezewe wà nehe.
— Azeharomoete Tupàn uzapo putar wemimume'u kwer a'e nehe, i'i putar wà nehe.
Apyro putar amo teko ihe wà nehe.
Ereiko putar tatainy ài wanupe nehe, wapyro àwàm hexak kar pà wanupe nehe.
- 7 Eremuchazawok putar hehàpyhà 'ym ma'e ne wà nehe.
Eremuhem kar putar iàpìxipixi pyrer wazemunehew paw wi ne wà nehe.
Eremuhem kar putar zemunehew paw ipytunahy ma'e pe wiko ma'e wamono ne wà nehe.
- 8 Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo ihe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e herer romo ihe.
Tuwe teko hemuwete katu wà nehe, amo imuwete 'ym pà nehe.

- Namuwete katu kar kwaw tupàn a'ua'u
wanagaw paw teko wanupe ihe.
Xo ihe zo aiko wanemimuwete
katu romo ihe, i'i Tupàn.
- 9 Uze'eg Tupàn wemiaiuh wanupe.
— Heremimume'u kwer kwehe
arer uzeapo kwez kury.
Amume'u putar ipyahu ma'e peme
nehe kury.
Nezewe mehe pekwaw putar a'e ma'e
wazeapo 'ym mehe we nehe,
i'i wanupe.

Zegar haw Tupàn imuwete katu haw

- 10 Pemuzàg zegar haw ipyahu ma'e Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe.
Tuwe teko ywy nànnàr umume'u
ikatu haw wà nehe.
Tuwe yryhu rehe kanuhu pupe wata
ma'e umume'u ikatu haw wà nehe.
Tuwe yryhu pupe wiko ma'e
umume'u ikatu haw wà nehe.
Tuwe teko ywy muite har nànnàr
umume'u ikatu haw wà nehe.
- 11 Tuwe ywyxiguhu pe har umume'u
ikatu haw wà nehe. Tuwe tawhu
ywyxiguhu rehe har pe har
umume'u ikatu haw wà nehe.
Tuwe Kenar tawhu pe har umume'u
ikatu haw wà nehe.
Xera tawhu pe har wà,
penurywete nehe.
Pezegar ywytyruhu apyr nehe.
- 12 Tuwe teko umume'u Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e ikatu
haw wà nehe.
Tuwe umume'u ikàgaw ipuràgaw
ywy nànnà wà nehe.
- 13 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uzemuàgà'ym zeàmàtry'y mawhu
pe oho pà.
Nuzawy kwaw zauxiapekwer
ipuruzukaiwahy ma'e.
Uhapukaz wahy haw rupi
zauxiapekwer wanerur pà
zeàmàtry'y mawhu pe.

- Ukàgaw rupi weityk
wàmàtry'y maw wà.
- 14 Uze'eg Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e kury.
— Amumaw kwarahy tetea'u
heze'eg 'ym pà ihe.
Namume'u kwaw ma'e. Nawazar
kwaw amo waze'eg wanupe.
Ko 'ar rehe ahapukaz putar kuzà
imemyrahy ma'e ài nehe kury.
Azai'o putar ma'erahy haw rehe nehe.
- 15 Amumaw putar ywytyr nehe.
Amumaw putar ywytyruhu nehe no.
Amuxinig putar ka'a paw wà nehe.
Amuxinig putar ywyra paw wà
nehe no.
Azapo putar yrykawhu ywyxiguhu
romo nehe.
Amuyapaw putar 'yzygwar paw nehe.
- 16 Araha putar hehàpyhà 'ym ma'e
amo pe wanemigwaw 'ym rupi
ihe wà nehe.
Nuwata pixik kwaw a'e pe rupi
ko 'ar 'ym mehe wà.
Ipytunaw hehàpyhà 'ym ma'e waiwyr
har azapo putar tatainy romo nehe.
Amumew putar pe ihym 'ym
ma'e wanupe nehe.
Na'aw heremimume'u kwer xe kury.
Azapo putar ma'e heremimume'u
kwer rupi katete iawy 'ym pà nehe.
- 17 Aityk putar tupàn a'ua'u wanagapaw
wanehe uzeruzar ma'e paw ihe
wà nehe.
Amuigo kar putar ikàg 'ym
ma'e romo wà nehe.
— Peiko urezar romo, aze amo
i'i tupàn a'ua'u wanagapaw
wanupe wà nehe,
azapo putar nezewegatete
wanupe nehe no.

Izaew hehàpyhà 'ym ma'e ài wanekon

- 18 Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
kury.
— Pezeapyaka katu nehe,
iapya 'ym ma'e wà.

- Peme'egatu nehe,
hehàpyhà 'ym ma'e wà.
- 19 Ni amo teko nahehàpyhà kwaw
Izaew heremiruze'eg wazàwe wà.
Ni amo na'ipyha kwaw ko teko
heremimono kar ài wà.
Naheta kwaw teko heremimono
kar zàwenugar wà. Nahehàpyhà
kwaw a'e.
Naheta kwaw teko Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e hemiruze'eg zàwenugar
wà. Na'ipyha kwaw a'e.
- 20 Teko Izaew izuapyapyr wà,
pexak ma'e tetea'u pe wà.
Napekwaw kwaw ni pitài.
Peinu ma'e tetea'u pe.
Napezemu'e kwaw ni pitài rehe,
i'i Tupàn peme.
- 21 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko
wemiaiuhu wapyro har romo a'e.
A'e rupi ipurukwaw kar wer uze'eg
rehe wanupe. Ipurumuwete kar
wer uze'eg rehe wanupe no.
- 22 Waàmàtry'ymar upetek hemiaiuhu wà.
Imunar wama'e rehe wà no.
Umunehew kar zemunehew paw pe wà.
Naheta kwaw ipupyaiakaw pyrer
wi wamuhem kar àràm wà,
zemunehew paw wi wà.
Naheta kwaw wamuhem kar àràm wà.
- 23 Aze mo amo penehe we har
uzekaiw heze'eg rehe,
Aze mo ko 'ar henataromo amo
uzeapyaka katu, upuner mo
ikatu ma'e iapo haw rehe.
- 24 Mo omono kar Izaew
waàmàtry'ymar wanupe wà.
Mo umununar kar wama'e rehe wà.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e a'e
ae uzapo kar a'e ma'e wanupe a'e.
Xiapo ikatu 'ym ma'e Tupàn
henataromo zane.
Nazaneho wer kwaw hape rupi.
Nazanepureruzar wer kwaw ize'eg rehe.
- 25 A'e rupi uzakook wekwahy
haw zanerehe.

Uzepyk zanerehe zeàmàtry'ymawhu
herur pà zanewe.
Ikwahy haw ukaz tata ài ureiwyr.
Nezewe rehe we ni amo nuzekaiw
kwaw hehe wà.
Ni amo zanerehe we har nuzemu'e
kwaw ma'e rehe wà.
Nukwaw kwaw ma'e wà.

**Tupàn umume'u wemiaiuhu
wapyro haw wanupe**

- 43** ¹ Teko Izaew wà,
ko 'ar rehe Tupàn peapo arer
uze'eg nezewe kury.
— Pkyze zo nehe, ta'e apupyro
putar ihe nehe xe.
Apuenoz pener rupi ihe.
Peiko heremiruze'eg romo.
- 2 'Y typy ma'e hahaw mehe nehe,
aiko putar nerehe we nehe.
Nerezeapyk kwaw nehe.
Tata myteromo neho mehe nehe,
nanerapy kwaw nehe.
- 3 Ta'e aiko Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e pezar romo ihe xe.
Aiko Izaew wazar Ikatuahy Ma'e
romo. Aiko pepyro har romo.
Amono na'iruz ywy penekuzaromo:
Exio, Ezit, Xema.
Nezewe mehe peiko hema'e romo.
Aiko pezar romo.
- 4 Amono ywy tetea'u
penekuzaromo ihe.
Ywy rehe har tetea'u amono
penekuzaromo ihe wà,
ta'e apuamutar ihe xe.
Teko heremiamutar romo peiko.
Apumuigo kar putar tuwihaw
romo nehe.
- 5 Pkyze zo nehe ta'e aiko penehe
we ihe xe.
- Kwarahy ihemaw wi amuzewyr
kar putar heremiaiuhu waiwy pe
ihe wà nehe.
Arur putar kwarahy heixe haw
wi wà nehe no.

- 6 — Pemuhem kar heremaihu peneko haw wi nehe, a'e putar kwarahy heixe haw awyze har kutyr har wanupe nehe.
 — Pemupyta kar zo heremiruze'eg peywy rehe nehe, a'e putar kwarahy ihemaw awyze har kutyr har wanupe nehe.
 — Tuwe hera'yr uzewyr weko awer pe herazyr wanupi wà nehe, a'e putar ywy muite wera'u rehe har wanupe nehe.
- 7 A'e paw wiko heremaihuete romo wà. Azapo ihe wà. Amuigo kar ihe wà no. Nezewe mehe wexak kar putar hekàg wera'u haw purupe wà nehe, i'i Tupàn.

Zanezarete, Tupàn pitài zo a'e

- 8 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg kury.
 — Perur heremaihu wà nehe. Amume'u putar wanemiapo kwer nehe.
 Heta waneha wanupe.
 Nuexak kwaw ma'e wà.
 Heta wapyakwar wanupe.
 Nuenu kwaw ma'e wà.
- 9 Pezemono'og tuwihaw wanenataromo nehe, teko ywy nànanar wà. Pezemono'og nehe, teko paw wà. Aipo amo tupàn a'ua'u penemimuwete umume'u uzeapo ma'e ràm wà. Aipo amo umume'u ko 'ar rehe uzeapo ma'e ràm wà.
 Tuwe werur umyrypar wà nehe. Wamyrypar umume'u putar wakatu haw wà nehe.
 Nezewe mehe, wanenu mehe,
 — Azeharomoete, i'i putar teko paw wà nehe.
- 10 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg.
 — Izaew wà, peiko putar heremiapo kwer imume'u har romo nehe. Peiko heremiruze'eg heremixamixak kwer romo.

- Azekwaw kar peme.
 Apumuzeruzar kar hezehe ihe.
 Xo pitài Tupànete zo heta.
 Aiko Tupànete romo ihe.
 Pekwaw hereko haw.
 Naheta kwaw tupàn herenataromo har wà.
 Naheta kwaw amo tupàn heraikweromo har wà nehe no.
- 11 Xo ihe zo Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo aiko ihe.
 Xo ihe zo apuner pepyro haw rehe.
- 12 Ihe amume'u pepyro àwàm ihe. Ihe apupyro azeharomoete no. Pekwaw pepyro har romo hereko haw. Pekwaw amo tupàn pepyro har romo heko 'ymaw no.
- 13 Aiko Tupàn romo ihe. Tuweharupi aiko putar Tupàn romo ihe nehe no. Ni amo nupuner kwaw hekàgaw wi uhemaw rehe wà.
 Aze azapo ma'e, ni amo nupuner kwaw a'e ma'e imuzewyr kar haw rehe iapo 'ym awer pe wà, i'i Tupàn.

Mawiron wamumaw pawer

- 14 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar Ikatuahy Ma'e purupyro ma'e a'e, uze'eg teko wanupe a'e.
 — Apuamutar katu ihe.
 A'e rupi amono kar putar zauxiapekwer tetea'u Mawiron ikutyre ihe wà nehe.
 Upyro putar Mawiron tawhu wanuwi wà nehe.
 — Urywete haw rehe Mawiron wanehapukaz taw uzeapo putar uzemumikahy haw rehe wazai'o haw romo nehe.
- 15 Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo pezar Ikatuahy Ma'e romo ihe. Aiko Izaew iapo arer romo. Aiko wanuwihawete romo no.
- 16 Kwehe mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo teko wanape yryhu myteromo a'e.

- 'Y typy a'u ma'e umunyryk a'e, pe iapo pà a'e, waho àwàm iapo pà a'e.
- 17 Uzuka zauxiapekwer tetea'u ikàg ma'e wà.
Umumaw wywramawa tetea'u no.
Uzuka kawaru zeàmàtry'ymawhu pe har tetea'u wà no.
U'ar paw wà. Nupu'àm wi pixik kwaw wà.
Aze tatainy ipor upaw, uwew tuwe a'e.
Nezewegatete upaw a'e zauxiapekwer wà.
- 18 Ko 'ar rehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg wemiaihu wanupe kury.
— Pema'enukwaw zo peiko kwehe mehe uzeapo ma'e kwer rehe nehe.
Pema'enukwaw tetea'u zo heremiapo kwer kwehe arer rehe nehe.
- 19 Ta'e ko 'ar rehe azapo putar ipyahu ma'e ihe nehe xe.
Na'jàrew kwaw izeapo àwàm.
Tàrityka'i pexak putar nehe.
Azapo putar pe wyxiguhu rehe nehe.
Ahaw kar putar ywy uxinig ma'e peme pe iapo pà nehe.
- 20 Miar hehaite ma'e umume'u putar hekatu haw wà nehe.
Zawar zàwenugar hehaite ma'e, xakaw her ma'e, umume'u putar hekatu haw wà nehe. Wiranu umume'u putar hekatu haw wà nehe no.
Azapo putar ytyzuzàmaw wyxiguhu rehe nehe.
Amuyryk kar putar yrykawhu ywy uxinig ma'e kwer rupi nehe no.
Nezewe mehe heta putar 'y heremiaihu heremixamixak kwer wanupe nehe.
- 21 Azapo 'aw teko heremiaihu romo wamuigo kar pà ihe wà.
A'e rupi umume'u putar hekatu haw a'e wà nehe, i'i Tupàn.
- Izaew numuwete kwaw Tupàn wà**
- 22 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg wemiaihu wanupe.

- Pekweraz ihewi.
Pepytu'u hemuwete re.
- 23 Napeapy kwaw àràpuhàràn hawitu ma'e herenataromo pe wà.
Napemunyk kwaw tata wanehe.
Napemur kwaw amo ma'e ihewe.
Nahemuwete kwaw nezewe.
Namur kar kwaw arozràn peme.
— Peapy yhyk hyàkwegatu ma'e herenataromo nehe, na'e kwaw peme.
- 24 — Peme'eg kar ma'eputyr hyàkwegatu ma'e ihewe imur pà nehe, na'e kwaw peme.
— Pemur ma'ea'yr wakawer ihewe hemurywete kar pà nehe, na'e kwaw peme. Nan.
Hemukene'o kar pe penemiapo kwer ikatu 'ym ma'e pupe.
Hemuikwahy kar pe pekatu 'ymaw pupe.
- 25 Ihe ae aiko pezar romo ihe.
A'e rupi amunàn penemiapo kwer ikatu 'ym ma'e wanuwi hereharaz tà.
- 26 Teko heremiaihu wà, aze pepurumume'u wer amo heremiapo kwer rehe nehe, zaha tuwihaw wanenataromo nehe.
Pemume'u kar heremiapo kwer hexak arer wanupe nehe.
Xinu putar tuwihaw waze'eg nehe.
- 27 Teko wanu a'e, penu a'e, uzapo ikatu 'ym ma'e herenataromo kwehe mehe a'e.
Heze'eg imume'u arer peinuromo arer uzapo ikatu 'ym ma'e herenataromo a'e wà no.
- 28 Penuwihaw umuaiw heràpuzuhu wà no.
A'e rupi amumaw kar Izaew amo zauxiapekwer wanupe ihe.
Amuigo kar heremiaihu ikàg 'ym ma'e romo ihe wà, i'i Tupàn.

44 **Tupànete, xo pitài zo a'e**
1 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg kury.

— Pezeapyaka katu nehe, Izaew wà.
Peiko heremiruze'eg romo.
Apuxaexak ihe.

- 2 Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ihe, aiko peapo arer romo ihe. Apupytywà pezexak kar awer 'ar henataromo ihe. Izaew, heremiruze'eg wà. Pekteze zo nehe, ta'e apuamutar katu ihe xe. Apuexaxak heremaihu romo ihe.
- 3 Amugyr kar putar àmàn wyyxiguhu rehe ihe nehe. Amuyryk kar putar yrykawhu wyy uxinig ma'e kwer rehe nehe no. Nezewegatete azakook putar Herekwe nezuapyapyr wanehe 'y ài nehe. Amono putar heze'egatu wanehe nehe.
- 4 A'e teko hezuz putar ka'api'i 'y tetea'u hereko har ài wà nehe. Nuzawy kwaw wyyra uzai'o ma'e her ma'e yrykawhu izywyr har nehe.
- 5 Teko tetea'u uzemono'og putar Tupàn hemiaihu wanehe we wà nehe. — Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemiruze'eg romo ihe, i'i putar amo nehe. — Zako herer ihe, i'i putar amo nehe. — Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemiaihu romo ihe, i'i putar amo nehe, uze'eg imuapyk pà opo rehe. — Izaew heràmuz waner romo a'e, i'i putar amo nehe no.
- 6 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wanuwihawete, Izaew wapyro har Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e uze'eg a'e. — Izypy mehe arer romo aiko ihe. Iahykaw rehe àràm romo aiko ihe no. Xo ihe zo aiko Tupàn romo. Naheta kwaw amo.
- 7 Aipo heta amo tupàn hezàwenugar. Aze heta, tuwe ur herenataromo nehe. Tuwe umume'u ukàgaw nehe. Tuwe wexak kar wemu'em 'ymaw nehe no. Mo umume'u ma'e uzeapo ma'e ràm paw a'e.

Izypy mehe arer we te ko 'ar rehe, aipo heta amo uzeapo ma'e ràm imume'u tuwe har.

- 8 Heremaihu wà, pekteze zo nehe. Pekteze wera'u zo nehe. Izypy mehe arer we amume'u uzeapo ma'e ràm paw peme. Pekwaw heremimume'u kwer. Aipo heta amo tupàn ikàg ma'e hezàwenugar. Nan. Naheta kwaw amo purehe uzekaiw ma'e. Nakwaw kwaw ni pitài ihe.

Tupàn uzepyk tupàn a'ua'u imuwete har wanehe

9 Tupàn a'ua'u wanagaw paw iapo har na'ikatu kwaw wà. Wazar wà, wanemiamutar wà, na'ikàg kwaw wà. Nuzawy kwaw ity wà. Wamuwete har iranaiw wà. Nuzawy kwaw hehàpyhà 'ym ma'e wà. A'e rupi wiko putar ikàg 'ym ma'e romo wà nehe. 10 Xo ma'e kwaw 'ymar zo uzapo ma'eragapaw wemimuwete ràm romo wà. 11 Wamuwete har paw wiko putar ikàg 'ym ma'e romo wà nehe. Tupàn a'ua'u hagapaw iapo har a'e wà, xo teko romo zo wanekon wà. Nuiko kwaw ikàg ma'e romo wà. Tuwe uzemono'og tuwihaw wanenataromo wà nehe. Ukyze wera'u putar a'e pe wà nehe. Tuwihaw umuigo kar putar ikàg 'ym ma'e romo wà nehe.

12 Itaper ima'e har upyhyk itaper. Omono tata pupe. Ipiràg mehe unupànupà ma'enupà haw pupe tupàn a'ua'u hagapaw iapo pà. Uma'ereko tetea'u. Numai'u kwaw. Nui'u kwaw. Ikàgaw uhem izuwi.

13 Ywya ima'e har wexak wyyra ipuku haw. Umuapyk tupàn a'ua'u hagapaw a'e wyyra rehe ikair haw pupe. A'e re ukixixixi wyyra teko ipuràg ma'e hagapaw iapo pà. Omono tàpuzuhu pupe. 14 Oho ka'a pe wyyra imonohok pà. Wexak amo wyyràkàxigyw, aze ru'u, wexak xip her ma'e, aze ru'u, wexak kawar her ma'e. Xo wyyra i'ywhu ma'e zo omonohok a'e, aze ru'u, utym amo. Na'e wàro àmàn. Àmàn umutua'u katu kar wyyra.

15 Uzapo tata wywra pehegwer hapy pà. Uzemuaku a'e pe. Umihir typy'ak hehe. Ukixikixi inugwer wywra pehegwer tupàn ua'u hagapaw iapo pà. Na'e a'e awa wapyk upenàràg rehe wemiapo kwer imuwete pà. 16 Nezewe mehe wywra pehegwer ukaz. Awa umihir ma'ero'o kwer hehe. Hewykàtà i'u re. Uzemuaku huwake no. — Kwa, ikatu tata. Hemuaku katu a'e, i'i uzeupe. 17 Ukixi inugwer pehegwer ma'eragapaw iapo pà, tupàn a'ua'u iapo pà. A'e re wapyk upenàràg rehe imuwete pà. Uze'eg izupe. — Ereiko Tupàn hezar romo ne. Hepyro pe nehe, i'i izupe.

18 Agwer teko nukwaw katu kwaw ma'e wà. Uzeàpumi wà. Nupuner kwaw ma'e hexakaw rehe wà. Uwàpytym uma'enukwaw paw wà no. Nukwaw kwaw ma'e wà.

19 Ma'eragaw paw iapo har nukwaw kwaw ma'e. Nupuner kwaw nezewe uzeupe uze'egaw rehe. — Azapo tata wywra pehegwer imon'og pà. Amuzar typy'ak. Amihir ma'ero'o kwer. A'u. Akixikixi inugwer pehegwer ko ma'eragapaw iaiw ma'e iapo pà. Aiko aiko xe wywra pehegwer imuwete pà kury, ni'i kwaw uzeupe.

20 Umuwete e ma'eragapaw. Imuwete haw nuzawy kwaw tàtàpyzgwer i'u haw. Awa ma'eragapaw imuwete har na'ima'enukwaw katu kwaw a'e. Hemu'em iko uzeupe. Nupuner kwaw zepyro haw rehe. — Ko ma'e hepo pe har nuiko kwaw tupàn romo a'e, nupuner kwaw uzeupe uze'egaw rehe.

**Zanezar, ma'e iapo arer,
purupyro ma'e no**

21 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg. — Izaew wà, pema'enukwaw ko ma'e rehe nehe.

Penharaz zo heremiruze'eg romo peneko haw wi nehe.

Apumuiço kar hereruzar har romo ihe. Nahereharaz pixik kwaw pewi ihe nehe.

22 Amunàn penemiapo kwer ikatu 'ym ma'e. Amunàn peaiw haw.

Ukàzym zuwiri ài.

Pezewyr ihewe nehe, ta'e aiko pepyro har romo ihe xe, i'i Tupàn.

23 O ywak, ehapukaz nerurywete haw rupi nehe, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemiapo kwer rehe nehe. Pemuzàg Tupàn ikatu haw rehe zegar haw nehe, wywykwar wyw wy pe har.

Ywytyruhu wà, ka'a wà, pezegar penurywete haw rupi nehe ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upyro Izaew a'e wà xe. Nezewe mehe wexak kar ikàg wera'u haw purupe a'e.

24 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wapyro har uze'eg a'e. — Heremaihu wà, aiko peapo arer romo ihe.

Pezexak kar 'ym mehe we apuapo ihe. Ihe zutyka'i azapo ma'e paw ihe wà. Apupirar ywak. Azapo wyw no. Ni amo nahepytywà kwaw wà.

25 Namuzeapo kar kwaw ma'e heze'eg imume'u mua'u har waze'eg rupi ihe.

Nuzeapo kwaw ma'e uzeapo ma'e ràm imume'u har waze'eg rupi. A'e rupi, — Ma'e kwaw 'ymar, i'i teko wanupe.

Azawy kar waze'eg ma'e kwaw katu har wanupe ihe.

Azapo wama'ekwaw paw ma'e heityk pyr romo.

26 Amuzeapo kar ma'e heremiruze'eg ize'eg awer rupi katete ihe.

Ma'e uzeapo putar heze'eg imume'u har wanemimume'u kwer rupi katete a'e wà nehe.

— Teko wiko wi putar Zeruzarez tawhu pe wà nehe, a'e wanupe.

— Teko uzapo wi putar tawhu Zuta wyw rehe har wà nehe, a'e wanupe.

Amupu'àm kar putar tawhu imumaw pawer 'aromo nehe.

27 Aze amume'u typaw pàwàm nehe, yryhu typaw putar nehe.

Yrykawhu typaw putar wà nehe no.

- 28 Ihe aze'eg tuwihawete Xiru pe.
— Ereiko putar tuwihawete
herer rehe nehe.
Erezapo putar heremiapo putar
haw nehe.
Erezapo wi kar putar Zeruzarez
tawhu nehe, Izaew wanupe nehe.
Eremono kar putar tàpuzuhu wy pe
har teko wanupe nehe no, a'e izupe.

***Tupàn umuigo kar Xiru
tuwihawete romo a'e***

- 45** 1 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
umuigo kar Xiru tuwihawete
romo a'e.
Upyhyk ipo awyze har rehe.
Omono ukàgaw izupe. A'e rupi
upuner ywy tetea'u rehe har
wapyhykaw rehe.
Upuner tuwihawete waneitykaw
rehe no.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uwàpytymawok tawhu hukenaw a'e.
A'e rupi Xiru upuner tawhu
pupe wixe haw rehe.
Ni amo nupuner kwaw iwàpytym
wi haw rehe wà nehe.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uze'eg nezewe Xiru pe:
2 Aha putar nerenataromo nehe.
Amumew putar ywytyruhu nehe.
Azukazuka putar ukenuhu itazu
morog iapo pyrer ihe nehe.
Azuhazuhaw putar iwàpytymaw
itaper iapo pyrer nehe.
3 Amono putar temetarer imim pyrer
newe nehe, azumim ma'e hekuzar
katu ma'e teko wanupe hexak kar
'ym pyrer newe.
Nezewe mehe erekwaw putar Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e romo
hereko haw nehe.
Erekwaw putar Izaew wazar
romo hereko haw nehe no.
Erekwaw putar nerer rehe nerenoz
har romo hereko haw nehe.
4 Urenoz tekoko ihe.

— Epytywà Izaew ne wà nehe, a'e newe.
Teko heremixamixak kwere romo
wanekon a'e wà.
Nahekaw kwaw pe ne.
Nezewe rehe we tuwihawete teko
wanemimuwete romo urumuigo
kar ihe.

- 5 Xo ihe zo aiko Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e romo ihe.
Naheta kwaw amo tupàn wà.
Nahekaw kwaw pe ne.
Nezewe rehe we amono hekàgaw
newe. A'e rupi erepuner
neàmàtry'ymar waneitykaw rehe.
6 Azapo nezewe haw ihe.
Nezewe mehe teko ywy nànanar wà,
ywy kwarahy hemaw rehe har wà,
ywy kwarahy heixe haw rehe har
wà no, upaw rupi ukwaw Tupàn
romo hereko haw wà.
Ukwaw amo tupàn heta 'ymaw wà no.
Xo ihe zo aiko Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e romo ihe.
7 Aiko 'ar iapo arer romo.
Aiko ipytunaw iapo arer romo no.
Amono heze'egatu purehe.
Amono heze'egaiw purehe no.
Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
ihe, azapo a'e ma'e paw ihe.
8 Àmàn ur ywate wi a'e.
Nezewegatete amur kar putar
hepureitykaw ywak wi ihe nehe no.
Ywy uzepe'a putar imuhem kar pà nehe.
Umuezuz kar putar purupyro
haw nehe. Umuezuz kar putar
purumuhem kar haw nehe no.
Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
ihe, azapo putar a'e ma'e ihe nehe,
i'i Tupàn Xiro pe.

***Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e ikàg wera'u a'e***

- 9 Ywy'a nuzàmàtry'ym kwaw
wapo arer a'e.
— Ma'e erezapo iko, ni'i kwaw ywy
umuapu'apu'a har pe.

- Nerekwaw kwaw nema'ereko haw,
ni'i kwaw izupe.
- 10 Kwarer nuze'eg kwaw nezewe
u pe uhy pe.
— Māràzàwe tuwe hemur kar pe ko
wyy rehe, ni'i kwaw wanupe.
- 11 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew
wazar Ikatuahy Ma'e neapo arer
uze'eg nezewe a'e.
— Aipo pepuranu putar herehe
nezewe nehe.
— Ma'e erezapo iko nera'yr
wanehe nezekaïw pà,
aipo peze putar ihewe nehe.
Aipo hemu'e putar ma'e iapo
haw rehe nehe.
- 12 Ihe azapo wyy kwehe mehe ihe.
Azapo teko ihe wà, wyy rehe wiko
ma'e ràm romo ihe wà.
Hepo pupe apupirar ywak.
— Pezexak kar nehe, a'e kwarahy pe,
zahy pe no, zahytata wanupe no.
- 13 Ihe amuzypyrog kar Xiru ma'e iapo
kar pà izupe ihe.
— Ereityk putar wyy tete'a'u rehe
har ne wà nehe,
Amumew putar hape ràm
henataromo ihe nehe.
Uzapo wi putar Zeruzarez tawhu
hereko haw romo a'e nehe no.
Umuhem kar putar heremiaihu
wamunehew paw wi a'e wà nehe.
Nuenoz kwaw temetarer wamuhem
kar haw hekuzaromo nehe.
Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
Ikàg Wera'u ma'e amume'u ko
ze'eg tekoko ihe, i'i Tupàn.
- 14 Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
wemiaihu Izaew wanupe kury.
— Pepyhyk putar Ezit wyy rehe
har wanemetarer nehe.
Pepyhyk putar Exio wyy rehe
har wanemetarer nehe no.
Pepyhyk putar Xewa rehe har
wanemetarer nehe no.
Iaiha katu Xewa rehe har wà.

- Peityk putar pe wà nehe.
Wiko putar peme uma'ereko
e ma'e romo wà nehe.
Pezàpixixi putar kyhàhàm tàtà
pupe pe wà nehe, wamuata kar pà
penaikwerupi pe wà nehe.
Wapyk putar upenàràg rehe
penenataromo wà nehe.
Uze'eg putar peme ikàg 'ym
ma'e romo wà nehe.
— Tupàn wiko penehwe we a'e.
Naheta kwaw amo.
Xo a'e zo.
- 15 Tupàn Izaew wazar a'e, wemiaihu
wapyro har a'e, uzeàmim teko
wanuwi a'e.
- 16 Tupàn a'ua'u iapo har wiko putar
ikàg 'ym ma'e romo wà nehe.
Imaranugar putar upaw rupi
katete wà nehe.
- 17 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
upyro teko Izaew a'e wà.
Numuhem kar pixik kwaw wapyro
haw wi wà nehe.
Ni amo numuigo kar pixik kwaw
ikàg 'ym ma'e romo wà nehe.
Na'imaranugar pixik kwaw wà nehe.
- 18 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ywak
iapo arer a'e, wiko Tupàn romo a'e.
Xo pitài Tupàn heta.
Uzapo wyy.
Omono hexakaw ikwaw paw izupe no.
Umupyk henaw rehe no.
Nuzapo kwaw ma'e heta 'ymaw romo.
Uzapo uzehe wiko ma'e
wanereko har romo.
Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e nezewe.
— Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e romo ihe.
Naheta kwaw amo tupàn ihewi.
- 19 Nazumim kwaw heze'eg puruwi.
Naze'eg kwaw ipytunaw rehe
hereko pà.
— Herekar pe teko heta 'ymaw
rehe nehe, na'e kwaw teko
Izaew wanupe.

Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e amume'u ze'eg azeharomoete har ihe. Teko upuner heze'eg rehe uzeruzar haw rehe tuweharupi wà, i'i Tupàn.

Tupàn a'ua'u nupuner kwaw teko wapyro haw rehe wà

20 Nezewe uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e.

— Pezur pezemono'og pà nehe, teko umàno haw wi uhem ma'e kwer wà.

Peputàm pezuwà tuwihaw wanenataromo nehe.

Amo teko uze'eg tupàn a'ua'u wanupe wà.

A'e tupàn nupuner kwaw wapyro haw rehe wà.

A'e teko nukwaw kwaw ma'e wà.

Amo teko uzemono'og wata pà tupàn a'ua'u wamuwete pà wà.

Nezewegatete nukwaw kwaw ma'e wà no.

Upir tupàn a'ua'u hagapaw ywya iapo pyrer heraha pà wata mehe wà.

21 Peze'eg na'arewahy nehe.

Pemume'u penemiapo kwer.

Peze'eg pezeupeupe nehe, aze peze'eg wer nehe.

Mo umume'u ma'e uzeapo ma'e ràm kwehe mehe wà.

Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e amume'u ihe.

Naheta kwaw amo tupàn.

Tupàn pitài romo aiko.

Wemiihu wanuwi utyryk 'ym ma'e romo aiko.

Wemiihu wapyro har romo aiko.

22 Teko ywy nànanar wà, pezewyr ihewe nehe.

A'e mehe apupyro putar ihe nehe.

Ta'e aiko Tupàn romo ihe xe.

Naheta kwaw amo.

23 Amume'uahy ma'e heremiapo

ràm herer rehe ihe.

Heremimume'u kwer azeharomoete a'e.

Uzeapo putar tuwe a'e nehe.

— Amume'u ko ma'e.

— Teko paw wapyk putar upenàràg rehe uzemumew pà herenataromo wà nehe.

— Nurupytu'u pixik kwaw neze'eg heruzar ire ure nehe, i'i putar ihewe wà nehe.

24 — Ne Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ne, xo ne zo erepuner nepuner haw imono haw rehe purupe.

Xo ne zo ereityk kar amo amo ae wanupe wà, i'i putar wà nehe.

Heàmàtryry'ym arer paw wiko putar ikàg 'ym ma'e romo wà nehe.

Imaranugar putar herenataromo wà nehe.

25 Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aityk kar putar waàmàtryry'ymar heremiihu wanupe ihe wà nehe.

Heremiihu umume'u putar hekatu haw wà nehe.

Mawiron ywy rehe har watupàn a'ua'u wamumaw paw

46 ¹ Mokoz tupàn a'ua'u uzepepog wenaw wi ywy rehe u'ar pà a'e wà. Mew tupàn a'ua'u ipy her romo a'e. New inugwer her romo a'e.

Teko upir a'e tupàn a'ua'u wanagapaw kawaru wakupe pe wà. Ipuhuz katu wà. Ikene'o kawaru wà.

2 Tupàn a'ua'u uzepepog u'ar pà wà. Nupuner kwaw uzepepyro haw rehe wà.

Teko a'e teko tupàn wamuwete har waàmàtryry'ymar a'e wà, weraha tupàn a'ua'u a'e wi wà.

3 Pezeapyaka katu nehe, teko Izaew wà. Pezeapyaka katu nehe, Zako izuapyapyr umàno 'ym ma'e wà. Pezexak kar awer 'ar henataromo apueraha ihe. Tuweharupi azekaiw penehe.

4 Petua'uhez mehe aiko tuwe nezewegatete nehe. Naiko kwaw amo ae romo nehe. Azekaiw putar penehe pe'aw xig mehe nehe.

- Apuapo ihe. Apueraha no.
 Apupytywà putar nehe.
 Apupyro putar nehe no.
- 5 Mo izàwe aiko ihe.
 Mo wiko hezàwe a'e.
- 6 Amo teko omono'og itazu or tetea'u wà.
 Omono'og itaxig parat tetea'u wà no.
 Omono temetarer ma'eragapaw
 iapo har pe wà.
 — Epyhyk ko or nehe.
 Epyhyk ko parat nehe.
 Ezapo amo tupàn ua'u hagapaw nehe,
 i'i izupe wà.
 A'e re uzeamumew upenàràg rehe
 a'e tupàn ua'u henataromo imuwete
 katu pà wà.
- 7 Na'e upir hagapaw ukupe
 pe heraha pà wà.
 Umuapyk henaw rehe wà.
 Tupàn a'u upyta a'e pe. Nupuner
 kwaw uzemumyz haw rehe.
 — Urepytywà pe nehe, aze i'i teko
 izupe wà, nuenu kwaw waze'eg a'e.
 Nupuner kwaw waneko haw zawaiw
 katu ma'e wi wapyro haw rehe.
- 8 Ikatu 'ym ma'e iapo har wà,
 pema'enukwaw ko ma'e rehe nehe.
 Pema'enukwaw katu ma'e rehe nehe.
 Peiko ma'e kwaw katu har romo nehe.
- 9 Pema'enukwaw ma'e kwehe mehe
 uzeapo ma'e kwer rehe nehe.
 Xo ihe zutyka'i aiko Tupàn romo ihe.
 Pekwaw hereko haw.
 Naheta kwaw amo hezàwenugar.
- 10 Izypy mehe arer we amume'u
 uzeapo ma'e ràm ihe.
 Kwehe mehe amume'u ma'e
 uzeapo ma'e ràm.
 — Uzeapo putar ma'e heze'eg rupi
 katete nehe, a'e purupe.
 Aze hepurapo wer ma'e rehe nehe,
 azapo putar a'e ma'e nehe,
 a'e purupe kwehe mehe.
- 11 Anoz amo awa tekoko ihe.
 — Ezur kwarahy hemaw wi nehe,
 a'e tekoko izupe.

- Ur iko na'arewahy ywy muite
 har wi wiràhu ài.
 Uzapo putar ma'e heremiapo kar nehe.
 Azapo putar ma'e heze'eg awer rupi
 katete nehe.
 Azapo putar heremimume'u kwer nehe.
- 12 Teko Tupàn heruzar 'ymar wà,
 pezeapyaka katu xe nehe.
 — Urepyro àwàm iàrew putar nehe,
 peze peiko.
- 13 Amuhem kar putar purupyro
 haw heremimume'u kwer
 na'arewahy ihe nehe.
 Nan kwehe tete aityk putar
 heàmàtry'ymar ihe wà nehe.
 Apyro putar Xiàw rehe wiko
 ma'e ihe wà nehe.
 Amuza'aza'ak hekàg wera'u haw
 ipehegwer imono pà teko Izaew
 wanupe nehe,
 i'i Tupàn.

Mawiron ipyro haw

- 47** ¹ Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
 uze'eg nezewe a'e.
 — Mawiron, ereapyk tuwihawete
 henaw rehe. Ewezyw a'e wi nehe.
 Eapyk ywy imuku'i pyrer rehe nehe.
 Ereiko kuzàwaza awa puhe
 oho 'ym ma'e ài,
 ipuràg eteahy ma'e ài, uma'ereko
 pixik 'ym ma'e ài. Ereiko heruze'eg
 pyr 'ym ài.
 Aze awa uzapo kar wazyr hemimutar
 paw izupe, umuaiw a'e.
 Peiko agwer kuzàwaza imuaiw
 pyrer ài kwehe mehe.
 Napeiko pixik kwaw nezewe
 nugar romo nehe kury.
- 2 Peiko amo pe uma'ereko e ma'e
 romo kury.
 Pepyhyk arozràn imuku'i haw nehe
 kury. Pemuku'iku'i arozràn nehe kury.
 Penuhem pàn penuwa imimaw nehe.
 Peupir penopoz nehe.
 Peahaw yrykaw penetymà purupe
 hexak kar pà nehe.

- 3 Teko paw penexak putar penopoz
'ym mehe a'e wà nehe.
Pepyta putar topoz 'ym pà kamir 'ym
pà azeharomoete nehe.
Azezyk putar penehe nehe.
Ni amo nupuner kwaw hemupytu'u
kar haw rehe penehe hezepykaw
rehe wà nehe, i'i Tupàn wanupe.
- 4 Zanepyro har wiko Tupàn Upuner
Wera'u Ma'e romo a'e, Izaew
wazar lkatuahy Ma'e romo a'e.
- 5 Uze'eg nezewe Mawiron wanupe.
— Peapyk peze'eg 'ym pà nehe.
Peho amo tatainy heta 'ymaw pe nehe,
ta'e ni amo nuze'egatu pixik
kwaw penehe wà nehe xe.
— Ywy nànnàr wanuwihawete
kuzà romo peiko pe, ni'i pixik
kwaw peme wà nehe.
- 6 Aikwahy heremiaihu wanupe ihe,
heremiruze'eg heremixamixak
kwer wanupe ihe.
A'e rupi amuigo kar teko ikàg 'ym
ma'e romo ihe wà.
Amono pepo pe ihe wà no.
Napekatu kwaw heremiaihu wanupe.
Nan.
Te tua'uhez ma'e wanupe te ihya'uhez
ma'e wanupe pepuraraw kar ma'erahy.
- 7 — Uruiko ywy nànnàr
wanuwihawete kuzà romo
tuweharupi ure nehe, peze pezeupe.
Napezekaiw kwaw uzeapo ma'e a'e
'ar rehe arer rehe.
Napema'enukwaw kwaw pemumaw
pàwàm rehe.
- 8 Pezamutar katu ikatu 'ym ma'e iapo haw.
— Ni amo nuzepyk kwaw zanerehe
wà nehe, peze pezeupe.
— Naheta kwaw amo upuner ma'e
zanezàwenugar a'e wà, peze pezeupe.
— Naheta kwaw zanezàwenugar wà.
Nazaiko pixik kwaw kuzà imen
umàno ma'e kwer ài nehe. Ni pitài
zanera'yr numàno kwaw wà nehe,
peze pezeupe.
- Pezeapyaka katu heze'eg rehe
nehe kury.
- 9 Pekwaw tekwe ikatu 'ym ma'e
wanupe ma'e henoz taw.
Pekwaw ikatu 'ym ma'e iapo kar haw
wanupe. Akwaw penemigwaw ihe.
Nezewe rehe we pezemumaw
putar nehe.
Na'arewahy, pitài 'ar mehe,
peiko putar kuzà imen umàno
ma'e kwer ài nehe. Pena'yr umàno
putar wà nehe no.
- 10 Pezeruzar penemiapo ikatu 'ym
ma'e rehe.
— Ni amo nazanerexak kwaw a'e
ma'e iapo mehe wà, peze pezeupe.
Nan kwaw nezewe.
Pezeruzar pema'ekwaw paw rehe,
pema'e iapo haw ikwaw paw
rehe no, a'e ae nuzawy kwaw
peme hemu'em ma'e a'e wà.
Nezewe peze'eg pezeupe pepy'a pe.
— Naheta kwaw teko upuner ma'e
zanezàwenugar a'e wà, peze pezeupe.
- 11 A'e rupi iaiw paw u'ar putar penehe
a'e nehe kury.
Tekwe ikatu 'ym ma'e wanupe
peze'egaw napepyro kwaw
a'e iaiw haw wi nehe.
Pemumaw pàwàm uhem iko.
Napepuner kwaw izuwi pehemaw
rehe nehe.
Uhua'u putar a'e iaiw haw nehe.
Napepuner kwaw hehe
pema'enukwaw paw rehe nehe.
— Nur kwaw nehe, peze putar amo
'ar mehe nehe. A'e 'ar mehe uhem
putar nehe.
- 12 Peze'eg wi wi tekwe wanupe.
Penož wi wi ma'e wanupe.
Pekwàkwàmo mehe arer
we pezapo agwer ma'e.
Aze ru'u pepytywà putar wà nehe.
Aze ru'u nezewe mehe pemuzàn kar
putar peàmàtyry'ymar pe wà nehe,
- 13 Heta teta'u peneruze'egar peinuuruomo
wà.

- Nezewe rehe we napehem kwaw pezemumaw pàwàm wi nehe. Tuwe zahytata rehe uzemu'e ma'e oho pepyr wà nehe. Tuwe pepytywà a'e wà nehe.
- Uzemu'e ywak rehe wà.
Ume'egatu zahytata rehe wà.
Zahy nànnàn umume'u peme uzeapo ma'e ràm wà.
- 14 Nuzawy kwaw ka'a huwer uxinig ma'e wà.
Tata wapy putar a'e zahytata kwaw par wà nehe.
Nupuner kwaw uzepeyro haw rehe wà nehe,
ta'e nan kwaw tata pixika'i ma'e a'e xe.
Teko uzapo tata pixika'i ma'e uzemuaku haw romo wà. Wapyk huwake wà. A'e tata wanapy àràm napixika'i kwaw a'e nehe.
- 15 Nezewe haw uzeapo putar uzeapo ma'e ràm imume'u har pepyr har wanupe nehe.
Izypy mehe arer we pepuranu wanehe. A'e paw oho putar pewi wà nehe.
Pitàitàigatu oho putar wape rupi wà nehe, iapo pyràm hekar pà wà.
Ni amo a'e teko nupuner kwaw pepyro haw rehe wà nehe.

***Tupàn umume'u ma'e
uzeapo ma'e kwer kury***

- 48** ¹ Teko Izaew izuapyapyr wà.
Pezeapyaka katu nehe.
Pezeapyaka katu nehe,
Zuta izuapyapyr wà.
Pemume'uahy penemiapo ràm Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e her rehe.
— Uruzamutar katu Tupàn Izaew wazar ure, peze amo wanupe.
Penemu'em a'e ma'e imume'u mehe.
Napemume'u kwaw ze'eg azeharomoete har.
- 2 — Uruiko tawhu Tupàn pe imonokatu pyrer pe ure, peze peiko.
Pezeruzar Tupàn Izaew wazar rehe no.

- Tuweharupi Wiko Ma'e, i'i teko izupe wà. — Upuner Wera'u Ma'e, i'i izupe wà.
- 3 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg iko peme.
— Kwehe mehe aze'eg ma'e uzeapo ma'e ràm rehe ihe.
Amume'u katu uzeapo ma'e ràm peme.
Na'arewahy azapo ma'e ihe.
Teko nuàro kwaw a'e ma'e iapo mehe wà. Uzeapo ma'e heze'eg awer rupi katete no.
- 4 Akwaw pezapezarahy haw ihe.
Pe tàtàahy itaper ài itazu morog ài.
- 5 A'e rupi amumaw kwarahy tetea'u a'e ma'e rehe heze'eg pà.
Izeapo 'ym mehe we amume'u a'e ma'e peme.
A'e rupi napepuner kwaw tupàn ua'u wanehe ma'e hagapaw wanehe peze'egaw rehe nezewe.
— Hetupàn a'ua'u uzapo a'e ma'e a'e, napepuner kwaw peze haw rehe.
— Ma'e hagapaw heremimuwete uzapo a'e ma'e, napepuner kwaw peze haw rehe nehe.
- 6 Ma'e paw uzeapo heze'eg awer rupi katete.
Amume'u ze'eg azeharomoete har kwehe mehe ihe. Tuwe pekwaw ze'eg azeharomoete imume'u awer nehe.
Aze'eg putar ipyahu ma'e rehe nehe kury.
Ma'e temigwaw 'ym amume'u putar nehe. Napekwaw kwaw a'e ma'e pe rihi.
- 7 Xo ko 'ar rehe zo amuzeapo kar putar nehe kury.
Ni amo teko numume'u pixik kwaw a'e ma'e peme wà.
A'e rupi, — Urukaw a'e ma'e ure, napepuner kwaw peze haw rehe.
- 8 Akwaw penehe hezeruzar 'ymaw ihe.
Akwaw hereruzar har 'ym tuweharupi har romo peneko haw no.
A'e rupi napeinu pixik kwaw ko ma'e.
Napekwaw kwaw ma'e wazeapo àwàm.

- 9 Apuner mo hekwahy haw izuhenaw rehe penehe.
 Apuner mo pemumaw paw rehe no.
 Aze mo azapo nezewe, teko uze'eg zemueateahy mo herer rehe wà.
 A'e rupi apuàro penehe hezeyk 'ym pà, ta'e aiko Tupàn romo ihe xe.
 A'e rupi pemume'u hekatu haw nehe.
- 10 Apuraraw kar ma'erahy peme, ta'e hepurumukatu wer penehe ihe xe.
 Teko umukatu itaxig parat tatahu pupe. Nezewegatete apumukatu ma'erahy pupe.
- 11 Hepurumupytu'u kar wer teko wanehe herer rehe waze'eg zemueateahy re ihe, A'e rupi azapo putar ma'e ihe nehe kury.
 Namuze'eg zemueateahy kar kwaw teko herer rehe ihe.
 Tuwe teko paw umume'u hekatu haw wà nehe.
 Namume'u kar kwaw amo tupàn ikatu haw purupe ihe, ta'e nuzapo kwaw ikatu ma'e wà xe.

Tupàn upyro wemiihu wà

- 12 Nezewe uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e:
 Pezeapyaka katu nehe,
 teko Izaew izuapyapyr wà.
 Apuexaxak kwehe mehe ihe.
 Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aiko Tupàn romo teko paw wazar romo ihe. Naheta kwaw amo wà.
 Izypy mehe arer romo aiko. Aiko putar iahtkaw rehe àràr romo nehe no.
- 13 Hepo pupe amuapyk ywy henaw rehe kwehe mehe ihe.
 Apupirar ywak ihe no.
 Amume'u waneta àwàm ihe.
 A'e 'ar 'ym mehe we naheta kwaw.
 A'e 'ar mehe we heta.
- 14 Pezemono'ono'og pezeapyaka pà upaw rupi nehe.

- Ni amo tupàn numume'u kwaw ko ma'e uzeapo ma'e ràr wà:
 Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e azamutar katu amo awa ihe.
 A'e awa heremiamutar uzapo putar heremiapo putar haw a'e nehe.
 Uzàmàtyry'ym putar Mawiron oho hepuner haw inuromo a'e wà nehe.
- 15 Ihe ae ihe, ainoz a'e awa ihe.
 — Ezur nehe, a'e izupe. A'e rupi ur a'e. Amukatu putar hemiapo ràr upaw rupi ihe nehe.
- 16 Pezur heze'eg henu pà nehe kury.
 — Izypy mehe arer we nazumim kwaw heze'eg. Nazumim kwaw heremiapo kàràr.
 Amuzeapo kar ma'e paw wazyprog mehe arer we ihe, a'e peme.
 Na'e Zanezar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umur wekwe ihewe hemono kar pà a'e pe a'e kury.
- 17 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, Izaew wazar Ikatuahy Ma'e, wapyro har, uze'eg wemiihu wanupe kury.
 — Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo ihe, pezar romo ihe. Apumu'e iteko ihe, ta'e nezewe mehe peneko haw ikatu putar nehe xe. Apueruata peneraha pe ikatu ma'e peho àwàm hexak kar pà pame ihe.
- 18 A, Aze mo peruzar heremiapo karer, penemetarer katu wera'u mo ko 'ar rehe.
 Penemetarer nuzawy iwer mo tyhu haw uwyrykahy ma'e.
 Tuweharupi peityk mo peàmàtyry'ymar pe wà.
 Waneitykaw nuzawy iwer mo ykotok yryhu rehe har. Nupytu'u iwer mo.
- 19 Pezuapyapyr waneta haw nuzawy iwer mo ywyxig yryhu iwyr har waneta haw wà.
 Nahereharaz pixik iwer mo wanuwí ihe.
 Wikuwe mo tuweharupi hepyr wà.

- 20 Pehem Mawiron tawhu wi nehe.
Pezàwehem a'e wi nehe.
Penehapukaz penurywete haw rupi
ko ze'eg imume'u pà wyy nànnàr
wanupe nehe.
— Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
upyro wemiruze'eg a'e wà,
teko Izaew izuapyapyr her ma'e
wapyro pà a'e wà, peze purupe nehe.
- 21 Tupàn weraha wemaiihu
ywyxiguhu myteromo wà.
Waneraha mehe ni amo
na'iziwez kwaw wà.
Umuyryk kar 'y itahu wi.
Uzuka a'e itahu. 'Y uhem izuwi.
- 22 Nezewe uze'eg Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e ikatu 'ym ma'e 'ar
nànnàn iapo har wanupe.
— Naheta kwaw pepyro àwàm
peme nehe, i'i Tupàn.

***Tupàn hemiruze'eg wiko tatainy
zàwenugar teko paw wanupe***

- 49** ¹ Teko wyy muitea'u har wà,
ihe Tupàn hemiruze'eg romo
aiko ihe.
Pezeapyaka katu heze'eg rehe nehe.
Pezekaiw katu heze'eg rehe nehe,
teko wyy nànnàr wà.
Aikuwe hehy hie pe ihe.
A'e wi hehem 'ym mehe we Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e herexak a'e.
Nazexak kar kwaw a'e mehe ihe rihi.
Herenz herer imume'u pà a'e
mehe a'e.
- 2 Uzapo heze'eg takihepuku
haime katu ma'e ài.
Hemim hepyro pà opo pupe.
Heapo u'yw hakwa katu ma'e ài.
Hemonokatu a'e. — 'Ar ikatu ma'e
rehe apyhyk putar nehe, i'i ihewe.
- 3 Uze'eg nezewe ihewe.
— Izaew izuapyapyr wà,
peiko heremiruze'eg romo.
Aexak kar putar hepuner haw purupe
nehe, ma'e iapo kar pà peme nehe,
i'i Tupàn.

- 4 Ihe aze'eg hezeupe ihe.
— Ama'ereko tetea'u ihe.
Nezewe rehe we Izaew nuzewyr
kwaw Tupàn pe wà. Heremiapo
kwer paw nahekuzar kwaw,
a'e hezeupe.
Nezewe rehe we akwaw Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e ihewe
hekuzar imur àwàm ihe.
Umekuzar putar hema'ereko
awer a'e nehe.
- 5 Hezexak kar 'ym mehe we
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e herexak
wemiruze'eg romo hemuigo kar pà.
Omono'og kar wemaiihu ihewe wà.
— Emuzewyr kar heremaiihu
ihewe ne wà nehe, i'i ihewe.
Hekatuahy tuwe Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e pe ihe.
Tupàn hezar wiko hekàgaw romo a'e.
- 6 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uze'eg nezewe ihewe.
— Ereiko putar heremiruze'eg
romo nehe.
Eremuzewyr kar putar Izaew umàno
'ym ma'e kwer ihewe ne wà nehe.
Eremono'og putar a'e teko Izaew
izuapyapyr ne wà nehe, pitài teko
romo wamuigo kar pà ne wà nehe.
Azapo kar putar a'e ma'e newe nehe.
Amo ae ma'e azapo kar putar newe
nehe no. Urumuigo kar putar
tatainy zàwenugar teko amo ae
wyy rehe har wanupe nehe no.
Nezewe mehe ereraha putar
hepurupyro haw wyy nànnàr
wanupe nehe no, i'i Tupàn.
- 7 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e a'e,
Izaew wazar Ikatuahy Ma'e a'e,
wapyro har a'e, uze'eg wemiruze'eg
pe a'e kury.
Teko amo wyy rehe har tetea'u
na'iakatuwawahy kwaw
hemiruze'eg rehe wà.
Tuwihawete wanupe ama'ereko
e ma'e romo hekon a'e.

Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
 uze'eg wemiruze'eg pe.
 — Tuwihawete a'e wà nehe,
 tuwihawete wana'yr a'e wà nehe no,
 wexak putar nepuner haw
 a'e wà nehe.
 Ur putar nepy huwake wapyk pà
 upenàràg rehe wà nehe, nemuawate
 haw hexak kar pà newe wà nehe.
 Ta'e ihe Tupàn Tuweharupi Wiko
 Ma'e ihe azapo ma'e heremimume'u
 kwer rupi katete ihe xe.
 Ihe Izaew wazar Ikatuahy Ma'e ihe,
 urexak heremiruze'eg romo
 nemuigo kar pà ihe, i'i Tupàn.

Zeruzarez iapo katu haw

8 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg
 nezewe wemiai hu wanupe.

— Hekatu haw purupe hexak
 kar haw 'ar mehe nehe,
 awazar putar peneminozgwer
 peme ihe nehe.
 Pepyro àwàm 'ar ihem mehe nehe,
 apupytywà putar nehe.
 Azékaiw katu putar penehe
 ikatu 'ymaw wi nehe.
 Azapokatu putar heze'eg teko
 ywy nànnàr wanupe nehe,
 peinuinuromo nehe.
 Azapo wi putar ywy peneko
 haw nehe.

Amuzewyr kar putar peywy
 imuaiw pyrer nehe no.

9 Aze'eg putar zemunehew paw pe har
 wanupe nehe. — Pehem zemunehew
 paw wi nehe, a'e putar wanupe nehe.
 Ipytunaw rehe wiko ma'e wanupe
 aze'eg putar nezewe nehe no.
 — Ni amo nuiko kwaw pezar romo
 wà kury. Peiko izar 'ym ma'e romo
 kury, a'e putar wanupe nehe.

Umai'u putar pe iwyr àràpuhàràn
 hawitu ma'e ài wà.

Te ywytyr ka'a heta 'ymaw rehe
 wexak putar ka'api'i wà nehe.

10 Na'ima'uhez kwaw wà nehe.

Na'iziwez kwaw wà nehe.

Kwarahy haku haw nuhem kwaw
 wanehe nehe. Ywytu haku ma'e
 ywyxiguhu wi ur ma'e kwer
 nupuraraw kar kwaw ma'erahy
 wanupe nehe,

ta'e apuhareko katu ihe wà xe.
 Aexak kar putar waho àwàm
 wanupe nehe.

Araha putar tytuzàmaw
 pe wà nehe.

11 Azapo putar pe ywytyruhu rehe
 wanupe nehe.

Amuhygatu putar pe heremiai hu
 waho àwàm romo nehe.

12 Uzewyr putar ywy muitea'u har
 wanuwi wà nehe.

Ur putar kwarahy heixe haw awyze
 har kutyr wi wà nehe. Ur putar
 kwarahy heixe haw wi wà nehe no.

Ur putar ywy kwarahy hemaw awyze
 har kutyr har Àxuwà her ma'e wi
 wà nehe no.

13 Pezegar nehe, ywak.

Penurywete nehe, ywy.

Ywytyr wà, penehapukaz
 penurywete haw rupi nehe,
 ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
 umurywete kar wemiai hu wà xe.

Upuhareko ma'erahy ipuraraw
 par wà no.

14 Teko Xiàw ywytyr rehe
 har uze'eg nezewe wà.

— Tupàn Tuweharupi Wiko
 Ma'e upuir zanewi a'e.
 Heharaz zanewi a'e, i'i wà.

15 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
 uwazar waze'eg wanupe.

— Aipo kuzà upuner umemyr wi
 heharaz haw rehe.

Aipo upuner umemyr iamutar
 katu re upytu'u haw rehe.

Aze mo agwer ma'e uzeapo,
 nezewe rehe we nahereharaz pixik
 kwaw pewi ihe nehe.

- 16 Zeruzarez, amuapyk nerer hepo rehe. Nahereharaz pixik kwaw pàrirogaw iaiha katu ma'e neywyr har wi nehe.
- 17 Neapo wi wi àràm uhem waiko na'arewahy wà.
Ko 'ar rehe we nereityk arer nemumaw parer uzàwehem oho waiko newi wà.
- 18 Eme'e nezeywyr upaw rupi nehe. Exak uzeapo romo ma'e nehe. Nepupe wiko ma'e kwer uzewyr wà waiko wà. Uhem wà waiko wà. Amume'u ko ma'e hereko haw rehe ihe kury. Upaw rupi wiko ita hekuzar katu ma'e ài ihewe wà. Wiko putar nemupuràg eteahy kar haw romo a'e ita ài wà nehe. Nerurywete putar neretekwer rehe wamunehew mehe nehe. Kuzà imen ma'e rà m umunehew ita hekuzar katu ma'e wetekwer rehe a'e, nezewegatete nepupe wiko ma'e rà m wiko putar ita ipuràg eteahy ma'e zàwe newe wà nehe no.
- 19 Zauxiapekwer umuaiw neywy. Ni amo teko nuiko kwaw a'e pe wà. Ko 'ar rehe teko tetea'u wiko putar hehe wà nehe. Ywy ipixika'i putar wanupe nehe. Nezukazuka arer wà nehe, nereityk arer wà nehe, multe heraha pyr romo wiko putar wà nehe.
- 20 Amo teko uzexak kar multe newi wà, uzar waneko haw pe wà. Uzewyr nepupe wiko pà wà kury. Amo 'ar mehe uze'eg putar nezewe wà nehe.
— Ko ywy ipixika'i wera'i zanewe. Aze mo heta ywy uhua'u wera'u ma'e zanereko àwàm romo, i'i putar wà nehe.
- 21 Na'e ereze'eg putar nezewe nezeupe nehe: Mo hemuigo kar ko kwarer wahy romo ko kuzàtài wahy romo a'e. Aiko kuzà imemyr haw rehe upuner 'ym ma'e romo ihe.

- Heityk pyrer romo aiko. Naheputar kwaw wà. Aiko zemunehew paw pe har zàwenugar romo. Mo umugakwaw ko kwarer ko kuzàtài ihewe wà. Aiko e ihe. Ma'e wi ur ko teko paw wà, ere putar nehe.
- 22 Zanezar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg wemiaihu wanupe. — Aupir putar hepo nehe. Apoe'eg putar teko amo ywy rehe har wanuwihaw wanupe nehe. — Peraha pena'yr penazyr wamuzewyr kar pà Zeruzarez tawhu pe pe wà nehe. Perur pepuxi'awar romo pe wà nehe. Perur peaxi'i rehe pe wà nehe no.
- 23 Tuwihawete amo ae ywy rehe har uzekaiw katu putar pememyr wanehe a'e wà nehe. Tuwihawete kuzà wiko putar wanehe uzekaiw ma'e romo wà nehe no. Tuwihawete wà, tuwihawete kuzà wà no, uzeamumew putar upenàràg rehe wapyk pà penenataromo wà nehe. Umuhyk putar uwa ywy rehe wà. Uwerew putar ywy imuku'i pyrer pepy wi u'ar ma'e kwer wà nehe no. Nezewe mehe pekwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo hereko haw nehe. Herehe uzeruzar ma'e nuzemumikahy pixik kwaw wà nehe, i'i Tupàn.
- 24 Zeàmàtry'y mawhu imumaw ire zauxiapekwer upyhyk ma'e tetea'u a'e wà. Aipo amo upuner a'e ma'e ipyro haw rehe wanui wà. Tuwihawete ma'erahy ipuraraw kar har weraha teko uma'ereko e ma'e romo wamuigo kar pà a'e wà. Aipo amo upuner wamuhem kar haw rehe izuwi a'e wà.
- 25 — Amo upuner, i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e.

— Amo upyro putar a'e ma'e
zauxiapekwer wanuwi a'e nehe.
Amo umuhem kar putar teko
tuwihawete ikatu 'y ma'e
hemipyhyk kwer a'e nehe no,
ta'e ihe azàmàtryry'ym putar
peàmàtryry'ymar ihe wà nehe xe.
Ihe ae apyro putar pena'yr ihe
wà nehe no.

- 26 A'u kar putar wo'o kwer
peàmàtryry'ymar wanupe nehe.
A'u kar putar uwykwer wanupe
win ài nehe no.
Nezewe mehe teko paw ukwaw putar
ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
romo hereko haw wà nehe. Pepyro
har romo hereko haw ukwaw putar
wà nehe no. Ihe Izaew wazar
upuner ma'e ihe, aiko penekuzar
imono har romo. Ukwaw putar
hereko haw wà nehe no.

50¹ Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg wemiaihu wanupe.

— Aipo ihe apomono kar pepyry
wi ihe, awa wemireko wi upuir
ma'e ài ihe.

Ma'e pe pemonokatu pape hepuir
awer imume'u haw.

Aipo ihe apume'eg uma'ereko
e ma'e romo amo pe henewer
haw wamekuzar pà ihe.

Nan. Amo pepyhyk peneraha a'e wà,
ta'e ikatu 'ym ma'e tetea'u iapo har
romo peiko pe xe.

Pekatu 'ymaw uhua'u. A'e rupi
apomono kar wanupe ihe.

- 2 Aha pepyro pà ihe. Mâràzàwe tuwe ni
amo noho kwaw heruwàxi pà wà.
Apuenoz ihe. Mâràzàwe tuwe ni amo
nuwazar kwaw heze'eg penenoz
mehe ihewe wà.

Aipo ko 'ar rehe napuner kwaw
pepyro haw rehe ihe.

Aipo hekàgaw paw uhem ihewi a'e.
Nan. Aze mo amume'u pitài ze'eg,
yryhu typaw mo a'e.

Amumaw mo 'y. Yrykawhu
uzeapo mo ywyxiguhu romo.
Pira umàno mo wiwez pà wà.
Uzypyrog mo inem pà wà.

- 3 Apuner ywak imupihunaw rehe.
Apuner kamirpuku umàno ma'e
kwer itymaw rehe har imunehew
kar pà izupe, i'i Tupàn.

Tupàn hemiruze'eg upuraraw ma'erahy a'e

- 4 Zanezar Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e hemu'e herereko heremiapo
ràn rehe a'e.

Nezewe mehe amurywete kar putar
ikene'o ma'e ihe wà nehe.

Tuweharupi ku'em mehe
hemurywete kar a'e,
a'e rupi ainu katu ize'eg a'e
'ar rehe har.

- 5 Zanezar Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e ukwaw katu kar ma'e ihewe.
Naiko kwaw ize'eg heruzar 'ymar
romo. Nazàwehem kwaw izuwi ihe.

- 6 Aruwak hekupe wakutyr
hezepetepetek kar pà wanupe ihe.
Aexak kar heruwa heamutaw
i'ok arer wanupe no.
Nazeàmim kwaw herehe waze'eg
urywahyahy mehe.
Uzenymon heruwa rehe wà.

- 7 Nahemaranugar kwaw ihe kury,
Ta'e Zanezar Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e hepytywà a'e xe.
A'e rupi hekàg itahu ài.
Akwaw hemumaranugar kar 'ym
àwàm ihe.

- 8 Ta'e hepytywà har heruwake
hekon a'e xe.
Aipo amo umume'u putar ma'e
hekutyr wà nehe.
Aha putar hupi tuwihaw
wanenataromo nehe.
Aipo amo ipurumume'u wer heremiapo
kwer rehe tuwihaw wanupe.
Tuwe ur imume'u pà nehe.

- 9 Zanezar Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e hepytywà hepyro pà
heàmàtry'y'ymar wanuwi.
A'e rupi ni amo nupuner kwaw
herehe uzepykaw rehe wà nehe.
Heàmàtry'y'ymar paw ukàzym
putar wà nehe.
Nuzawy kwaw topoz ykyzu wanemi'u
kwer wanemimumaw kwer a'e wà.
- 10 Pezeapyaka katu nehe, pe Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e wi ukzyze
ma'e wà.
Pezeapyaka hemiruze'eg ize'eg
rehe nehe.
Aze pe peho àwàm ipytun nehe,
Aze naheta pixik kwaw tatainy
hupi nehe,
pezeruzar Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e rehe nehe.
Peiko izar rehe uzeruzar ma'e
romó nehe.
- 11 Pe tata imunyar wà,
pe u'yw ukaz ma'e hereko har wà,
pe'ar putar tata penemimunyk pupe nehe.
U'yw penemimuàgy'y'gwer pekutuk
putar pezuka pà a'e wà nehe.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umur
kar putar ko zepykaw penehé nehe.
Ma'erahy iaiwahy ma'e ipuraraw
pàwàm penàro iko a'e.

***Ze'eg purumuryw kar ma'e
Zeruzarez pe har wanupe***

- 51** 1 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uze'eg nezewe.
— Pezeapyaka katu nehe, uzepyro
àwàm hekar har wà, uzepytywà
àwàm ihewe henoz har wà.
Peiko itahu ipei'ag pyrer ài.
Pema'enukwaw itahu rehe nehe.
Apei'ag a'e itahu penenuhem
pà izuwi ihe.
- 2 Pema'enukwaw peipy Àmàràaw
rehe nehe.
Pema'enukwaw hemireko Xar rehe
nehe no. Izuapyapyr romó peiko.

Aenz Àmàràaw imuwà ihe.
Ta'yr 'ym ma'e romó hekon a'e.
Nezewe rehe we amono heze'egatu
hehe. Amono izuapyapyr tetea'u
izupe wà.

- 3 Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
apuhareko katu putar Zeruzarez
tawhu ihe nehe.
Apuhareko katu putar tàpuz ipupe
har heityk pyrer paw nehe no.
Ywy uxinig ma'e kwer a'e pe har
azapo putar ma'ety'ymaw romó nehe.
Nuzawy kwaw ma'ety'ymaw En ywy
rehe heremity'gwer a'e nehe.
Heta putar turywete haw a'e pe nehe.
Hurywete putar a'e pe har wà nehe.
Heta putar zegar haw nehe.
Umuzàg putar zegar haw hekatu
haw imume'u pà wà nehe.
- 4 Pezeapyaka katu nehe, heremiai'hu wà.
Pezekaiw heze'eg àwàm rehe nehe.
Amono putar heze'eg teko ywy
nà'nànar wanupe nehe.
Heremiapo kar haw nuzawy kwaw
tatainy teko wanupe nehe.
- 5 Azur putar wapyro pà na'arewahy nehe.
Heàmàtry'y'ymar waneitykaw
'ar uhem wà iko.
Aruze'eg putar teko ywy nà'nànar
ihe wà nehe.
Teko ywy multe har heràro
herereko wà.
Uzeruzar herehe wà.
— Zanepyro putar zaneàmàtry'y'ymar
wanuwi nehe, i'i ihewe wà.
- 6 Peme'e ywak rehe ywate nehe.
Peme'e ywy rehe xe ywak iw ype nehe.
Ywak ukàzym putar tâtàxiner ài nehe.
Ywy izemàner putar kamir
kwehe arer ài nehe.
Hehe har umàno putar meru
ài wà nehe.
Aityk putar heàmàtry'y'ymar
upaw rupi ihe wà nehe.
Hepuner haw upyta tuweharupi nehe.
Nupaw pixik kwaw nehe.

- 7 Pezeapyaka katu nehe,
 ikatu ma'e iapo har wà,
 heze'eg upy'a pe hereko har wà.
 Aze teko uze'eg zemuteahy penehe
 wà nehe, pekyze zo wanuwi nehe.
 Aze uze'eg urywahyhy penehe wà
 nehe, pekyze zo wanuwi nehe.
- 8 Ta'e ukàzým putar kamir àràpuhàràn
 hawitu ma'e hawer iapo pyrer
 ài wà nehe, ykyzu hemimumaw
 kwer ài wà nehe.
 Aityk putar heàmàtry'yymar
 upaw rupi ihe nehe.
 Hepuner haw upyta putar tuweharupi
 nehe. Nupaw pixik kwaw nehe.
- 9 Eme'e nehe, Zanezar. Eme'e nehe.
 Urepyro pe nepuner haw uhua'u
 ma'e pupe nehe,
 ureipy wapyro awer kwehe
 arer zàwenugar ài nehe.
 Eremugamugaz àzàg zàwenugar
 yryhu pe har
 Ha'aw her ma'e ipegegwer romo ne,
 izuka pà ne.
- 10 Eremuxinig yryhu.
 Eremumaw 'y typya'u ma'e.
 Erezapo pe yryhu myteromo.
 Eremono kar teko neremipyro
 kwer a'e pe rupi ne wà.
- 11 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
 hemipyro ràm uzewyr putar
 weko awer pe wà nehe.
 Uzewyr Zeruzarez tawhu
 pe uzegar pà wà nehe.
 Wiko putar a'e pe tuweharupi
 urywete pà wà nehe.
 Turywete haw oho putar wanupi nehe.
 Wata putar urywete pà wà nehe.
 Naheta kwaw zemumikahy haw nehe.
 Nuzai'o kwaw wà nehe.
- 12 Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko
 Ma'e wemiailhu wanupe.
 — Ihe ae amono putar
 hekàgaw peme.
 A'e rupi, màràzàwe tuwe
 pekyze teko wanuwi.

- Xo teko umàno ma'e ràm romo zo
 wanekon wà, upaw putar ka'a
 huwer uxinig ma'e ài wà nehe.
- 13 Ta'e heharaz Tupàn Tuweharupi
 Wiko Ma'e wapo arer wi wà xe.
 Heharaz ywak ipupirar arer wi wà,
 ywy imuapyk arer wi wà.
 Màràzàwe tuwe pekyze
 peàmàtry'yymar purupe
 ma'erahy ipuraraw par wanuwi.
 Oho penaikweromo wà,
 ta'e ipuruzuka wer penehe wà xe.
 Wakwahy haw nupuner kwaw
 ma'e iapo haw rehe peme.
- 14 Na'arewahy amuhem kar putar
 teko zemunchew paw pe har
 wapyhykaw wi wà nehe.
 Numàno kwaw wà nehe. Na'ima'uhez
 kwaw wà nehe.
- 15 Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ihe,
 aiko pezar romo ihe.
 Amokotokotok yryhu ihe.
 A'e rupi ykotok okororo a'e.
 Tupàn Upuner Wera'u Ma'e
 herer romo ihe.
- 16 Amono hepurumu'e haw peme.
 Apupyro peàmàtry'yymar
 wanuwi hepo pupe.
 Ywak ipupirar arer romo aiko.
 Ywy imuapyk arer romo no.
 Ihe aze'eg Zeruzarez tawhu
 pe har wanupe kury.
 — Peiko heremaihu romo, a'e wanupe.

***Ma'erahy ipuraraw paw upaw
 Zeruzarez pe har wanuwi***

- 17 Eme'e, Zeruzarez, eme'e nepu'am
 pà nehe.
 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e u'u
 kar wekwahy haw peme win ài a'e.
 Pei'u ipupe paw rupi. Peka'u i'u re.
- 18 Heta tetea'u nera'yr wà.
 Heta tetea'u nera'yragaw wà no.
 Ni pitài nanepthyk kwaw nepo rehe wà.
 Ni pitài nanepthywà kwaw
 nemuata kar pà wà.

- 19 Mokokz iaiw paw erepuraraw:
 Neàmàtryy'ymar umuaiw neywy wà.
 Zeàmàtryy'mawhu uzuka hehe har wà.
 Wama'uhez haw uzuka amogwer wà no.
 Mo nepuhareko a'e wà.
 Mo uzeagaw nemurywete kar pà wà.
- 20 Ko 'ar rehe nepupe har iàkàzym
 uma'uhez tà wà.
 U'ar nahu rupi pe za'akaw rehe wà.
 Nuzawy kwaw àràpuhàràn hehaite
 ma'e uzepyhykaw rehe har wà.
 U'ar a'e wà, ta'e Tupàn Tuweharupi
 Wiko Ma'e wikwahy wanupe a'e xe,
 ta'e izepyk wer wanehe a'e no xe.
- 21 Zeruzarez tawhu uzemumikahy ma'e.
 Ne ereka'u iko. Nereka'u kwaw
 win i'u re.
- 22 Einu katu Tupàn nezar ize'eg
 àwàm nehe kury.
 Upytywà putar wemiailu wapyro
 pà a'e wà nehe.
 Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko
 Ma'e nezewe.
 — Anuhem putar kanek hekwahy
 haw pupe tynehem ma'e
 nepo wi ihe nehe kury.
 Ereka'u ipor pupe nei'u mehe.
 Nere'u pixik kwaw ipor nehe.
- 23 Amonu putar ko kanek
 neàmàtryy'ymar wanupe nehe,
 ta'e uze'eg nezewe newe a'e wà xe.
 — E'aw ywy rehe nehe.
 Urupyropyrog putar nerehe ure nehe,
 i'i newe wà.
 Ere'aw. Upyropyrog nerehe wà.
 Ywy imuku'i pyrer pe rupi har ài
 nerereko wà.

Tupàn upyro Zeruzarez pe har a'e wà

52

- ¹ Eme'e, Zeruzarez, eme'e kury,
 ezemukàg wi nehe.
 Tawhu Tupàn pe imonokatu pyrer,
 emunehew neropoz hekuzar katu
 wera'u ma'e nehe.
 Tupàn rehe uzeruzar 'ym ma'e a'e wà
 nehe, a'e teko iaiw ma'e a'e wà nehe,
 nuiko pixik kwaw nepyr a'e wà nehe.

- 2 O Xiàw, tawhu ipuràg eteahy ma'e.
 Ipyhyk pyrer romo ereiko,
 ko 'ar rehe ereapyk ywy rehe.
 Emonohok kyhàhàm tàtà ma'e
 heityk pà nehe.
 Epu'àm nehe, emutuhutuhug ywy
 ywy ku'i kwer neropoz wi nehe.
 Eapyk nerenaw rehe nehe,
 tuwihawete henaw rehe nehe.
- 3 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg
 wemiailu wanupe.
 — Kwehe mehe zauxiapekwer peneraha
 amo ae ywy rehe wà, uma'ereko e ma'e
 romo pemuigo kar pà wà. A'e 'ar mehe ni
 amo nomono kwaw temetarer amo pe
 penekuzaromo wà. A'e rupi ihe namono
 kwaw temetarer amo pe penekuzaromo ihe
 nehe no, pema'ereko e haw wi pepyro pà ihe
 nehe no.
- 4 Zanezar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
 uze'eg kury.
 — Kwehe mehe heremiailu oho Ezit ywy
 rehe wà, a'e pe wiko pà wà. Oho wà, ta'e iho
 wer wà xe. Amo kwarahy pawire Axir
 weraha wemipyhyk romo uma'ereko e ma'e
 romo uiwy rehe wà. Nomono kwaw
 temetarer wanekuzaromo wà. ⁵ Ma'e aexak
 ko 'ar rehe kury. Mawiron uzapo ma'e Axir
 wanemiapo kwer zàwenugar wà no. Weraha
 heremiailu uma'ereko e ma'e romo wamuigo
 kar pà wà no. Nomono kwaw temetarer
 wanekuzaromo wà. Waneraha har uhapukaz
 wà, ta'e weityk heremiailu wà. Uze'eg
 zemueteahy herehe upytu'u 'ym pà wà.
- ⁶ Heta putar amo 'ar mehe nehe. A'e 'ar mehe
 heremiailu ukwaw putar herer a'e wà nehe.
 Ukwaw putar ihe Tupàn Tuweharupi Wiko
 Ma'e ko ze'eg imume'u har romo hereko haw
 a'e wà nehe. — Aiko aiko xe ihe, a'e wanupe.
- 7 Ipuràg eteahy ze'eg heraha har
 ywytyruhu rupi uzàn ma'e hexakaw.
 Zeàmàtryy'mawhu heta 'ymaw
 imume'u haw werur iko a'e.
 Purupyro haw imume'u haw
 werur iko a'e no.
 Uze'eg Xiàw pe.

- Tupàn pezar wiko tuwihawete romo a'e: i'i.
- 8 Pàrirogawaiha tyrapyr har ume'egatu ma'e wà, uhapukaz wà. Peinu katu waze'eg nehe.
Uhapukaz urywete haw rupi wà, ta'e uweha pupe wexak
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Xiàw pe izewyr haw wà xe.
- 9 Zeruzarez heityk pyrer, ezegar nerurywete haw rehe nehe, ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upuhareko katu wemiailu a'e wà xe. Ppyro putar Zeruzarez a'e nehe.
- 10 Teko ywy nànnàr wanenataromo Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wexak kar putar upuner haw ikatuahy ma'e nehe.
Ywy rehe har paw wexak putar Tupàn Zanezar zanepyro har romo heko haw wà nehe.
- 11 Heremialu wà, pehem Mawiron wi nehe.
Pehem paw rupi nehe. Pepokok zo ma'e iaìw ma'e rehe nehe.
Ma'e heràpuzuhu pe har heraha har wà nehe, tuwe uzemukatu kar herenataromo wà nehe.
- 12 Napehem kwaw na'arewahy nehe. Ni amo napemuzàn kar kwaw wà nehe,
ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wexak kar putar peho àwàm peme nehe xe.
Tupàn Izaew wazar wiko putar peiwyr penehe uzekaiw katu pà nehe.
- Tupàn hemiruze'eg ma'erahy hemipuraraw, ikàgaw no***
- 13 Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nezewe.
— Heremiruze'eg hemiapo ràw paw ikatu putar nehe.
Teko umume'u putar ikatu haw wà nehe.

Umume'u tetea'u putar ikatu haw izupe wà nehe.

- 14 Teko tetea'u uze'eg nezewe hexak mehe wà.
— upuraraw ma'erahy tetea'u a'e, i'i izupe wà, ta'e hexakaw amo ae romo uzeapo a'e xe.
— Aipo awa romo hekon tuwe a'e, i'i izupe uzehe upuranu pà wà.
- 15 Ko 'ar rehe teko tetea'u ipytuhegatu putar hexak mehe wà nehe.
Tuwihawete tetea'u nukwaw kwaw ni uze'egaw hexak mehe wà nehe.
Ta'e wexak putar imume'u pixik 'ym pyrer wà nehe xe.
Ukwaw putar weminu pixik 'ym wà nehe no.
- 53** ¹Uze'eg teko wà kury.
— Mo upuner a'e ma'e zaneremini kwer rehe uzeruzar haw rehe wà.
— Na'aw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ima'ereko haw a'e, ni'i kwaw amo wà.
- 2 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uputar wemiruze'eg izexak kar haw a'e.
Nuzawy kwaw ka'akyr hezuz romo ma'e.
Itua'u ywy uxinig ma'e kwer rehe.
Na'ipuràg kwaw a'e. — Ipuràg eteahy a'e, ni'i kwaw teko izupe wà.
— Umurywete kar teko tetea'u a'e, ni'i kwaw teko izupe wà.
Naheta kwaw ipuràgaw hehe.
A'e rupi nazazekaiw kwaw hehe.
Na'ikatu kwaw zanewe.
- 3 Ikàg 'ym ma'e romo hekon purupe.
Nuputar kwaw uwihaw romo wà.
Upuraraw ma'eahy haw a'e.
Upuraraw ma'erahy a'e no.
Nazanepurexak wer kwaw awa iro ma'e rehe.
Nazame'e kwaw hehe.
Iro zanewe a'e.
- 4 Nezewe rehe we ma'erahy zaneremipuraraw weraha a'e.
Zanema'erahy upuraraw a'e.

- Wemiapo kwer ikatu 'ym ma'e rupi upuraraw iko a'e, za'e izupe ikwaw 'ym pà.
- Tupàn uzepyk iko hehe, za'e izupe.
- Tupàn ae upuraraw kar ma'erahy hereko izupe. A'e ae ukutuk hereko, za'e izupe.
- 5 Nan kwaw wemiapo kwer rehe upuraraw. Zaneremiapo kwer ikatu 'ym ma'e hekuzaromo upuraraw a'e ma'erahy a'e.
Tupàn uzepyk hehe zanekatu 'ymaw rehe.
Zanemukatu Tupàn hemipuraraw kwer pupe a'e.
Ikutuk awer pupe zanemukatu a'e.
- 6 Zane paw zaiko àràpuhàràn hawitu ma'e ukàzým ma'e kwer ài zane. Zane pitàitàigatu zaha zaiko zanerape rupi zane.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzepyk wemiruze'eg rehe.
Upuraraw kar ma'erahy izupe zanekatu 'ymaw hekuzaromo.
Nupuraraw kar kwaw a'e ma'erahy zaneuwe a'e.
- 7 Amo upetepetek wà.
Ukutukutuk wà no. Nuiko kwaw ikàg 'ym ma'e romo a'e.
Nezewe rehe we upuraraw a'e ma'e paw ikàg 'ym ma'e ài.
Nuze'eg kwaw ni pitài ze'eg ipuraraw mehe.
Upyta uze'eg 'ym pà àràpuhàràn hawitu ma'e izuka pyràm ài, àràpuhàràn hawitu ma'e wawer imonohok kar mehe har ài.
- 8 Umunehew zemunehew paw pe wà.
Umume'u izuka àwàm wà.
Weraha izuka àwàm me wà.
Ni amo nuzekaiw kwaw izupe iapo pyràm rehe wà.
Umuhem kar ywy wikuwe ma'e waneko haw wi wà.
Uzuka teko zaneremiayu wanemiapo kwer ikatu 'ygwer hekuzaromo wà.
- 9 Utym hetekwer ikatu 'ym ma'e iapo tetea'u har wanuwake wà.
Utym hetekwer hemetarer katu ma'e wanetekwer wanuwake wà.
Nuzapo pixik kwaw ni pitài ikatu 'ym ma'e a'e.
Numume'u kwaw ni pitài temu'emaw. Nezewe rehe we uzapo a'e ma'e paw izupe wà.
- 10 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg nezewe.
— Hepurapo wer ikatu 'ym ma'e rehe izupe. Hepurupuraraw kar wer ma'erahy rehe izupe.
Uzezuka kar teko wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e wanekuzaromo.
Nezewe rehe we, ipukua'u putar heko àwàm a'e rupi nehe.
Wexak putar uzuapyapyr wà nehe.
Umuzeapo kar putar ma'e paw heremimutar rupi nehe.
- 11 A'e ma'erahy paw ipuraraw ire hurywete putar nehe.
Nupyту'u kwaw a'e zawaiw katu ma'e iapo re.
A'e rupi hemiapo kwer ikatu putar izupe nehe.
Naheta kwaw ikatu 'ymaw heremiruze'eg rehe.
Upuraraw putar zepykaw a'e nehe, ta'e amo teko uzapo ikatu 'ym ma'e tetea'u a'e wà xe.
A'e rupi amunàn putar wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e ihe nehe.
Hereharaz putar izuwi nehe.
- 12 A'e rupi amonokatu putar imuawate katu haw izupe nehe.
Amono putar hekuzar izupe nehe, hemetarer katu ma'e wanenataromo nehe, upuner ma'e wanenataromo nehe no,
ta'e omono weko haw uzezuka kar pà a'e xe.
Zauxiapekwer wereko xiroahy wà.
Teko tetea'u wanekuzaromo azezyk hehe ihe.

Uze'eg ihewe wanemiapo kwer
imunànw henoz pà ihewe,
i'i Tupàn.

**Tupàn uzamutar katu
Zeruzarez pe har wà**

- 54** ¹ Zeruzarez, nanera'y'r pixik
kwaw ne.
Nanememyrahy pixik kwaw.
Ezegar nehe kury. Ehapukaz
nerurywete romo nehe no,
ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e uze'eg nezewe kury xe.
— Kuzà hezar pyrer imemyr
wera'u putar kuzà umen ipyr
wiko ma'e wi a'e nehe i'i Tupàn.
- ² Emuhua'u neràpuzràn nehe.
Ezapo nereko haw uhua'u wera'u
ma'e romo nehe.
Nerekyty'ym zo iapo mehe nehe.
Emupukua'u kar neràpuzràn ihàm
nehe, emonoete kar izyta nehe no.
- ³ Ta'e eremunyryk kar putar neiwyzaw
paw nehe xe, neiwy imuhua'u
kar pà nehe.
Neremiaiuh wiko wi putar
ywy neàmàtry'y'mar hemipyhyk
kwer izar romo wà nehe.
Tawhu teko hereko 'ymar tynehem
putar teko wapupe wà nehe no.
- ⁴ Ekyze zo nehe.
Nanemaranugar kwaw nehe.
Nepytuhegatu zo nehe, ta'e ni amo
nanemuigo kar kwaw ikàg 'ym
ma'e romo a'e wà nehe xe.
Nekuzàtài mehe uzapo iaiw ma'e
newe imaranugar ma'e romo
nemuigo kar pà wà. Nereharaz
putar a'e uzeapo ma'e kwer
wi nehe.
Nanema'enukwaw kwaw iaiw ma'e
newe uzeapo ma'e kwer rehe nehe,
kuzà imen umàno ma'e kwer romo
nereko mehe uzeapo ma'e kwer
rehe nehe.
- ⁵ Neapo arer a'e nehe, Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e a'e nehe,

Tupàn Upuner Wera'u Ma'e a'e nehe,
wiko putar nemen romo a'e nehe.
Izaew wazar Ikatuahy Ma'e a'e nehe,
ywy rehe har paw wazar a'e nehe,
nepyro putar a'e nehe.

- ⁶ Aze awa upuir wemireko wi, a'e
hemireko kwer uzemumikahy a'e.
Nezewegatete erezemumikahy ne no,
Zeruzarez tawhu.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nerenoz
nerereko nemuzewyr kar pà a'e.
Nezar uze'eg nezewe.
— Aipo amo awa upuner wemireko
imono kar pà uzewi a'e, aze wereko
a'e kuzà ukwàkwàmo mehe a'e.
- ⁷ Apuir newi.
Namumaw kwaw kwarahy
tetea'u multe newi.
Ko 'ar rehe urumuzewyr kar putar
hezeupe ihe nehe kury, neamutar
katu pà ihe nehe kury.
- ⁸ Hekwahy mehe azeàmim newi.
Nazexak kar kwaw newe ta'e
aikwahy newe ihe xe.
Namumaw kwaw kwarahy
tetea'u multe newi nehe.
Urupuhareko katu putar nehe,
ta'e uruamutar katu hepytu'u 'ym
pà ihe xe, i'i Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e nepyro har a'e.
- ⁹ Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e nezewe kury.
— Àmànuhu ikyr mehe amume'uahy
heze'eg Noe pe ihe.
— 'Y numim zuapyr wi pixik kwaw
ywy a'e nehe, a'e tuwe izupe.
Nezewegatete amume'uahy putar
ko heze'eg newe ihe kury.
— Naikwahy zuapyr wi pixik kwaw
newe ihe nehe, a'eahy newe kury.
Nazepyk zuapyr wi pixik kwaw
nerehe nehe.
- ¹⁰ Ywytyruhu upuner ukàzymaw
rehe wà nehe.
Ywytyr upuner uzepe'ape'ágaw
rehe wà nehe no.

Nezewe rehe we napytu'u pixik kwaw neamutar katu re nehe. Neàmàtyry'ym pixik àwàm newe heremimume'u kwere nazuhaw pixik kwaw nehe, i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e neamutar katu har a'e.

Zeruzarez pyahu ma'e

- 11 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg nezewe a'e.
— O Zeruzarez, ywytu àmànuhu inuromo har zàwenugar uzepyk nerehe a'e. Upuraw kar ma'erahy newe a'e.
Ni amo nozo'ok kwaw nezemumikahy haw newi wà. Uruzapo wi putar ita hekuzar katu ma'e ipuràg eteahy ma'e pupe ihe nehe. Amono putar ita xapir her ma'e newy pe har romo nehe.
- 12 Azapo putar neràpuz iaiha ma'e ita humi her ma'e pupe nehe. Azapo putar nerukenawhu ita meriw her ma'e ima'ema'e pà nehe. Azapo putar nepàrirogawhu ita hekuzar katu ma'e ima'ema'e pà nehe no.
- 13 Ihe ae ihe, amu'e putar nepupe wiko ma'e ràm ihe wà nehe. Wiko putar wàmàtyry'ymar wanuwi ukyze 'ym pà wà nehe, uzeàmàtyry'ym 'ym pà wà nehe.
- 14 A'e pe har wiko putar ikatu ma'e iapo har romo heze'eg heruzar pà wà nehe. A'e rupi nuzeapo kwaw ikatu 'ym ma'e newe nehe. Teko ikatu 'ym ma'e nuzuka kwaw nepupe har wà nehe. Nepupe har nukyze kwaw ma'e wi wà nehe.
- 15 Aze amo ur neàmàtyry'ym pà wà nehe, ihe naiko kwaw wamur kar har romo ihe. Ereityk putar neàmàtyry'ymar nekutyur ur ma'e ràm upaw rupi katete ne wà nehe.

- 16 Azapo itaper ima'ema'e har ihe wà. Upy tâtàpyz rehe wà. Uzapo puruzuka haw zeàmàtyry'ymawhu pe har wà. Azapo zauxiapekwer ihe wà no. Uzuka teko a'e puruzuka haw pupe wà. Umumaw teko a'e puruzuka haw pupe wà.
- 17 Ni amo puruzuka haw nupuner kwaw nereitykaw rehe wà. Aze amo oho tuwihaw wanenataromo neremiapo kwere ikatu 'ym ma'e imume'u pà nehe, tuwihaw numume'u kwaw nerehe uzepyk àwàm wà nehe. Azapo agwer ma'e heremiruze'eg wanupe ihe: Amono wàmàtyry'ymar waneitykaw wanupe ihe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg kwez kury.

Tupàn umume'u purupyro haw teko wanupe

- 55** 1 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg nezewe a'e.
— Pezeapyaka katu nehe, iziwez ma'e wà. Pezur pei'u pà nehe. Pezur nehe, temetarer hereko 'ymar wà. Peme'eg kar penemi'u ràm pezuwà nehe. Pe'u nehe. Peme'eg kar ma'ekamy kwere pezuwà nehe, peme'eg kar win nehe no, ta'e numekuzar kwaw newe a'e wà xe.
- 2 Mâràzàwe tuwe pemono penemetarer penemi'u 'ym imekuzar pà. Mâràzàwe mehe tuwe pemumaw penemetarer pema'ereko haw hekuzar penemi'u 'ym ime'eg kar pà. Aze peinu heremiapo kar nehe, aze peruzar nehe, Pe'u putar temi'u ikatu wera'u ma'e nehe. Heta putar temi'u hete katu wera'u ma'e peme nehe.

- 3 Pezeapyaka katu heze'eg rehe nehe.
Pezur ihewe nehe.
Pezekaiw katu herehe nehe.
Nezewe mehe peneko haw
pyahu ma'e pereko putar nehe.
Azapokatu putar heze'egaw upaw pixik
'ym ma'e rà m penehe we ihe nehe.
Kwehe mehe amume'u heze'egatu
Tawi pe izupe heremiapo rà m
imume'u pà ihe. Azapo putar a'e
ma'e peme ihe nehe.
- 4 Amuigo kar Tawi teko wanuwihaw
romo ihe, waneruze'egar romo ihe no.
Hexak mehe wexak hepuner
haw a'e wà.
- 5 Pezapo kar putar ma'e teko amo ae
ywy rehe har wanupe nehe kury.
Teko penemigwaw 'ym wiko putar
peme uma'ereko ma'e romo wà nehe.
Uzàn putar wà peneruzar pà wà nehe.
A'e ma'e uzeapo putar nehe,
ta'e ihe Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e pezar ihe xe,
Izaew wazar Ikatuahy Ma'e ihe xe,
amono hepuner haw peme ihe xe.
Apuereko tuwihaw ài no, i'i Tupàn
- 6 Pekar Tupàn pezeytywà kar pà izupe
nehe,
hexakaw rehe pepuner mehe we nehe.
Peze'eg Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e pe nehe,
penuwake heko mehe we nehe no.
- 7 Tuwe teko iaiw ma'e upytu'u ikatu
'ym ma'e iapo re wà nehe.
Tuwe upytu'u ikatu 'ym ma'e rehe
uma'enukwaw ire wà nehe no.
Pezewyr Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e Zanezar pe nehe, ta'e
upurupuhareko a'e xe.
Umunàn zaneremiapo kwer
ikatu 'ym ma'e paw a'e no.
- 8 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uze'eg nezewe.
—Hema'enukwaw paw uzawy
pema'enukwaw paw a'e.
Nazapo kwaw ma'e pezàwe ihe.
- 9 Ywak upyta ywate ywy 'aromo a'e.
Nezewegatete hema'enukwaw paw
upyta tuwe pema'enukwaw paw
i'aromo a'e no. Heremiapo upyta
wera'u penemiapo kwer wa'aromo no.
- 10 Àmàn u'ar ywate wi. Àmàn huwixàg
ma'e tàtā ma'e u'ar ywak wi a'e no.
Xo ywy imuàkym ire zo uzewyr ywate.
Umuezuz kar ka'a. Itua'u. Hà'yz no.
Teko upyhyk hà'yzgwer itym
wi pà wà no.
Teko u'u wà no.
- 11 Nezewegatete heze'eg
heremimume'u a'e,
nuzewyr kwaw heremimutar
iapo 'ym pà nehe.
Uzapo heremiapo putar haw
upaw rupi.
- 12 Pehem putar Mawiron wi
penurywete romo nehe.
Apueraha putar peywy rehe nehe.
Zauxiapekwer napeàmàtry'ym
kwaw peata mehe wà nehe.
Ywytyruhu uzegar putar urywete
romo wà. Ywytyr hurywete
putar uzegar pà wà.
Ywyr paw uzepopetepetek
putar wà nehe.
- 13 Ko 'ar rehe xo xu zo heta a'e pe.
Hezuz putar ywyr xipere her
ma'e a'e pe nehe.
Xo ka'a zo heta ko 'ar rehe. Uzexak
kar putar ma'eputyry hyàkwegatu
ma'e mur her ma'e a'e pe nehe no.
A'e ma'e hexak mehe pekwaw
putar heremiapo kwer nehe.
Tuweharupi ukwaw kar hekatu
haw peme nehe. Nukàzým pixik
kwaw nehe.

**Tupàn umume'u uze'eg amo
ae ywy rehe har wanupe**

- 56** ¹ Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uze'eg wemiihu wanupe.
— Peiko katu haw rehe nehe.
Pezapo ikatu ma'e nehe.

- Nan kwehe tete apupyro putar nehe,
hekàgaw purupyro ma'e hexak
kar pà nehe.
- 2 Ze'eg mytu'u haw 'ar rehe har heruzar
har hurywete putar wà nehe.
Hurywete putar ikatu 'ym ma'e
iapo 'ymar wà no.
- 3 Tuwe amo ywy rehe har Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e imuwete har
nuze'eg kwaw nezewe nehe.
— Tupàn hemuhem kar putar
wemiaiuh wanuwi a'e nehe,
tuwe ni'i kwaw nehe.
Tuwe awa wa'yr haw rehe upuner
'ym ma'e nuze'eg kwaw nezewe
uzeupe nehe.
— Napuner kwaw hera'yr haw rehe ihe,
a'e rupi naiko kwaw Tupàn hemiaiuh
romo ihe, tuwe ni'i kwaw nehe.
- 4 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg
nezewe a'e awa wanupe a'e.
— Peruzar heze'eg mytu'u haw 'ar
rehe har nehe.
Pezapo hemurywete kar haw nehe.
Pezuhaw zo heze'egaw nehe.
- 5 Aze amo agwer awa uzapo
nezewe haw nehe,
izupe heremimono rà m ikatu
wera'u putar ta'yr wi izupe nehe,
tazyr wi izupe nehe no.
Amuapyk kar putar her heràpuzuhu
rehe nehe.
Wiko putar heremiaiuh wainuromo
har romo tuweharupi nehe.
Teko naheharaz pixik kwaw her
wi a'e wà nehe.
- 6 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg
nezewe amo ywy rehe har Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e imuwete
har wanupe,
iamutar katu har wanupe,
hemiaipo putar haw tuweharupi
iapo har wanupe.
— Aze peruzar ze'eg mytu'u
haw 'ar rehe har nehe,
aze napezuhaw kwaw heze'egaw nehe,

7 Apueraha putar ywytyr herenaw ikatuahy
ma'e pe nehe.

Penurywete putar heràpuzuhu
pupe nehe, ihewe teko waze'egaw
pupe nehe.

Pepuner putar ma'ea'yr hapy
haw rehe heruwa rupi nehe.
Pepuner ma'e imur haw rehe ihewe
nehe, ma'ea'yr hapy haw rehe
penemimono imur haw rehe
ihewe nehe.

— Teko ywy nà nà nà nà nà nà nà
pe waze'egaw a'e,
i'i putar teko heràpuzuhu pe wà nehe.

8 Arur putar amo teko Izaew ywy
rehe ihe wà nehe.

Amono'og putar a'e teko heremiaiuh
heremimuzewyr karer
wainuromo ihe wà nehe.

Nezewe uze'eg zanezar Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e.

A'e ae weruzewyr wemiaiuh Izaew
ywy rehe wà.

Amo ae ywy rehe ipyhyk pyrer romo
wanekon a'e wà.

Tupàn uze'eg Izaew wanuwihaw wanehe

9 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg
nezewe.

— Pezur nehe, miar hehaite ma'e wà.
Pe'u hereimaw pezuwà nehe.

10 Heremiaiuh wanehe uzekaiw ma'e
nahehàpyhà kwaw wà.

Nuexak kwaw ma'e wà.

Paw rupi nuzawy kwaw zawar uze'eg
'ym ma'e wà. Wiko zawar heihemaw
rehe upuner 'ym ma'e ài wà.

Tuweharupi u'ar uker pà wà.
A'e uzekaiw ma'e iranahy wà.

Uker tuweharupi wà.

Upuahy tetea'u wà no.

11 'Aw zawar zàwenugar umai'u
tetea'u ma'e romo wanekon wà.

Tuweharupi uputar amo wemi'u
rà m wà.

Hereimaw wamono'ogar nukwaw
kwaw ma'e wà.

Pitàitàigatu oho wape rupi wà.
Xo uma'e rehe zo ima'enukaw wà.

- 12 Uze'eg nezewe uzeupeupe wà.
— Xikar win nehe.

Xikar kàwiahya nehe no.

Zaka'u tuwe nehe.

Pyhewe xiapo wi wi nezewe
haw nehe no.

Tuwe pyhewe zaneka'u àwàm
uhua'u wera'u kutàri zaneka'u
awer wi a'e nehe: i'i wà,
i'i Tupàn.

- 57** 1 Teko ikatu ma'e umàno wà.
Ni amo nuzekaiw kwaw

wamàno haw rehe wà.

Ikatu ma'e ukàzym wà.

Ni amo nuexak kwaw waho haw wà.

Ikatu 'ymaw nupuner kwaw ikatu 'ym
ma'e iapo haw rehe wanupe.

- 2 Nezewe rehe we ikatu ma'e wexak
putar zeàmàtyry'ym 'ymaw a'e wà.
Ikatu haw rehe wiko ma'e
upytu'u katu utymaw pupe wà.

***Tupàn uzepyk tupàn ua'u
imuwete har wanehe***

- 3 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uze'eg nezewe.
— Paze ma'e imemyr wà, kuzàwyzài
puhe uker ma'e wà, kuzàwyzài wà,
pezur xe nehe.
Amume'u putar penemiapo kwer
penehe hezeyyk pà ihe nehe.
- 4 Mo rehe pepuka peiko.
Mo rehe peze'eg urywahyahy peiko
penuwarurywete mua'u pà.
Ikatu 'ym ma'e iapo har romo peiko.
Peiko hemu'em ma'e romo.
- 5 Pepyta ywyrà i'ägaw iwyr pe.
A'e pe pezemono iaiw ma'e
iapo haw pe.
Peker kuzàwyzài wapuhe tupàn
a'ua'u wamurywete kar pà.
— Nezewe mehe umuezuz kar
zaneremi'u ràmm wà nehe, peze
pezeupe. — Nezewe mehe

zanemupurumuzàg kar putar
wà nehe no, peze pezeupe.

Itakwaruhu yrykaw huwake har pupe
pezuka pena'yr tupàn a'ua'u
wamuwete pà pe wà.

- 6 Pepyhyk ita ihym ma'e yrykaw pupe
har tupàn a'ua'u penemimuwete
romo wamuigo kar pà pe wà no.
A'e re pemono win wanupe.
Pemono arozràn wanupe
wamuwete pà no.
— Nezewe haw zaneremiapo ikatu
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe
a'e, peze peiko ihewe aipo.

- 7 Peho wytyruhu apyr
iaiw ma'e iapo pà.

Pemono ma'e tupàn a'ua'u
wanupe a'e pe no.

- 8 Pemuapyk tupàn a'ua'u penemiapo
kwer iro ma'e
penàpuz ukenaw ikupe kutyr pe wà.
Peneharaz ihewi. Pezo'ok pekamir.
Pe'aw peker haw rehe
penemimutar wapuhe.

Pemono penemetarer wanupe
pepuhe wapyta haw hekuzaromo.

Nezewe mehe pezapo
penemimutar iaiw ma'e.

- 9 Pepyhyk uri kawer. Pepyhyk kàpuhàg
hyàkwegatu ma'e tetea'u no.
A'e re pemuwete tupàn ua'u
Morok her ma'e peho.

Pemono kar peze'eg heraha har
ywy nànn wà, tupàn a'ua'u
penemimuwete ràmm wanekar kar
pà wanupe wà.

A'e ze'eg heraha har oho te umàno
ma'e kwer wapyta haw pe wà.

- 10 Pekene'o, ta'e peata tetea'u pe xe.
Nezewe rehe we napepytu'u kwaw.
Tupàn a'ua'u wanagapaw hemuhuhuk
kar har omono ukàgaw peme wà.
A'e rupi napepytu'u kwaw.

- 11 Pkyze tuwe a'e tupàn a'ua'u wanuwi.
Mo romo wanekon wà.
Màràzàwe tuwe penemu'em ihewe.

- Màràzàwe tuwe peneharaz tuwe ihewi.
Amumaw kwarahy tetea'u
heze'eg 'ym pà.
Aipo a'e rupi peneharaz ihewi. Aipo
a'e rupi napekyze kwaw ihewi.
- 12 Aexak kar putar penemiapo
kwer teko nànnàn ihe nehe.
Ikatu penemiapo peme.
Azeharomoete na'ikatu kwaw
ihewe ihe.
- 13 Pehapukaz putar pepytywà
àwàm henoz pà ihewe nehe.
A'e 'ar mehe tupàn a'ua'u
penemimuwete tetea'u napenenu
kwaw a'e wà nehe.
Ywytu weraha putar a'e tupàn
a'ua'u muite xe wi wà nehe.
Pitài ipy haw umukàzym kar
putar wà nehe.
Herehe uzeruzar ma'e wiko putar ywy
heremimume'u kwer rehe wà nehe.
Ywytyr ikatuahy ma'e herenaw uzeapo
putar waneko haw romo nehe.

Tupàn upurupuhareko haw

- 14 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uze'eg nezewe.
— Pemuàgà'ym pe heremiaiuhu waho
àwàm nehe. Pemuhygatu wanape
ràn nehe.
Nezewe mehe heremiaiuhu upuner putar
ihewe uzewyr haw rehe wà nehe,
i'i Tupàn.
- 15 Tupàn Ikatuahy Ma'e Ywate Wera'u
Ma'e a'e,
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e a'e,
uze'eg a'e.
— Hereko haw upyta ywate a'e.
Ikatuahy a'e, ikatu 'ymaw wi
imunyryk pyrer romo hekon a'e.
Aiko ikàg 'ym ma'e wainuinuromo
ihe no. Aiko ma'erahy ipuraraw
par wainuinuromo ihe no.
Nezewe mehe àro kar ikatu ma'e
ikàg 'ym ma'e wanupe.
Amono wakàgaw ipyahu ma'e
ma'erahy ipuraraw par wanupe no.

- 16 Namume'u wi wi kwaw heremiaiuhu
wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e
ihe nehe, wanupe ihe nehe.
Naiko kwaw wikwahy ma'e romo
tuweharupi hepytu'u 'ym pà nehe.
Aze mo aikwahy hepytu'u 'ym pà,
umàno mo wikuwe ma'e heremiapo
kwer upaw rupi wà.
Ihe ae azupy wanehe wamuigo kar pà
wikuwe ma'e romo upaw rupi ihe.
- 17 Aikwahy heremiaiuhu wanupe.
Azepyk wanehe no ta'e uzapo ikatu
'ym ma'e wà xe.
Hewyrowyroahy amo wama'e
rehe wà no.
Atyryk wanuwi ta'e aikwahy ihe xe.
Nezewe rehe we wiko wi wi
uzauzarahy ma'e romo wà.
Oho wi wi wape rupi wà no.
- 18 Aexak wanemiapo kwer.
Nezewe rehe we amukatu
putar ihe wà nehe.
Araha putar pe ikatu ma'e rupi
ihe wà nehe no.
Amurywete kar putar wazemumikahy
re ihe wà nehe.
- 19 Amono putar ze'eg hekatu haw rehe
har ihe nehe uzai'o ma'e wazuru pe
ihe nehe.
Amume'u waàmàtyry'ym 'ym àwàm
teko nànnàn ihe, teko muite har
wanupe, teko muite 'ymar wanupe no.
Amukatu putar ihe wà nehe.
- 20 Ikatu 'ym ma'e nuzawy kwaw yryhu
ykotokuhu hereko har wà:
Nupytu'u kwaw ykotok ire.
Werur to'om ywy rehe. Werur ipihe
haw hehe no.
- 21 Naheta kwaw wapyro àwàm a'e ikatu
'ym ma'e wanupe nehe.
I'i Tupàn hezar kwez a'e kury.

Zekwaku haw azeharomoete har

- 58** ¹ Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e.
— Ehapukaz wahy haw rupi nehe,
nepytu'u 'ym pà nehe.

- Ehapukazahy xi'am tapi'ak i'ak kwer iapo pyrer izupy har ài nehe.
Heremaihu wanupe Zako izuapyapyr wanupe emume'u
wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e nehe, wakatu 'ymaw imume'u pà nehe.
- 2 Azeharomoete hemuwete katu tuweharupi a'e wà.
— Urepurukwaw wer neremiapo putar haw rehe ure, i'i ihewe wà.
Uze'eg waiko teko ikatu ma'e iapo har ài wà,
heze'eg ihaw 'ymar ài wà.
— Emur neze'eg ikatu ma'e urewe nehe, i'i ihewe wà.
Ipurumuwete wer herehe tuweharupi wà, i'i Tupàn.
- 3 Teko upuranu Tupàn rehe wà.
— Màràzàwe tuwe urumumaw amo 'ar uremai'u 'ym pà urezekwaku pà nemuwete pà ure. Nereme'e kwaw ureremiapo rehe.
Màràzàwe tuwe urema'uhez neruwa rupi ure. Nerezekaiw kwaw urerehe ma'erahy ipuraraw mehe, i'i izupe wà.
Uwazar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e teko waze'eg wanupe.
— Azeharomoete akwaw penemiapo. Pema'i'u 'ymaw 'ar rehe peme'eg ma'e, peme'eg kar ma'e no.
Pemunar peme uma'ereko ma'e wanemetarer rehe a'e 'ar rehe no.
- 4 Pemumaw pema'i'u 'ymaw 'ar pezekwaku haw peze'eze'egahy pà pezeupeupe, pezeàmàtryr'ym pà no. Te pezenupànupà no.
— Nezewe rehe we Tupàn wenu putar zaneze'eg a'e nehe, aipo peze pezeupeupe.
- 5 Ma'e penemiapo pezekwaku haw pema'i'u 'ymaw 'ar rehe har aputar ihe.
Aipo aputar pema'uhez haw. Aipo aputar pezeamumew haw takwar iapar ma'e ài.
- Aipo amunehew kar pàn iànàm ma'e ma'e hyru iapo pyr peme.
Aipo apumu'aw kar tâtàpyzgwer rehe.
Aipo nezewe haw uzeapo mai'u 'ymaw romo zekwaku haw romo peme.
Aipo pitài 'ar rehe pema'i'u 'ymaw ikatu putar ihewe nehe.
- 6 Nan. Naputar kwaw agwer pezekwaku haw ihe.
Pemunehew kar e teko zemunehew paw pe pe wà. Aputar a'e wi wamuhem kar àwàm. Pepuraraw kar ma'erahy amo wanupe. Nuzawy kwaw ipuhuz katu ma'e heraha haw wanupe. Aputar a'e ipuhuz taw a'e teko wanuwi henuhem àwàm.
Pezapò kar ma'e tetea'u amo wanupe wama'e ipyhyk pà wanuwi. Aputar pewi wamuhem kar àwàm.
Pemupytu'u kar teko peme uma'ereko e ma'e romo wamuigo kar ire nehe. Pemuhem kar paw rupi pe wà nehe.
- 7 Agwer pezekwaku haw ikatuahy ihewe: Pemuza'aza'ak penemi'u ima'uhez ma'e wanupe ikurer imono pà nehe.
Pemuixe kar ma'e hereko 'ymar penàpuz me pe wà nehe. Pemuixe kar hàpuz 'ym ma'e penàpuz me pe wà nehe no, wamuger kar pà wà nehe.
Pemono kamir ikamir 'ym ma'e wanupe nehe.
Pepytu'u pixik zo peànàm wapytywà re nehe.
- 8 A'e mehe nehe, hepurupyro haw heny katu putar kwarahy ài nehe. Na'arewahy apumukatu putar upaw rupi nehe.
Pepyro har peneraha putar peho àwàm rupi nehe.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko putar penehe we nehe, peiwyiwyr nehe, ikatu 'ym ma'e wanuwi pepyro pà nehe.
- 9 Ihewe penehapukaz mehe pepytywà àwàm henz mehe nehe, apuenu putar nehe.

- Urepytywà pe nehe,
peze putar ihewe nehe.
- Aiko aiko xe ihe,
a'e putar peme nehe.
- Aze pepytu'u tuwe pemunar
ire wà nehe,
aze pepytu'u ikatu 'ym ma'e amo
wanupe imume'u re nehe, aze
pepytu'u peze'eg urywahyahy
re pe nehe,
- 10 Aze pemono temi'u ima'uhez
ma'e wanupe nehe,
aze pepytywà ma'e hereko
'ymar nehe,
hepuruamutar katu haw heny
katu putar nehe.
Peiko pytunaw rehe. A'e pytunaw
nuzawy kwaw kwarahy heny haw
zanemyter pe hin mehe har nehe.
- 11 Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
ihe, tuweharupi aexak kar putar
peho àwàm peme nehe.
Te wyxiguhu rehe amono putar
penemi'u rà m peme nehe no.
Apumukatu putar nehe.
Apumukàg kar putar nehe no.
Peiko putar ma'etyyaw 'y tetea'u
heta haw ài nehe.
Peiko putar tytuzàmaw ài nehe.
'Y nupytu'u kwaw izuwi uwyrk ire.
- 12 Zauxiapekwer weityk tawhu tetea'u
kwehe mehe wà.
Pezapo wi putar a'e tawhu wawy
pe har wa'aromo pe wà nehe,
waneityk awer rehe pe wà nehe.
— Teko pàrirogaw hupir wi har a'e
wà, i'i putar teko peme wà nehe.
— Tàpuz heityk pyrer iapo wi har
a'e wà, i'i putar peme wà nehe no.

**Peruzar ze'eg mytu'u haw 'ar rehe
har nehe, i'i Tupàn wanupe**

- 13 Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e nezewe a'e.
— Peruzar ze'eg mytu'u haw 'ar
rehe har nehe.

- Napeme'eg kwaw ma'e 'ar ihewe
imonokatu pyrer rehe nehe.
Napeme'eg kar kwaw ma'e
a'e 'ar rehe nehe.
- Tuwe mytu'u haw 'ar uzeapo
mynykaw 'ar ài peme nehe.
Tuwe upyta 'ar Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e pe imonokatu pyr romo
peme nehe.
- Pemuawate a'e 'ar nehe.
Pepytu'u pema'ereko 'ym pà nehe.
Peme'eg zo ma'e a'e 'ar rehe nehe.
Peze'eze'eg e zo a'e 'ar mehe nehe.
- 14 Aze peruzar heze'eg nehe, aiko putar
pemurywete kar har romo ihe nehe.
Apupytywà putar ikatu 'ym ma'e
paw heityk pà nehe.
Penurywete putar ywy peipy Zako
pe heremimono kwer rehe nehe.
Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
aze'eg kwez ihe kury.

**Tupàn uzepyk ikatu 'ym ma'e iapo har
wanehe**

- 59¹ — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
weityk ukàgaw kwehe arer a'e
kury, peze ru'u peiko pezeupepe.
— Nupuner kwaw zanepyro haw
rehe kury, peze peiko.
— Nupuner kwaw ma'e henu haw
rehe. Nupuner kwaw zanerenu haw
rehe, peze peiko.
- 2 Nan. Penemiapo kwer ikatu 'ym ma'e
pemunryk penereko Tupàn pezar wi.
Pekatu 'ymaw umuzeàmim kar
Tupàn pewi.
A'e rupi nuwazar kwaw izupe
peze'egaw peme a'e.
- 3 Heta tuwykwer pepo rehe.
Pepo ipiw penemiapo kwer iaiw
ma'e rehe.
Xo temu'emaw imume'u haw
zo pekwaw.
Tuweharupi pezuru umume'u
iaiw ma'e.
- 4 Napeho kwaw tuwihaw wanenataromo
ze'eg azeharomoete har imume'u pà

- wanupe, ze'eg azeharomoete har imume'u kar pà wanupe.
 Napemume'u kwaw ze'eg azeharomoete har tuwihaw wanupe.
 Teko paw uzeruzar temu'emaw rehe wà, ze'eg azeharomoete har 'ym ma'e rehe wà.
 Aze amo hemu'em wà, uzeruzar ize'eg rehe wà. Ima'enukwaw ikatu 'ym ma'e wemiapo ràm rehe wà. Uzapo iaiw ma'e puruzuka pà wà, purupe ma'erahy ipuraraw kar pà wà.
- 5 Ikatu 'ym ma'e iapo àwàm imume'u haw nuzawy kwaw mozaiw hupi'a: Hupi'a i'u har umàno. Aze amo hupi'a uzeka, uhem amo mozaiw izuwi. Wanemiapo putar àwàm iaiw. Nuzawy kwaw zanu ikyhaw.
- 6 Na'ikàg kwaw pàn ài. Napepuner kwaw imuywykaw rehe kamir romo iapo haw rehe. Teko nupuner kwaw imunchew paw rehe kamir ài wà. Penemiapo paw na'ikatu kwaw. Iaiw tuwe penemiapo kwer paw rupi.
- 7 Pezàn peho ikatu 'ym ma'e iapo pà. Na'arewahy pezuka teko ikatu 'ym ma'e iapo 'ymar peho pe wà. Xo ma'erahy amo wanupe penemipuraraw rehe pema'enukwaw. Wyzài taw rupi wyzài ywy rehe pekwaw mehe pezuhazuhaw ma'e paw rupi. Pemono iaiw paw a'e pe paw rupi no.
- 8 Napekwaw kwaw pe zeàmàtry'ym 'ymaw piar. Penemiapo paw upuraraw kar ikatu 'ymaw purupe. Peho wer pe ikatu 'ym ma'e rupi. A'e rupi naheta kwaw pepyro àwàm nehe.

Teko umume'u wemiapo kwer ikatu 'ym ma'e a'e wà

- 9 Tupàn nazanepyro kwaw a'e rihi, ta'e xiapo ikatu 'ym ma'e zaiko zane xe.

- A'e rupi iàrew zanepytywà àwàm iko. Xikar tatainy. Xo pytunaw zo xixak. Xikar ma'e hexak katu haw. Zaiko we pytunaw rehe zane rihi.
- 10 Zapokok zaha zaiko pàrirogaw rehe hehàpyhà 'ym ma'e ài zane, heha 'ym ma'e ài zane. Kwarahy wamyter pe hin mehe zazepyapi zane. Nuzawy kwaw pyhaw zaneata haw zane. Zanetua'u mehe zanehya'u mehe zaiko umàno ma'e kwer ài.
- 11 Zakororo zàwàruhu uruxu her ma'e imukuhem kar pyrer ài zane. Zanekuhem pykahu ài no. Xiàro zanepyro àwàm. Iàrew tuwe a'e. Xiputar zanepytywà àwàm. Muite hekon zanewi a'e.
- 12 Ikatu 'ym ma'e tetea'u uruzapo nekuty, Tupàn. Ureremiapo kwer umume'u urekatu 'ymaw. Nurupuner kwaw ureaiw paw wi urereharaz haw rehe. Urukaw ikatu 'ym ma'e iapo har romo urereko haw.
- 13 Nuruiko kwaw nerehe uzeruzar katu ma'e romo. Uruptyu'u neze'eg heruzar ire. Uruytyryk newi, urezar. Uruze'eg ikatu 'ym ma'e iapo haw rehe. Uruze'eg neze'eg heruzar 'ymaw rehe no. Urumume'u amogwer wanupe ureremu'em àwàm.
- 14 Urumunryk kar ikatu haw urezewi. Ikatu ma'e iapo haw uruityk. Ze'eg azeharomoete har uzepyapi oho iko tuwihaw wanenataromo. Imunar 'ymaw temu'em 'ymaw nuhem pixik kwaw tuwihaw wanenataromo.
- 15 Ze'eg azeharomoete har ukàzym a'e. Pepuraraw kar ma'erahy peiko imunar 'ymaw rehe uzeagaw ma'e wanupe.

- Tupàn upyro wemiaiuhu wà**
 Katu haw uhem pewi a'e. A'e rupi peneko haw iro Tupàn pe a'e.
- 16 Ipytuhegatu
 wemiaiuhu wapytywà har heta 'ymaw hexak mehe.
 A'e rupi ukàgaw rupi weityk waàmàtyry'ymar wà.
 Tupàn Ikatuahy Ma'e romo hekon a'e, a'e rupi weityk wà.
- 17 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umunehew ukatu haw uzekutukaw wi imimaw romo.
 Omono upurupyro haw wàkàg rehe har romo u'yw wi uzeàmim pà.
 Purehe uzepykaw umunehew ukamirpuku romo.
 Purupe wikwahy haw nuzawy kwaw kamir iànàm ma'e izupe no.
- 18 Uzepyk putar teko ikatu 'ym ma'e iapo har wanehe pitàitàigatu nehe.
 Wikwahy haw rupi uzepyk putar wàmàtyry'ymar wanehe nehe.
 Teko ywy muitea'u har upuraraw putar izepykaw wà nehe, wemiapo kwer rupi katete wà nehe.
- 19 Teko ywy nànanar wà nehe, kwarahy hemaw kutyr har wà nehe, kwarahy heixe haw kutyr har wà nehe no,
 ukyze putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wi wà nehe, ipuner haw wi wà nehe no.
 Ta'e ur putar 'y tyhu uwryrykahy ma'e ài nehe xe.
 Nuzawy kwaw ykotok ywytuaiw hemiraha nehe.
- 20 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg nezewe.
 — Azur putar Xiàw pe purupyro ma'e romo nehe.
 Apyro putar heremiaiuhu ihe wà nehe, wemiapo kwer rehe uzemumikahy ma'e ihe wà nehe, i'i Tupàn.
- 21 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg wemiaiuhu wanupe.

— Na'aw heze'eg àwàm penehé we heremiapo katu ràm xe kury. — Herekwe peme heremimono kwer a'e nehe, hepurumu'e haw peme heremimur kwer a'e nehe no, upyta putar pepyr tuweharupi a'e wà nehe. Pemu'e putar pena'yr a'e ze'eg rehe nehe, ko 'ar rehe nehe, tuweharupi nehe no. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury.

Zeruzarez pyahu ma'e ipuràg eteahy haw

- 60**¹ Epu'àm nehe, Zeruzarez.
 Tuwe neruwa heny katu nerurywete haw rehe nehe, ta'e neratainy uhem kwez kury xe.
 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikàgaw ipuràg eteahy haw uhyape katu iko penehé a'e kury.
- 2 Pytunaw upyk ywy.
 Teko wiko pytunaw rehe wà.
 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hatainy uhyape katu iko nerehe a'e.
 Tupàn ikàgaw ipuràg eteahy haw uzexak kar ne'aromo.
- 3 Teko ywy nànanar ur putar newe wà nehe, Zeruzarez, ta'e neratainy ipuràg eteahy putar wanupe a'e nehe xe.
 Ne'ar ipyahu ma'e heny haw umur kar putar tuwihawete tetea'u newe wà nehe.
- 4 Zeruzarez. Eme'e nezeiwyr nehe.
 Exak uzeapo romo ma'e nehe.
 Nera'yr uzewyr wà waiko wà.
 Uhem wà waiko wà.
 Muite wi nera'yr wanur wà.
 Nerazyr ur waiko uhy wazywa rehe wà no.
- 5 A'e ma'e hexak mehe erehyape katu putar nerurywete haw rehe nehe.
 Nez'à ututukahy putar nerurywete haw rehe nehe.
 Teko yryhu ikupe kutyr har ur putar wà nehe.
 Werur putar wemetarer paw newe wà nehe. Werur putar uma'e paw newe wà nehe no.

- 6 Teko Minià ywy rehe har wà nehe,
Epa ywy rehe har wà nehe no,
ur putar
kawaru kupewa'a tetea'u wanerur pà
wà nehe. Werur putar ma'e tetea'u
wakupepe wà nehe.
Teko Xawa ywy rehe har ur putar
wà nehe no.
Werur putar itazu or wà nehe.
Werur putar yhyk hyàkwegatu ma'e
wà nehe no.
A'e paw umume'u putar Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e hemiapo
kwer ikàg ma'e a'e wà nehe.
- 7 Teko werur putar àràpuhàràn hawitu
ma'e Kenar ywy wi wà nehe,
Nawaiot ywy wi wà nehe no.
Uzuka putar weimaw wanapy pà
ma'ea'yr hany haw rehe Tupàn
henataromo wà nehe.
Omono putar izupe imurywete
kar pà wà nehe.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
umupuràg eteahy wera'u putar
wàpuzuhu ipuràg ma'e a'e nehe no.
- 8 Amo kanuhu ur waiko ywàkun uwewe
ma'e ài wà. Ma'e wi wanur wà.
Nuzawy kwaw pykahu uker haw
pe uzewyr ma'e wà.
- 9 Muite wi a'e kanuhu wanur a'e wà.
Uhua'u wera'u ma'e ur amo
wanenataromo wà.
Werur Tupàn hemiaiuhu wanereko
waiwy rehe wà.
Werur itaxig parat wà.
Werur itazu or wà no.
Wazar omono putar a'e ma'e Tupàn
Ikatahuy Ma'e Tuweharupi Wiko
Ma'e Izaew wazar pe a'e wà nehe.
Tupàn umur ukàgaw upuràg eteahy
haw peme a'e. Peiko hemiaiuhu romo.
- 10 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uze'eg Zeruzarez pe.
— Teko amo ae ywy rehe arer uzapo
wi putar nepàrirogaw iaiha ma'e
tàtà ma'e a'e wà nehe.
- Wanuwihawete uma'ereko
putar newe wà nehe no.
Aikwahy ihe, a'e rupi azepyk nerehe.
Nezewe rehe we uruamutar katu ihe.
Urupuhareko katu no.
- 11 Nuzewàpytym pixik kwaw
nerukenaw nehe.
Ni 'aromo ni pyhaw nehe.
A'e rupi ywy nànànar wanuwihaw
upuner putar wemiruze'eg
wanerur pà newe wà nehe,
wemetarer herur pà newe
wà nehe no.
- 12 Teko amo ywy rehe har a'e wà nehe,
aze nuiko kwaw neremiruze'eg
romo wà nehe, amumaw putar
a'e teko ihe wà nehe.
Aityk putar a'e teko azeharomoete
ihe wà nehe.
- 13 Heta ywyrà ikatahuy ma'e
Irimano ywy rehe.
Na'aw her xe: xiperet, piner, zimiro.
Teko werur putar agwer ywyrà
newe wà nehe.
Nezewe mehe umupuràg eteahy
wera'u kar putar heràpuzuhu
ipupe a'e wà nehe.
Amupytu'u kar hepy a'e pe ihe.
- 14 Amo tuwihaw upuraraw kar
ma'erahy newe wà, ikatu 'ym
ma'e iapo pà newe wà. Wana'yr
ur putar newe wà nehe no.
Wapyk putar upenàràg rehe
nerenataromo wà nehe.
Nerehe uze'eg zemueteahy ma'e kwer
paw ur putar newe wà nehe no.
Umuhyk putar uwa ywy rehe
nerenataromo wà nehe.
— Tawhu Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e heko haw, i'i putar
newe wà nehe.
— Ywytyr Xiàw her ma'e Izaew
wazar Ikatahuy Ma'e henaw,
i'i putar newe wà nehe no.
- 15 Teko upytu'u putar nerehe
wakatuwahy 'ym ire wà nehe.

- Na'iakatuwawahy wi pixik kwaw wà nehe.
 Nereiko pixik kwaw tawhu teko heta 'ym ma'e romo nehe.
 Tuweharupi heta putar nepupe wiko ma'e wà nehe.
 Urumpuràg eteahy kar putar ihe nehe.
 Upuner ma'e romo urumuigo kar putar nehe no.
 Ereiko putar tawhu hurywete ma'e romo tuweharupi nehe.
- 16 Amo ae ywy rehe har a'e wà nehe, wanuwihawete a'e wà nehe no, uzekaiw putar nerehe a'e wà nehe.
 Wiko putar kuzà umemyr pe ukamy imono har ài newe wà nehe.
 Nezewe mehe erekwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nepyro har romo hereko haw nehe.
 Erekwaw putar Izaew wazar Upuner Ma'e nemekuzar har romo hereko haw nehe no.
- 17 Narur kwaw itazu morog newe nehe, arur putar itazu or newe nehe.
 Narur kwaw itaper newe nehe, arur putar itaxig parat newe nehe.
 Arur putar itazu morog itaper rehe we nehe, ywyrà hekuzaromo nehe, ita hekuzaromo nehe no.
 Zeàmàtyry'ym 'ymaw amuigo kar putar neruwihawete romo ihe nehe.
 Uruze'eg kar putar ikatu haw pe ihe nehe no.
- 18 Teko nuzuka pixik kwaw amo teko neywy rehe wà nehe.
 Zauxiapekwer numumaw pixik kwaw neywy wà nehe. Nuweityk pixik kwaw neràpuz wà nehe.
 — Purupyro haw, ere putar nepàrirogaw pe nehe.
 — Tupàn ikatu haw imume'u haw, ere putar nerukenaw pe nehe.
- 19 Kwarahy nuhyape katu pixik kwaw 'ar romo nehe.
 Zahy nuhyape pixik kwaw pyhaw nehe,

- ta'e ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aiko putar tatainy newe tuweharupi har romo ihe nehe xe.
 Hepuràg eteahy haw hekàgaw uhyape katu putar nerehe nehe.
- 20 Aiko putar kwarahy romo newe nehe, aiko putar zahy romo newe nehe no.
 Aiko putar kwarahy wixe pixik 'ym ma'e romo nehe, aiko putar zahy uhyape re upytu'u pixik 'ym ma'e romo nehe no.
 Ahyape katu putar nerehe tatainy ài tuweharupi nehe.
 Pezemumikahy haw i'ar upaw putar nehe.
- 21 Teko nepupe har wiko ma'e uzapo putar ikatu ma'e a'e wà nehe.
 Tuweharupi ereiko putar Ywy Imume'u Pyrer izar romo nehe.
 A'e teko wiko ma'eà'yz heremitygwer ài wà.
 Hepo pupe azapo ihe wà, ta'e hepurexak kar wer hekàg wera'u haw rehe purupe ihe xe.
- 22 Naheta tete kwaw wà kury.
 Heta tetea'u putar wà nehe.
 Teko ko ywy rehe har na'ikàg kwaw wà. Ikàg wera'u putar amo teko wanuwi upaw rupi katete a'e wà nehe.
 Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo ihe.
 'Ar ikatu mehe azapo kar putar a'e ma'e paw rupi ihe nehe.
 Na'iarew kwaw nehe.

Izaew wapyro haw

- 61** ¹ Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umur wekwe ihewe a'e.
 Herexak uze'eg ikatu ma'e purupe heraha kar pà ihewe.
 — Eraha hemetarar 'ym ma'e wanupe nehe, i'i ihewe.
 Hemono kar ma'erahy ipuraraw par wamurywete kar pà ihewe.

- Emume'u imunehew pyrer wamuhem kar àwàm eho purupe nehe.
- Emume'u zemunehew paw pe har wamuhem kar àwàm wanupe nehe no, i'i ihewe.
- 2 — Emume'u ko heze'eg eho purupe nehe, i'i ihewe.
— Uhem he'ar kwez kury.
Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e apyro putar heremiaiuhu ihe wà nehe kury.
Ihe wazar ihe, azepyk putar waàmàtry'yumar wanehe ihe nehe no, ere wanupe nehe, i'i ihewe.
— Emurywete kar uzai'o ma'e ne wà nehe.
- 3 Emono tuwihawete waàkàg rehe har Xiàw pupe har uzai'o ma'e wanupe nehe, wamurywete kar pà nehe.
Nan kwaw purumuzemumikahy kar haw a'e. Purumurywete kar har a'e.
Emono kàpuhàg hyàkwegatu ma'e wanehay kwer hekuzaromo nehe.
Emono kamir turywete haw pe har uzemumikahy haw pe har hekuzaromo nehe.
Uzapo putar ikatu ma'e a'e wà nehe.
A'e teko nuzawy kwaw ywya
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemitygwer wà nehe.
Wexak kar putar hekàgaw teko paw wanupe wà nehe. Wexak kar putar hepuràg eteahy haw wanupe wà nehe no.
- 4 Uzapo wi putar tàpuz gwer u'ar ma'e kwer wà nehe.
Uzapo wi putar tawhu heityk pyrer wà nehe no.
A'e tawhu umumaw kwarahy tetea'u iapo katu 'ym pà wà.
- 5 Heremiaiuhu wà, teko amo ywy rehe har ur putar pepyr a'e wà nehe.
Uzekaiw putar wà peneimaw àràpuhàràn hawitu ma'e wanehe wà nehe. Uzekaiw putar penemitygwer

- rehe wà nehe. Uzekaiw putar uwà tyw rehe peme wà nehe no.
- 6 — Xaxeto Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo har wà, i'i putar peme wà nehe.
— Zanezar hemiruze'eg wà, i'i putar peme wà nehe.
Peiko putar amo ae ywy rehe har wanemetarer izar romo nehe, wama'e izar romo nehe no.
— Zanejàg kury, peze putar pezeupeupe nehe, ta'e penemetarer katuahy putar nehe xe.
- 7 Pamaranugar. Aiw paw rehe peiko no.
Penemipuraraw kwer iaiw wera'u penemiapo kwer ikatu 'ym ma'e wi.
Ko 'ar rehe peiko putar peywy rehe nehe kury.
Penemetarer katu wera'u putar nehe kury.
Penurywete putar tuweharupi nehe.
- 8 Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e kury.
— Azamutar katu katu haw ihe.
Naheakatuwawahy kwaw ma'e rehe imunar haw rehe, ikatu 'ym ma'e iapo haw rehe.
Napuir pixik kwaw heremiaiuhu wanuwi nehe. Amono putar ikatu ma'e wanemipuraraw kwer hekuzaromo nehe.
Azapokatu putar heze'egaw wanehe we nehe. Nazuhaw pixik kwaw a'e ze'eg nehe.
- 9 Wazuapyapyr uzekwaw katu putar ywy nànanar wanupe nehe.
Wanexak àràw paw ukwaw putar teko heremimukatu romo waneko haw wà nehe, i'i Tupàn.

Zeruzarez pe har wazegar haw Tupàn ikatu haw imume'u haw

- 10 Zanerurywete putar nehe.
Ximuzàg putar zegar haw Tupàn ikatu haw imume'u haw nehe,

ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
Zanezar uzapo ikatuahy ma'e a'e xe.

Umunehew kar purupyro
haw zanewe kamir ài a'e.

Umunehew kar zaneàmàtry'y-mar
waneitykaw zanewe kamirpuku
jànàm ma'e ài no.

Zaiko awa hemireko ma'e ràm
pàn ipuràg ma'e uwàkàg rehe
har imunehew har ài zane.

Zaiko kuzà imen ma'e ràm ita
hekuzar katu ma'e pupe imupuràg
eteahy pyrer ài no.

11 Ywy umuaiha wyyra a'e.

Ma'etymaw rehe wyy umuezuz kar
ma'e itym pyrer a'e no.

Nezewegatete Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e umuezuz kar putar
upurupyro haw a'e nehe no.

Teko wyy nànnànar umuzàg putar
zegar haw ikatu haw imume'u haw
a'e wà nehe no.

Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e

62 ¹ Azamutar katu Xiàw ihe. A'e rupi
napytu'u kwaw heze'eg ire nehe.

Weityk putar wàmàtry'y-mar
a'e wà nehe.

Wàmàtry'y-mar awer heny katu
putar kwarahy ài nehe. Xo a'e
mehe zo apytu'u putar nehe.

Ipyro haw heny katu putar tatainy
wyyra ipei'ài'ag pyrer iku'amumyk
pyrer ukaz ma'e ài a'e nehe.

Xo a'e mehe zo apytu'u putar nehe.

2 Zeruzarez. Teko wyy nànnànar paw
wexak putar neàmàtry'y-mar
waneityk àwàm wà nehe.

Tuwihawete paw ipytu'egatu
putar nepuràg eteahy haw hexak
mehe wà nehe.

Erereko putar her ipyahu ma'e nehe.

Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
omono putar nerer ipyahu
ma'e newe nehe.

3 Ereiko putar tuwihawete àkàg rehe
har ipuràg eteahy ma'e ài nehe.

Ereiko putar Tupàn ima'e
romo tuweharupi nehe.

4 — Heityk pyrer, ni'i wi pixik
kwaw teko newe wà nehe.

— Imumaw pyrer, ni'i pixik
kwaw neywy rehe wà nehe.

— Heremiamutar katu, i'i putar
Tupàn newe nehe.

— Heremireko, i'i putar neywy
rehe nehe,

ta'e nekatu Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e pe ne xe.

Neywy wiko putar hemireko
romo nehe.

5 Awa wereko kuzà wemireko
romo a'e.

Nezewegatete neapo arer
nerereko putar wemireko
romo a'e nehe no.

Kuzà umurywete kar umen ràm a'e.

Nezewegatete eremurywete kar putar
nezar nehe no.

6 Zeruzarez ipàrirogaw apyr
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
umupu'àm kar ume'egatu
ma'e a'e wà.

Ni 'aromo ni pyhaw

nipytu'u kwaw uhapukaz re wà.

Pe ume'egatu ma'e pe wà,
pemuma'enukwaw kar Tupàn
wemimume'u kwer rehe.

Pepytu'u zo imuma'enukwaw
kar ire nehe.

7 Pemupytu'u kar zo Tupàn nehe.
Xo Zeruzarez iapo wi re zo pepuner
pepytu'u haw rehe nehe.

Iapo katu wi re teko wyy nànnànar
uze'egatu putar hehe wà nehe.

— Tawhu ipuràg eteahy ma'e a'e,
i'i putar izupe wà nehe.

8 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upir
uzywa awyze har ikàg ma'e a'e,
ko ma'e wemiapo ràm imume'uahy
pà wemiailhu wanupe a'e.

— Na'u kar pixik kwaw arozràn
peko pe har

- peàmàtry'yymar wanupe ihe nehe.
Pema'ereko tetea'u win iapo pà.
Na'u kar pixik kwaw a'e win
amo wyy rehe har wanupe nehe.
- 9 Pe ae pepo'o putar arozràn
peko pe har nehe.
Pe'u putar typy'ak a'e arozràn
iapo pyrer nehe.
Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e ihe. Pemume'u putar
hekatu haw nehe.
Pe ae pepo'o putar uwà peko
pe har nehe.
Pe'u putar itykwer win heràpuzuhu
huwake katu pe nehe.
- 10 Zeruzarez pe har wà,
pehem tawhu wi nehe.
Pemukatu peànàr uzewyr ma'e
rà m wanape rà m nehe.
Pemuhygatu wanape rà m nehe.
Penuhem ita paw heityk pà
amo me nehe.
Peupir pàn ze'eg hereko har nehe.
Teko paw wexak putar a'e pàn
wà nehe. Ukwaw putar a'e ma'e
uzeapo romo haw wà nehe no.
- 11 Wyy nà nàn
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
umume'u ko ze'eg a'e.
— Peze'eg teko Zeruzarez
pe har wanupe nehe.
— Pepyro har uhem iko a'e,
peze wanupe nehe,
— Werur teko wemipyro kwer
wanereko uzeupi wà no,
peze wanupe nehe.
- 12 — Teko Tupàn pe imonokatu
pyrer wà, i'i putar teko peme
wà nehe.
— Teko Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e hemipyro kwer wà,
i'i putar peme wà nehe no.
— Tupàn hemiamutar katu,
i'i putar Zeruzarez pe wà nehe.
— Tawhu Tupàn hemityk 'ym,
i'i putar izupe wà nehe no.

**Tupàn uzepyk wemiihu
waàmàtry'yymar wanehe**

- 63** ¹ Ur amo iko tawhu Mozira her
ma'e wi wyy Enom her ma'e wi
a'e kury. Mo romo hekon.
Ur amo hopozpiràg hekuzar katu ma'e
imunehew har. Mo romo hekon.
Ikàg wata mehe. Upuner wata mehe.
Mo romo hekon.
— Ihe, i'i Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e. — Heàmàtry'yymar waneityk
awer imume'u har romo aiko ihe.
Apu ner purupyro haw rehe
hekàgaw pupe ihe.
- 2 — Màràzàwe tuwe neropoz ipiràg a'e.
Nuzawy kwaw uwà rehe win iapo pà
upyropyrog ma'e wanopoz a'e.
- 3 Uwazar Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e a'e puran haw a'e kury.
— Apyropyrog teko wyy tetea'u rehe
har wanehe ihe. Nuzawy kwaw
uwà rehe ipyropyrogaw kawawhu
zàwenugar pupe har.
Naheta kwaw hepytywà har
hepyrog mehe wà.
Aikwahy ihe. Hekwahy haw rehe
apyropyrog amo wyy rehe har
wanehe ihe. Azuhazuhaw ihe wà.
Wanuwykwer upirik heropoz rehe.
Ipiràg kury.
- 4 — Heàmàtry'yymar wanehe hezeypkaw
'ar uhem kwez kury, a'e hezeupe.
— Heremiihu wapyro haw 'ar
uhem kwez kury no, a'e hezeupe.
- 5 Ame'e heiwy. Naheta kwaw
hepytywà har wà.
Hepytuhegatu, ta'e naheta kwaw
herehe we uma'ereko ma'e wà xe.
A'e rupi ihe zutyka'i aityk
heàmàtry'yymar ihe wà.
Hekwahy haw hemynehem
hekàgaw pupe.
- 6 Apyropyrog teko wanehe
hekwahy haw rehe.
Aikwahy ihe, a'e rupi azuhaw ihe wà.
Azuhezuhen wanuwykwer wyy rehe,
i'i Tupàn.

Tupàn ipuruamutar katu haw purupe

- 7 Amume'u putar Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e ipuruamutar katu haw purupe ihe nehe.
Uzapo ikatu ma'e tetea'u a'e.
A'e rupi amume'u putar ikatu haw izupe nehe, ta'e Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e umur tuwe uze'egatu zanerehe a'e xe.
Wexak kar ukatuahy haw wemiaihu wanupe.
Ta'e upurupuhareko katu a'e xe.
Upuruamutar katu a'e no.
- 8 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg kury.
— Wiko heremiaihu romo wà.
Hera'yr ikatu 'ym ma'e ihewe iapo pixik 'ym àràm romo wanekon wà, 'i.
- 9 A'e rupi upyro wanemipuraraw paw wi a'e wà.
A'e ae wiko wapyro har romo a'e.
Numur kar kwaw weko haw pe har wapyro àràm romo wà. Numur kar kwaw amo wызài wemiruze'eg.
A'e ae uzapo.
Uzamutar katu a'e wà. Upuhareko wà no. A'e rupi upyro wà.
Tuweharupi nehe, kwarahy nànan nehe, upyhyk waneraha pà wà.
- 10 Nezewe rehe we upytu'u heruzar ire wà.
Umuzemumahy kar Hekwe Ikatuahy Ma'e wà no.
A'e rupi Tupàn uzeapo waàmàtyry'ymar romo a'e.
Uzypyrog wàmàtyry'ym pà.
- 11 Na'e ima'enukwaw weko awer rehe wà.
Ima'enukwaw Moizez Tupàn hemiruze'eg kwehe arer rehe wà no.
A'e rupi upuranu zezezehe wà.
— Ma'e pe hekon Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e a'e.
Kwehe mehe upyro wemiaihu yryhu wi a'e wà. Nuzawy kwaw àràpuhàràn wamono'ogor wanupe a'e. Upyro wà.

Moizez nuzawy kwaw wanehe uzekaiw ma'e a'e.

Ma'e pe hekon Wekwe Moizez pe imono arer a'e.

- 12 Umupyta kar upuner haw uhua'u ma'e hehe tuweharupi.

Ma'e pe hekon kury.

Umuzak'ak yryhu wemiaihu wanenataromo, ta'e ipurumume'u kar wer wemiapo kwer rehe purupe tuweharupi xe.

- 13 Uwahaw kar 'y typya'u ma'e wanupe.
Nuzepo kwaw ikatu 'ym ma'e wanupe hahaw mehe.

Nuzawy kwaw kawaru hehaite ma'e uze'epyapi 'ym ma'e wà.

- 14 Nuzawy kwaw tapi'ak uwyàpyznaw pe wezyw ma'e uzàn 'ym ma'e wà.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e

Hekwe weraha wemiaihu wapytu'u àwàm ikutyr wà. Ma'e pe hekon kury, 'i uzeupeupe wà.

O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, ereraha neremiaihu waho àwàm rupi nezewe ne wà. Nezewe mehe teko paw ukwaw nerer ikatu ma'e a'e wà kury.

Uze'eg upytywà haw henoz tà Tupàn pe wà

- 15 O Tupàn, eme'e urerehe ywak wi nehe, nereko haw ikatu ma'e ipuràg eteahy ma'e wi nehe.

Ma'e pe eremono nepuner haw.
Màràzàwe tuwe nerezekaiw kwaw urerehe kury.

Ezo'ok zo ureamutar katu haw urewi nehe. Emunyryk zo urepuhareko katu haw urewi nehe,

- 16 ta'e ereiko ureru romo ne xe.

Ureipy a'e wà, Àmàràaw a'e, Zako a'e no, nuzekaiw kwaw urerehe wà.
Na'ima'enukwaw kwaw urerehe wà.

Ne Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ne, ereiko ureru romo ne.

Izypy mehe arer we, — Urepyro har, uru'e newe.

- 17 O Tupàn, màràzàwe tuwe
uremupiw kar nerape wi.
Màràzàwe tuwe eremuàtà urepy'a
newe urekyze re uremupytu'u kar pà.
Ezewyr urewe nehe, o Tupàn,
ta'e uruiko neremiruze'eg romo ure xe.
Uruiko teko neremixamixak
kwer romo ure.
- 18 Ure neremiaiuhu ikatu ma'e ure,
urumumaw màràràràn kwarahy
neràpuzuhu izar romo urereko pà.
Ko 'ar rehe ureàmàtry'yymar
upyropyrog waiko hehe wà kury.
- 19 Ereiko ureruwihaw romo kwehe
mehe ne. Uruiko neremiruze'eg
romo a'e mehe.
Ko 'ar rehe urereko pe neremiruze'eg
'ym wazàwe. Urereko pe neremiaiuhu
romo wiko pixik 'ym ma'e wazàwe.

64 ¹ Aze mo eremu'i ywak,
aze mo erewezyw, ikatuahy
mo urewe.

- Aze mo eremuryryryz kar
ywytyruhu nerenataromo,
ikatu mo urewe.
- 2 Nuzawy iwer mo 'y
tata hakuahy ma'e i'aromo upupur ma'e.
Neàmàtry'yymar ukwaw
mo nepuner haw wà.
Uryryryryz mo ukyze haw
rehe nerenataromo wà.
- 3 Ikatuahy ma'e purumupyтуhegatu
kar haw iapo mehe,
ma'e ureremiàro 'ym iapo mehe,
erewezyw ywak wi ne.
Ywytyruhu uryryryryz
nerenataromo wà.
- 4 Teko nuexak pixik kwaw
amo tupàn wà.
Nuenu pixik kwaw amo tupàn rehe
ze'egaw wà. Xo ne zo nerexak a'e
wà. Xo ne rehe ze'egaw zo wenu wà.
Ni amo tupàn nuexak kar kwaw ikatu
ma'e weruzar har wanupe ne ài wà.
- 5 Eremuawzyze ikatu ma'e urywete
haw rehe iapo har ne wà.

- Eremuawzyze teko ne wà, aze wiko
neremimutar rehe tuweharupi wà.
- Erekwahy urewe. Nezewe rehe we
uruzapo wi wi ikatu 'ym ma'e uruiko.
Aze uruata wi nerape kwehe arer
rupi nehe, xo a'e mehe zo urepyro
putar pe nehe.
- 6 Ure paw uruiko ikatu 'ym ma'e romo
nerenataromo.
Ureremiapo kwer ikatu ma'e nuzawy
kwaw urekamir izipiw ma'e.
Uruiko ma'e huwer uxinig ma'e
kwer ài.
Ureremiapo kwer ikatu 'ym ma'e
urereraha multe ywytuaiw ài.
- 7 Naheta kwaw newe uze'eg ma'e wà.
Ni amo nuekar kwaw upytywà
àwàm nerehe wà.
Erezeàmim urewi.
Erepuir urewi, ta'e uruzapo ikatu 'ym
ma'e tetea'u ure xe.
- 8 Nezewe rehe we, o Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e, ereiko ureru romo ne.
Uruiko ywyzuwa romo.
Ereiko ywyzuwa ima'ema'e har
romo ywy'a iapo har romo.
Ureapo pe upaw rupi ne.
- 9 Epytu'u nekwahy re urewe nehe,
O Tupàn, nema'enukwaw zo
ureremiapo kwer ikatu 'ym ma'e
rehe tuweharupi nehe.
Uruiko neremiaiuhu romo.
Nereharaz zo urereko haw wi nehe.
- 10 Tawhu ikatuahy ma'e neremiaiuhu
waneko awer uzeapo ywyxiguu
romo wà.
Zauxiapekwer weityk Zeruzarez wà.
Ywytyr Xiàw rehe naheta kwaw
teko wà.
- 11 Tata umumaw
neràpuzuhu uremyter pe har ikatu
ma'e ipuràg eteahy ma'e.
Ureipy nemuwete katu ipupe wà.
Tata umumaw neràpuzuhu.
Zauxiapekwer umuaiw ma'e
ureremiamutar kwer paw wà.

- 12 Erexak a'e ma'e paw, O Tupàn
 Tuweharupi Wiko Ma'e.
 Aipo nerezapo kwaw ma'e nehe.
 Aipo nereze'eg kwaw nehe.
 Aipo erezeyk wiwi putar urerehe nehe.

Tupàn uzepyk weruzar 'ymar wanehe

- 65** ¹ Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
 uze'eg nezewe.
 — Hepurupytywà wer heremaihu
 wanehe.
 Nuenoz kwaw upytywà àwàm
 ihewe wà.
 Hezexak kar wer wanupe.
 Naherekar kwaw wà.
 — Aiko xe ihe, aiko xe ihe,
 a'e teko ihewe uze'eg 'ym ma'e
 wanupe ihe.
- 2 Tuweharupi apyho hepo
 a'e teko herehe ipureruzar
 wer 'ym ma'e wanupe.
 Pe ikatu 'ym ma'e rupi pe zàwenugar
 rupi wata ma'e romo wanekon wà.
 Wyzài wemimutar uzapo
 oho waiko wà.
- 3 Tuweharupi uzapo ikatu 'ym ma'e
 herenataromo umaranugar 'ym pà wà.
 Uzuka ma'ea'yr tupàn a'ua'u wanupe
 wà, ma'etymaw a'e tupàn a'ua'u
 wanupe imonokatu pyrer rehe wà.
 Wapy yhyk hyàkwegatu ma'e tupàn
 a'ua'u wanenataromo ma'ea'yr
 hany haw rehe wà.
- 4 Oho tywypaw pe umàno ma'e
 kwer wanehe upuranu pà wà.
 Umumaw pytun gatu teko heta
 'ymaw pe wà, ta'e ipurexak wer
 puahu haw zàwenugar rehe wà xe.
 U'u tàzàhuràn ho'o kwer wà.
 Umynehem ukawaw temi'u ihewe
 ikatu 'ym ma'e pupe wà.
- 5 A'e re uze'eg nezewe amo wanupe.
 — Pepytu'u nehe.
 Pepokok zo urerehe nehe,
 ta'e uruiko ikatu wera'u ma'e
 romo pewi ure xe, i'i waiko wà.
 Agwer teko hemuikwahy kar a'e wà.

Hekwahy haw nuzawy kwaw
 tata uwew 'ym ma'e.

- 6 Amuapyk wanemiapo kwer
 paw hepape rehe ihe.
 Napytu'u kwaw wanehe hezeyk 'ym
 mehe we ihe nehe.
 Amekuzar kar putar wanemiapo kwer
 ikatu 'ym ma'e wanupe ihe nehe.
- 7 Umekuzar putar waipy wanemiapo
 kwer wà nehe no.
 Wapy yhyk hyàkwegatu ma'e tupàn
 a'ua'u wanenataromo ma'ea'yr hany
 haw ywytyr rehe har rehe wà.
 Uzuhaw heze'eg ma'ea'yr ywytyr
 rehe wazuka mehe wà.
 A'e rupi amekuzar kar putar
 wanemiapo kwer ikatu 'ym
 ma'e wanupe nehe,
 upaw rupi katete nehe,
 pitàitàigatu nehe.
 Uze'eg Tupàn Tuweharupi
 Wiko Ma'e kwez kury.
- 8 Uze'eg wi Tupàn Tuweharupi
 Wiko Ma'e.
 — Aze amo uwà tynehem
 tykwer pupe nehe,
 aze amo wexak a'e uwà i'yw rehe
 wà nehe, uze'eg putar nezewe
 izupe wà nehe.
 — Naximumaw kwaw nehe,
 ta'e win imy'e pyrà
 ikatuahy putar a'e nehe xe,
 i'i putar izupe wà nehe.
 Nezewegatete ihe nehe no,
 azamutar katu heremaihu ihe wà.
 A'e rupi namumaw kwaw ihe wà nehe.
- 9 Amono putar wazuapyapyr tetea'u Zako
 izuapyapyr wanupe ihe wà nehe,
 Zuta izuapyapyr wanupe ihe
 wà nehe no.
 Amuigo kar putar a'e teko heywy
 izar romo ihe wà nehe no.
 Teko heremixamixak kwer wiko
 putar Ywy Heremimume'u kwer
 izar romo wà nehe.
 Wiko putar hehe tuweharupi wà nehe.

- 10 Aze heremiaiuhu uzeagaw
heremimutar iapo pà wà nehe,
ywy ywytyr heta 'ymaw Xarom her
ma'e uzeapo putar waneimaw
àràpuhàràràn hawitù ma'e wamai'u
haw romo nehe.
Waneimaw tapi'ak u'u putar ka'api'
ywyàpynaw Iaiw Paw her ma'e
rehe wà nehe no.
- 11 Amo peinuromo har utyryk ihewi wà.
Ywytyr herenaw ikatuahey ma'e
na'ikatu kwaw peme.
Pemono temi'u win rehe we tupàn
a'ua'u Kaz her ma'e pe wà,
Meni her ma'e pe no.
— Zanereko àwàm ikatu ma'e
imur àràrà wà, peze a'e tupàn
a'ua'u wanupe.
— Zanereko àwàm ikwaw par wà,
peze a'e tupàn a'ua'u wanupe no.
- 12 Nezewe haw uzeapo putar peme nehe.
Amo pezuka putar takihepuku pupe
wà nehe.
Apumuapyk kar putar pepenàràg
rehe pezuka kar pà wanupe nehe.
Ta'e ihe apuenoenoz ihe xe.
Napewazar kwaw heze'eg ihewe.
Aze'eg peme. Napezekaiw kwaw
herehe.
Pezapo ihewe iro ma'e.
Pexaexak ma'e hemuikwahy
kar haw no,
i'i Tupàn.
- 13 A'e rupi Zanezar Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e uze'eg kury.
— Heta putar temi'u
heremiruze'egete wanupe nehe,
nezewe rehe we pe pema'uhez
putar nehe.
Ui'u putar wà nehe no, nezewe rehe
we peiwez putar nehe no.
Hurywete putar a'e wà nehe.
Pemaranugar putar nehe.
- 14 Uzegar putar urywete romo wà nehe.
Pekuhem putar pezemumikahy
pà nehe.

Pezai'o putar nehe. Pepy'a tynehem
putar pezemumikahy haw
pupe nehe.

- 15 Ihe pezar Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e ihe nehe,
apuzuka putar ihe nehe.
Heremiruze'eg heremiaiuhu
heremixamixak kwer a'e wà nehe,
umume'u putar pener uze'egaiw amo
rehe imono mehe wà nehe.
Amono putar her ipyahu ma'e
heremiruze'eg wanehe nehe.
- 16 Wyzài teko Ywy Imume'u Pyrer rehe
har nehe, aze ze'egatu wenz nehe,
Tupàn puruwi utyryk 'ym ma'e
pe wenz putar nehe.
Aze umume'u wemiapo ràrà nehe,
Tupàn Puruwi utyryk 'ym ma'e
her rehe umume'u putar nehe,
i'i Tupàn.

Ywak ipyahu ma'e, ywy ipyahu ma'e no

- Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uze'eg wemiaiuhu wanupe.
— Penharaz putar iaiw pawer
penemipuraraw kwer wi nehe.
Ihe ihe nehe no, nahema'enukwaw
kwaw a'e ma'e rehe ihe nehe no,
- 17 ta'e azapo ywak ipyahu ma'e iteko
ihe xe. Azapo ywy ipyahu ma'e
iteko ihe no.
Teko paw heharaz putar uzeapo
ma'e kwer wi wà nehe.
Ni amo na'ima'enukwaw kwaw
hehe wà nehe.
- 18 Penurywete nehe. Peiko hurywete
ma'e romo tuweharupi
heremiapo ràrà hexak mehe nehe.
Ta'e amynehem putar Zeruzarez tawhu
turywete haw pupe ihe nehe xe.
Amono putar turywete haw tetea'u
ipupe har wanupe nehe no.
- 19 Zeruzarez ikatu putar ihewe nehe.
Heremiaiuhu hemynehem putar
turywete haw pupe wà nehe.
Teko nuenu pixik kwaw teko wazai'o
haw a'e pe wà nehe.

- Ma'erahy ipuraraw paw rehe teko wanehapukaz haw nuzenu pixik kwaw a'e pe nehe.
- 20 Numàno pixik kwaw kwarer uzexak kar romo ma'e kwer a'e pe wà nehe. Ni amo numàno kwaw utua'uhez 'ym mehe we uhya'uhez 'ym mehe we wà nehe. Aze amo umàno 100 kwarahy hereko mehe nehe, — Kwàkwàmò mehe umàno a'e, i'i putar teko izupe wà nehe. Aze amo umàno 100 kwarahy hereko 'ym mehe we nehe, — Kwa, amo omono ze'egaiw hehe aipo, i'i putar teko hehe wà nehe.
- 21 Pezapo putar penàpuz nehe, peiko putar ipupe nehe. Pezutym putar uwà nehe, pe'u putar a'e win nehe.
- 22 Napezapo kwaw tàpuz amo waneke haw romo nehe. Napezutym kwaw uwà win iapo pà amo wanupe nehe. Heremiaihu umumaw putar kwarahy tetea'u wiko pà wà nehe. Nuzawy kwaw ywyrà wà nehe. Teko paw ukwaw putar wemiapo kwer ikatu haw wà nehe no.
- 23 Wanemiapo ikatu putar paw rupi nehe. Wana'yr nuzemumaw kwaw iaiw paw rehe wà nehe, ta'e heze'egatu upyta putar wanehe tuweharupi nehe xe. Upyta putar wazuapyapyr wanehe tuweharupi nehe no.
- 24 Herenoz 'ym mehe we ainu putar waze'eg nehe. Waze'eg imumaw 'ym mehe we awazar putar waze'eg wanupe nehe.
- 25 Awarahu hehaite ma'e umai'u putar àràpuhàràn hawitu ma'e wainuinuromo wà nehe. Zàwàruhu iriàw her ma'e u'u putar ka'api'i tapi'ak wainuinuromo wà nehe no.

Mozaïw nuxi'u pixik kwaw teko wà nehe.
 Heywytyr ikatuaHy ma'e rehe nuzeapo kwaw ikatu 'ym ma'e nehe. Nuzeapo kwaw purumuahy kar haw nehe, i'i.
 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg kwez kury.

Tupàn imuwete mua'u har wà

- 66** ¹ Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e.
 — Ywak wiko herenaw romo. Ywy wiko hepy imupytu'u haw romo. Aipo pepuner tàpuz herereko haw iapo haw rehe. Aipo pepuner hepyta haw iapo haw rehe.
- 2 Ihe ae azapo ywak ihe. Azapo ywy ihe no. Aiko ma'e paw wazar romo no. Nezewe rehe we azekaiw hemetarer 'ym ma'e wanehe. Azekaiw katu wemiapo kwer ikatu 'ym ma'e rehe uzemumikahy ma'e wanehe no. Hewi ukyze ma'e wanehe no, heze'eg heruzar har wanehe no.
- 3 Nezewe rehe we heta we tapi'ak awa ma'ea'yr hapy haw rehe izuka har wà. Uzuka awa wà no. Heta àràpuhàràn hawitu ma'e izuka har wà no. Uzuka zawar wà no. Heta arozràn ihewe imur har wà. Umur tàzàhuràn huwykwer ihewe wà no. Heta yhyk hyàkwegatu ma'e herenataromo imunyar wà no. Amo umuwete ma'e hagamaw wà no. Agwer teko uzapo wemimutar wà. Wanemiapo hemuhuhuk kar har ikatu wanupe.
- 4 A'e rupi — Apuraraw kar putar ma'erahy wanupe nehe. Ukyze hezepykaw wi wà. Amono putar a'e hezepykaw wanehe ihe nehe,

ta'e ainoz ihe wà xe. Ni amo nuwazar
kwaw heze'eg ihewe wà.
Aze'eg wanupe. Ni amo nuzekaiw
kwaw herehe wà.
Nan. Tzapò iro ma'e ihewe wà.
Wexaexak hemuikwahy
kar haw wà, i'i.

Zepykaw, zepyro haw no

- 5 Teko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wi
ukyze ma'e a'e wà, heruzar har a'e wà,
pezeapyaka katu ize'eg rehe nehe.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uze'eg nezewe peme.
— Peywy rehe har na'iakatuwawahy
kwaw penehe wà.
Napekatu kwaw wanupe pe no,
ta'e pezeruzar tuwe herehe xe.
Uze'eg nezewe peme wà.
— Tuwe Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e ur wapyro pà nehe.
Nezewe mehe urexak putar
wanurywete haw nehe, i'i wà.
A'e teko imaranugar putar wà nehe.
- 6 Pezeapyaka katu wànoàng ma'e
tawhu pupe har rehe nehe,
tàpuzuhu pupe har nehe no.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
wànoàng iko a'e,
wàmàtyry'yimar wanehe uzepyk pà
a'e, ta'e wiko ikatu 'ym ma'e iapo
har romo a'e wà xe.
- 7 Aipo kuzà imemyrxak kar
umemyrahy 'ym mehe we.
Aipo upuner umemyrxak kar haw
rehe hahy haw ipuraraw 'ym pà.
- 8 Agwer ma'e nuzeapo kwaw.
Ni amo nuexak kwaw agwer ma'e
izeapo haw wà.
Aipo teko umumaw xo pitài 'ar zo amo
ywy rehe uzemono'og pà, wiko pà wà.
Aipo na'arewahy teko uzeapo amo
ywy rehe wiko ma'e romo wà.
Nan. Nezewe rehe we uzeapo Xiàw pe.
Umemyrahy 'ym mehe we
na'arewahy imemyrzexak kar a'e.

Uzexak kar imemyr wà.

- 9 Ihe imemyrahy haw ipuraraw kar har
romo aiko ihe.
Aipo namuzexak kar kwaw imemyr
ihe wà nehe.
Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
pezar ihe, ko ma'e imume'u har
romo aiko ihe.
- 10 Zeruzarez tawhu iamutar katu har
paw wà,
penurywete hehe we nehe.
Pemuzàg hekatu haw rehe
zegar haw nehe.
Hehe uza'i'o ma'e wà,
penurywete Zeruzarez rehe we nehe.
- 11 Nuzawy kwaw kuzà umemyr
imukamu har a'e.
Omono putar wemetarer peme nehe.
Omono putar uma'e hekuzar katu
ma'e peme nehe no.
Uhyk putar peme nehe.
- 12 Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
amume'u ko ma'e Zeruzarez pe
har wanupe ihe:
Hemetarer katu ma'e ài peneko haw
ur putar peme yrykawhu ài nehe.
Temetarer ywy nànanar ur putar peme
nehe no, hekuzar katu ma'e ywy
nànanar ur putar peme nehe no,
'y tyhu ma'e uwyrykahy ma'e ài nehe.
Na'e Zeruzarez wiko putar pehy ài nehe.
Pemukamu putar nehe.
Peneraha putar uzywa rehe nehe.
Upuxi'awar rehe pepyhyk putar
peamutar katu pà nehe no.
- 13 Kuzà umurywete kar umemyr
izemumikahy mehe,
nezewegatete apumurywete
kar ihe nehe no.
Apumurywete kar Zeruzarez
pe nehe no.
- 14 A'e ma'e izeapo haw hexak mehe nehe,
penurywete putar nehe. Pekàg wi putar
ka'a hezuz katu ma'e ài nehe.
Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
azekaiw heremiruze'eg wanehe ihe.
Pekwaw putar hezekaiw paw nehe.

Hekwahy mehe azepyk
heàmàtyry'yymar wanehe, i'i Tupàn.

- 15 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
ur putar tata ipyteromo nehe.
Hemirur ywyramawa
zeàmàtyry'ykawhu pe har nuzawy
kwaw ywytuhu wà.
Ur putar wekwahy haw heityk pà
wàmàtyry'yymar wanehe nehe.
Wanehe uzepykaw nuzawy kwaw
tata heny kwer nehe.
- 16 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uzepyk putar ywy nànan
tata pupe nehe, takihepuku pupe
nehe no.
Uzuka putar teko ywy rehe har
tetea'u a'e wà nehe no.
- 17 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uze'eg kury.

— Amo teko uzemukatu a'e wà, ma'e
tetea'u iapo pà uzekwaku pà a'e wà. A'e re
wixe xaxeto rupi ma'etykaw imonokatu
pyrer pe wà. A'e teko u'u tázàhuràn ho'o
kwer wà no. U'u aguza wà. U'u amo temi'u
ihewe ikatu 'ym ma'e wà no. Azuka kar putar
a'e teko ihe wà nehe, 18 ta'e akwaw
wanemiapo ihe xe. Akwaw wama'enukwaw
paw no. — Azur putar ywy nànanar paw
teko paw wamono'og kar pà ihe nehe. Ur
putar wà nehe. Wexak putar hekatu haw
heny haw wà nehe. Wexak putar hepuràg
eteahy haw heny haw wà nehe no. 19 Amono
putar amo hepuner haw hexak kar haw
wamyter pe ihe nehe. Amo wikuwe wi wi
putar wanemiapo kwer imume'u re wà nehe.
Amono kar putar amo a'e teko ywy muitea'u
har wanupe ihe wà nehe. A'e teko multe har
nuenu pixik kwaw hereko haw imume'u haw
wà. Nuexak pixik kwaw hepuner haw wà.
Amono kar putar Epàn ywy rehe wà nehe,
Iriw ywy rehe wà nehe no, Iri ywy rehe wà
nehe no. Heta u'yw pupe ma'e izywà katu
haw ikwaw par a'e ywy rehe wà. Oho putar
Tumaw ywy rehe wà nehe no, Kere ywy
rehe wà nehe no. Umume'u putar hepuner
haw uhua'u ma'e oho ywy nànanar wanupe

wà nehe. 20 Werur putar peywy rehe arer
paw wà nehe, ihewe imur pyràm romo wà
nehe. Ur putar heywytyr imonokatu pyrer
Zeruzarez pe har pe wà nehe. Ur putar
ma'ea'yr waku'az wà nehe: kawaru wà,
kawaràn wà, kamer wà. Ur putar
ywyramawa pupe wà nehe no, ywyramawa
pixika'i ma'e pupe wà nehe no. Izaew werur
arozràn kawaw imukatu pyrer pupe ihewe
imur pyràm romo wà. Werur putar uiwy rehe
arer ihewe nezewegatete wà nehe no.
21 Aexaexak putar amo ihe wà nehe, Xaxeto
romo wamuigo kar pà ihe wà nehe. Amo
amuigo kar putar Erewi izuapyapyr romo ihe
wà nehe no.

- 22 Uze'eg Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e:
Azapo putar ywak ipyahu
ma'e ihe nehe,
ywy ipyahu ma'e ihe nehe no.
Nupaw pixik kwaw wà nehe.
Upyta putar wenaw rehe hepuner
haw rupi tuweharupi wà nehe.
Nezewegatete pener nukàzym
pixik kwaw wà nehe.
Tuweharupi heta putar
pezuapyapyr wà nehe.
- 23 Mynkaw zahy ipyahu mehe
har nànan nehe,
mytu'u haw 'ar nànan nehe,
teko ywy nànanar ur putar hemuwete
katu pà heràpuzuhu pupe wà nehe.
- 24 A'e re uhem putar tawhu wi umàno
ma'e kwer wanetekwer
wanexak pà wà nehe.
Umàno a'e teko wà,
ta'e upytu'u hereruzar ire wà xe.
Amirikur a'e teko wanetekwer i'u har
numàno pixik kwaw wà nehe.
Tata a'e teko wanapy har nuwew
pixik kwaw nehe no.
Wikuwe ma'e paw ihuhuk wer putar
wanexak mehe wà nehe.
Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e aze'eg kwez ihe kury.

Upaw.